

מלחמת לבנון

1987, אפריל, 308

לוחמת לילה
צה"ל
מצבאות העולם

100 שנה

על משמר ביטחוננו של ישראל

מדברי דוד בן-גוריון בהרצאת סיום כבית ספר לקציני חי"ר, באביב 1949

הדברים נתפרסמו לראשונה במערכות נ"ז, יוני 1949

והתרבותית לא תתואר בלי שימוש מכסימלי וכולל של כיבושי המדע והטכניקה. והוא הדבר לגבי צרכי הביטחון. למען כושר עמידתנו בשער לעתיד עלינו לרכז בארץ את מיטב הכוחות המדעיים שבעם היהודי, לאפשר לכשרונות המדעיים שבתוך הנוער שלנו להשתלם ולהקדיש כל חייהם לעיון ולמחקר מדעי, לצידים במעבדות המשוכללות ביותר בכל שדות המחקר הפיסיקאלי והביולוגי ולהתאים את פעולתם לצרכי ביטחונה ופיתוחה של המדינה.

גורם רב ערך והשפעה במערכת הביטחון היא מדיניות-החוץ של ממשלת ישראל, מדיניות המודרכת על ידי רצון מרכזי אחד: חתירה לשלום, לשלום במזרח התיכון ולשלום בעולם, ושאיפה נאמנה ליחסי ידידות עם כל המדינות שבעולם, כגדולות כקטנות, במזרח ובמערב. אין מדינת ישראל יכולה לתת יד לשום נרגנות מלחמתית מכל צד שהוא, אין היא רשאית להיות שותפה לשום מזימת התקפה של מישהו על מישהו. לא רק שיקולים מוסריים ופוליטיים כלליים — מסורת היסטורית, פיוזרי ישראל באומות וכדומה — אלא שיקולי-ביטחון חיוניים גוברים עלינו מדיניות של שלום. ומדיניות זו עצמה היא גורם חשוב בקיום ביטחוננו.

אולם עם כל הגורמים האלה — עלייה, התיישבות, פיתוח תעשייתי, מחקר מדעי,

ירושלים. אולם כל חייל שהשתתף בקרבות יודע את התפקיד החיוני — ובמקרים רבים התפקיד המכריע — שמילאו הישובים החקלאיים מבחינה צבאית-מלחמתית: בעמק הירדן, בהרי ירושלים, בנגב ובגליל העליון.

ושוב: התיישבות לא רק לשם קיום המצווה הציונית של בניין-הארץ וקליטת העלייה אלא התיישבות כתנאי יסודי לביטחון-המדינה. משום כך לא תוכל המדינה לסמוך על יזמה פרטית בלבד (אפילו יזמה חלוצית) אלא יש הכרח בתכנון ממלכתי-אסטרטגי של התיישבות ובחינוך-חובה של הנוער — כל הנוער בלי יוצא מן הכלל — להכשירו להתיישבות ביטחונית. — — —

גורם חשוב במערכת הביטחון תשמש העצמה האינדוסטריאלית והטכנית שלנו. התעשייה הצעירה שלנו, שצמחה בעיקר במלחמת-העולם השנייה מילאה השנה תפקיד מלחמתי רב. לא היינו יכולים לעמוד כאשר עמדנו, לולא העזרה הטכנית והאינדוסטריאלית והציוד שקיבל הצבא מהתעשייה שלנו. יתרונו הטכני היה גורם חשוב בניצחוננו השנה ועלינו לטפח ולהגביר יתרון זה. — — —

על מערכה זו נמנה גם המחקר המדעי, הצרופ והשימושי. עדין אין ציבורנו יודע כמה הוא חייב תודה על הניצחונות המפוארים של צבאנו לעובדי-המדע הצנועים שהעמידו את ידיעותיהם, כשרונותיהם ומעבדותיהם לרשות צרכי הביטחון עוד לפני פרוץ המלחמה. המחקר המדעי דרוש לא רק לצרכי ביטחון. כל פעולתנו המשקית

ביטחונה של מדינת ישראל לא ייכון על צבא בלבד. ביטחוננו תלוי בשורת גורמים ואמנה כאן רק את העיקריים שבהם.

גורם-הביטחון הראשי זוהי העלייה. היא לא רק מצווה ציונית להצלת יהודים, לקיבוץ-גלויות; היא צורך חיוני של יהודי הארץ ותנאי לקיומה וביטחונה של מדינתנו. בלי עלייה מדינה זו נידונה ח"ו לכליה. ראשית ביטחונה של מדינתנו היא עלייה רבת, בקצב מהיר, בממדים רחבים ומתרחבים. טיפוח העלייה זהו המאמץ המלחמתי שאנו מצווים עליו בימי שלום כבימי מלחמה ואין דבר העולה עליו בדחיפותו ובחשיבותו.

הגורם השני של הביטחון זוהי ההתיישבות. צבאנו שחרר השנה שטחים גדולים בנגב, בגליל ובמבואות ירושלים ומדיניות-השלום שלנו אף היא תרמה את חלקה: הסכמי שביתת-הנשק עם מצרים ועבר-הירדן העמידו לרשותנו את אילת וארץ-אדום בדרום, נחל עירון ושטחים חשובים אחרים במרכז ובסביבות ירושלים. אולם רוב השטחים האלה ריקים ושוממים ותחומיני ארוכים ושרועים ולא נשמור עליהם בצבא בלבד. עלינו להקים שרשרת יישובי ספר לאורך גבול הלבנון, סוריה והמשולש, רשת צפופה של יישובים במבואות ירושלים ובמרחבי הנגב, מעין-גדי לאורך הערבה עד אילת ומאילת עד רפיח, באר-שבע ובית-ג'וברין וכן כפרי דייגים לאורך חוף הים התיכון מראש-הנקרה עד אשקלון.

בלי צבא לא היינו עומדים אחרי קום המדינה ולא היינו משחררים את הנגב והגליל ומסדרון

2 צה"ל ולוחמת לילה/אלוף (מיל') אברהם ארן
סקירת לחימת הלילה במלחמות צה"ל והערכת האפשרויות ללחימה בלילה
ולשמירה על רצף לחימה, יממה אחר יממה.

8 כי לנו הלילה/תא"ל (מיל') אלי רהב
ישראל היא מדינה קטנה שצרכיה מרובים ואין לה יכולת לפעול כמעצמה
ימית. מאחר שקיומה מותנה גם בים חופשי ובחוף בטוח — יכולתנו לנצל
את הלילה היא תנאי להצלחה בעתיד.

11 התקפות לילה ומבצעי לילה — אפשרויות ומגבלות של כוחות היבשה
הסובייטיים/אל"מ (אופרסט) אריך סוביק
הפיקוד הבכיר של הצבא הסובייטי מייחס לקרבות הלילה חשיבות מרובה
ודורש לנהל התקפות בלילה כמו באור יום. מפקדי הכוחות בשטח, לעומת
זאת, רואים קושי רב בלחימה בלילה ולכן יש להניח שאם תהיינה התקפות
לילה, הן תצטמצמנה להתקפות מקומיות בסדר גודל של גודל לכל היותר.

19 ישראל וההרתעה הגרעינית — מדיניות הגרעין של ישראל —
1948-1986/אל"מ (מיל') פרופ' יובל נאמן
האם ההרתעה הגרעינית היא מרכיב במדיניות הביטחון הלאומי של ישראל?
לדעת המחבר הנשק הגרעיני אינו עונה על צרכי ההגנה האמיתיים של ישראל
ואין תחליף למרתיע הקונוונציונלי, לא בגבולות הקיימים ולא בגבול אחר.

22 עקרונות הלוחמה בנשק מונחה מדויק/שמואל גורדון
עיון בעקרונות היסוד של הלוחמה בנשק מונחה מדויק, תוך הדגשה כי
יישומם של עקרונות אלה עשוי להשתנות בהתאם לגורמים כגון המרחב,
הזמן והאויב, ותוך ציון כי למרות הפעלת נשק זה המלחמה לא תשנה את
מאפייניה הבסיסיים, וגורל הקרב ייקבע ע"י עוז רוחם של הלוחמים
והמפקדים.

27 עיראק-איראן — שבע שנות מלחמה/סא"ל יגאל
ניסיון להתמודד עם השאלה הסבוכה של כיווני התפתחות אפשריים
במלחמת עיראק-איראן, תוך הצגת מספר השערות יסוד לאשר יתרחש ב"יום
שלאחר המלחמה".

35 ספרא וסיפא — במת מערכות לעיון ולביקורת
מחתרת צבא "סדיר" "הגנה" וצה"ל/ד"ר אלחנן אורן
39 שתי שאלות מרכזיות על קרבות לטרון/סא"ל (מיל') יהודה דויטש

ממדף הספרים

נקודת משען ארכימדית — המודיעין כסוגיה בביטחון הלאומי/רס"ן אבי
40 קובר
סקירת קובץ מרקם מס' 3, המיוחד למודיעין וביטחון לאומי, ואשר עומד
לראות אור בימים אלה בהוצאת מערכות.
46 מהיר מהקול/מאיר בראלי
על הספר יגר, אוטוביוגרפיה של טייס.

47 ספרים חדשים בספריית המטכ"ל

מפקד ועורך ראשי: אל"מ אורי דרומי

העורכת: רס"ן רחל רוזנסקי

שער: רס"ן זיו בשן

מערכות

בית ההוצאה של
צבא הגנה לישראל

צוות המערכת:
סא"ל ישי קורדובה
רס"ן רפאל יקר
רס"ן אבי קובר
צבי עופר

מערכות חימוש: העורך: רס"ד נסים נפתלי
קשר ואלקטרוניקה: ק' עריכה: חזי מור

הדברים מתפרסמים על דעת הכותבים בלבד,
ואינם משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

המערכת: רח' האלוף מגדל מס' 3, הקריה, ת"א, ת"ד 7026, מיקוד 61070, טלפון: 694343.
מחלקת המנויים: משרד הביטחון/ההוצאה לאור, רח' דוד אלעזר 29, הקריה, ת"א, טל:
205516.

סדר: בית מערכות. הודפס באמצעות משרד הביטחון/ההוצאה לאור. לוחות והדפסה:
דפוס חידקל.

מחיר: 2 ש"ח (כולל מע"מ)
דמי מנוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת
הביטחון — 7.5 ש"ח, אזרחים 8 ש"ח.

צה"ל ולוחמת לילה

אלוף (מיל') אברהם אדן

את הלוחמים אל היעד שעליו יסתערו, עליו יפעילו אש והלם ובהם יהרגו, יפצעו, ישבשו, יכריחו את האויב וכבשו את היעד.

בתחילת מלחמת העצמאות היו לצה"ל רק כוחות חי"ר שנשקם דל למדי. ארטילריה ושריון לא היו לו. לא היה אפשר להפעיל אש להריסה, השמדה, שיבוש ואף לא לחיפוי על התנועה. בנתונים אלה החשיכה סיפקה את החיפוי לשלב ההתקדמות אל היעד. בשלב זה של מלחמת העצמאות הפעולות התאפיינו בהתקדמות שקטה אל היעד, בזינוק להסתערות קצרת-טווח ובהפתעה. במובן מסוים, היתה פשטות בפעולות, לא נדרש תיאום של תנועה ואש. הלחימה הפעילה כללה שלב אחד קצר של הלחימה על היעד. הפריצה אל היעד נעשתה בדרך-כלל בחיפוי "נצור" של רתקים קרובים, ולעיתים בחיפוי קצר ופעיל ממקלעים שהוצבו ברתק הקרוב. על-פי רוב הכוח הפורץ התארגן מראש בכוחות משנה, שהשתלטו בעצמם בעת ובעונה אחת, על הקטעים השונים של היעד. לעתים כוח פורץ חיפה על משנהו והיעד נכבש בשלבים.

מהאמור לעיל מתברר שלחימת צה"ל בלילה הייתה בגדר אפשרות מעשית יחידה ולא פרי בחירה בין לחימה ביום או בלילה. למזלנו, חולשת החימוש שדחפה אותנו ליוזם מבצעי לילה תפסה את הערכים בנקודת-תורפה שלהם. רמת כוח-האדם שלהם אז, היותם לא-מאומנים, ארגונים הצבאי הרופף — כל אלה גרמו חוסר-ביטחון של הלוחם הערבי בעצמו, בחבריו ובמפקדיו. החרדה מפני הלא-נודע לבשה ממדי ענק ברבים מהלוחמים הערביים, שהיו נבערים וחסרי השכלה. לחימת הלילה נתגלתה כתחום שבו גדול ביותר הפער האיכותי בין הלוחם הישראלי והערבי.

יתרוננו בלחימת לילה התבלט על רקע חולשתנו בלחימת יום, שנקלענו אליה לעתים

הלחימה בלילה מחייבת רמה גבוהה של הכוח הלוחם: החרדה מפני הלא-נודע, מנת חלקם של הלוחמים בכל לחימה, מתעצמת בחשיכה בגלל אי-היכולת לראות את השטח ואת האויב. בלילה קשה להתמצא בשטח, קשה לתאם בין הלוחמים והכוחות, והשליטה בכוחות קשה מאד. בתנאי פעולה כאלה נדרשת מידה רבה של ביטחון עצמי וביטחון בזולת שאכן יבצע את הנדרש ממנו. העדרה של תחושת הביטחון בזולת או ביחידה השכנה גורעת מביטחון הלוחמים ופוגעת במוטיווציה לדבוק במטרה חרף הקשיים.

איכות כוח האדם בצבאות ערב לא הייתה מספקת לפעולות לילה יזומות. צה"ל לעומתם ירש מההגנה את המסורת, ההרגלים והידע ללחימת לילה, שכן עיקר הלחימה היוזמה במלחמת העצמאות ובפעולות הגמול של שנות ה-50 היה בלילה.

במערכות ובמלחמות שבאו לאחר-מכן — במערכת סיני, במלחמת ששת הימים, במלחמת יום הכיפורים ובמלחמת לבנון, וכן בחלק מהפשיטות שבין המלחמות — רוב הלחימה נעשה ביום.

לחימת הלילה נתפסת כנועות יותר ומבטאה רמה צבאית גבוהה יותר, ובתחום זה היה לצה"ל יתרון ניכר על פני צבאות ערב. על רקע השינוי בשיעור הלחימה של צה"ל בלילה נמתחה בו ומחוצה לו ביקורת, שטענה כי ברבות הימים איבד הצבא ממקוריותו, מתעוזה ומכישוריו ובכך אף קיפח את ייחודו ונעשה דומה לשאר הצבאות. כוונת הדברים הבאים לבחון אם על בסיס הרקע ההיסטורי יש צדק בטענות אלה ולדון בסוגיה של לחימת הלילה בצה"ל בעתיד.

לחימת לילה במלחמת העצמאות

הלחימה נעשית בתנועה ואש. האש מסוגלת להרוס, להשמיד, לשבש וגם לרתק את האויב, ובכך לחפות על התנועה. התנועה נועדה להביא

אי-היכולת ללחום גם ביום וגם בלילה היא מגבלה לצבאות, לכן, שואף כל צבא לסגל לו יכולת פעולה רצופה ביום ובלילה. לחימה רצופה מאפשרת להפעיל לחץ ממושך, מונעת מהאויב פסק-זמן להתארגנות ומאפשרת לנצל את ההצלחה לאחר ערעור האויב. ואף-על-פי-כן, מעטים בעולם הצבאות המסוגלים לנהל לחימה רצופה; רובם עושים את רוב הלחימה בשעות היום.

כאשר חל פיגור בלוח הזמנים של פעולות שיזמנו ללילה. כך נגרמו לנו כשלונות צורבים, כרוכים באבירות כבוד, כמו למשל בהתקפה הראשונה של חטיבה 7 על לטרון, או בהתקפה על אישדוד וכן במקרים אחרים.

במחצית השנייה של מלחמת העצמאות מצבנו החימושי החל להשתנות. כבר היו בידנינו יותר נשק קל, ובכלל זה מקלעים בינוניים, ומעט ארטילריה ושריון — זחל"מים, משוריניים נושאי תותח וטנקים. את אלה היה קל ויעיל יותר לנצל בלחימת יום, אולם היו חבלי הסתגלות. כך למשל חזית הדרום יזמה במבצע "יואב" הפעלת כוח גדול — בממדי הזמן ההוא — ביום: גודד טנקים (12 טנקים), גודד ארטילריה וגודד חי"ר שנועד לכבוש את עירק"אל-מנשיה ואחר-כך לגולל את המערך המצרי מערבה עד מג'דל. למרות התחושה שהעוצמה המופעלת תנחיל ניצחון קל — המבצע נכשל, בעיקר מחוסר-ידע, ניסיון ואימון לתפעול כוחות ביום. הטנקים חסרו אמינות טכנית ורמת האחזקה הייתה ירודה; שיתוף-הפעולה בין הטנקים והרגלים לא פעל; הארטילריה חסרה עוצמת אש ואילו הארטילריה המצרית עשתה שמות בכוחותינו המסתערים. דומה שקרב זה חיזק את נטיית מפקדי תש"ח להעדיף לחימת לילה.

אבל צה"ל המשיך להתעצם ביחידות פשיטה ושריון — שאת תכונותיהן היה אפשר לנצל טוב יותר בלחימת יום. נוצר השילוב של לחימה רצופה: יחידות חי"ר תקפו בלילה ואילו יחידות הפשיטה והשריון ניצלו את ההצלחה בשעות היום, בקרבות התקדמות ורדיפה. כך שוחררו הגליל במבצע "חירם" וחלקים בנגב הדרומי, במבצע "חורב". כך העמקנו בסיני עד אבו עגילה ושרדה התעופה של אל-עריש.

המבצע האחרון של מלחמת העצמאות — מבצע "עובדה" — כבר הושגת בעיקרו על

לחימת יום של טור ממוכן-משוריין של חטיבת גולני. הטור שהתקדם לאטו הניס את הלגיון מדרך הערבה. את אילת עצמה תפסה פלוגת חי"ר מחטיבת הנגב, שהתקדמה בדרך עקיפה ונועדה לתקוף את ראס-אל-נקב בלילה, אך האויב נטש את הגזרה. הזכות שנפלה בחלקה של פלוגת החי"ר, להניף את דגל הדיו, הייתה מעין פיצוי לאיזכור היסטורי לחלקו המכריע של החי"ר ודרך לחימתו בגישה העקיפה בעיקר בלילה במלחמת העצמאות.

פעולות הגמול בשנות ה-50

בפעולות הגמול שבין מלחמת העצמאות ומבצע "קדש", כבר היו לצה"ל יחידות מיומנות של טנקים וארטילריה. הידע המקצועי-הצבאי להפעלה, לשילוב ולשיתוף-פעולה בין המרכיבים — חי"ר, ארטילריה, שריון ואוויר — עלה בעקבות אימונים, קורסים והשתלמויות. אך עיקרו של הצבא עדיין התבסס על חי"ר והגורם המוביל היו כוחות מובחרים — הצנחנים.

פעולות הגמול נעשו כפשיטות נגד מטרות צבאיות קשות ומבוצרות. הן התבססו על הפתעה ועל כן נעשו בלילה. לחימת הלילה השתכללה והגיעה לרמה גבוהה ששילבה עוצמת אש עם הסתערות מחץ. בחסות החשיכה התנהלה תנועה רגלית ולעתים ממוכנת אל קרבת היעד. לפריצה הוקדמה בדרך-כלל מכת אש ארטילרית, ולעתים גם מכת אש מטנקים. בעקבות מכת האש באו ההסתערות ופעולות החבלה. בפעולות גם שולבו כוחות ממוכנים לחילוץ נפגעים ופינויים בעת הצורך.

המסורת של פעולות חי"ר מוצלחות בלילה ומאזן ההצלחות של פעולות הלילה, היוו תמרץ להנחלת יכולת לחימת לילה גם לארטילריה ולשריון באימונים ובתרגילי לילה. זרקורי "60" שימשו להארה ישירה של המטרות או להארה עקיפה של שדה הקרב.

זמן קצר לפני מבצע "קדש" נרכשו לראשונה זרקורי טנקים ונרכשה טכניקה של ירי בלילה, עם ובלי זרקורים. ואולם נוכחנו לדעת כי ירי ארטילרי מחושב או תהליך טיווח בלילה מצריכים יותר זמן ויותר תחמושת. כן למדנו שהמפעיל טנקים בלילה אינו ממצה את מלוא יכולתו. למדנו שכברת דרך אשר חצייתה בלילה דורשת שש-שבע שעות, אפשר לחצות במשך שעה-שעה וחצי לאחר עלות השחר.

מבצע "קדש"

מבצע "קדש" הצטיין כמבצע בזק שהתנהל בלחימה רצופה. גודד צנחנים צנח לקראת חשיכה, ויתרת חטיבתו חברה אליו בתנועת לוחמה בלילה וביום, והמשיכה לחדור למיתלה, שם נקלעה לקרבות יום.

קסיימה נכבשה על-ידי חטיבת החי"ר 4 ונעזרה בכוחות מחטיבת השריון 7, שחדרו בחשיכה והגיעו בבוקר. החטיבה המשיכה ביום, הסתגנה לעומק בחשיכה וכבשה את אבו עגילה, סכר הרוופה, ג'בל לבני וכו' בסנה, בשעות היום. משם המשיכה בקרבות התקדמות ורדיפה ביום עד קרבת התעלה.

חלק ממוצבי רפיח כבשה חטיבת החי"ר גולני בלילה. חטיבת השריון 27, שהחלה את פעולתה בלילה, סכלה אבירות קשות, אך משהאיר היום מוטטה במהירות הבזק את כל מערך רפיח — גברה על האויב בשיך זואיד והעמיקה עד אל-עריש. אמנעה של מטוסי חיל-האוויר עשתה שמות בשעות היום בשיירות המצריות על ציר אל-עריש-קנטרה, וחטיבה 27 המשיכה בקרבות התקדמות ורדיפה, ביום, עד קרבת התעלה. חטיבת החי"ר 9 עשתה דרכה מאילת עד שארם-א-שייח' ברציפות של יממות וכבשה את

שארם-א-שייח'. שתי מתקפות לילה של חטיבת החי"ר 10 ושל חטיבת השריון 37 על מוצבי אום כתף — נכשלו.

המלחמה הבליטה את יכולתו של השריון לכבוש מערכים מבוצרים ביום ואת יכולתו הרבה בקרבות התקדמות ורדיפה ביום. כשלוף חטיבה 37 הבליט את קשיי השריון בהתקפות חפוזות בלילה. המלחמה הבליטה את העדיפות שמקנה אור היום למיצוי תכונות השריון, שהשתלט בפעולה מהירה כמעט על כל מרחב סיני.

בין "קדש" למלחמת "ששת הימים"

בהשפעת לקחי "קדש" החל תהליך ההתעצמות של צה"ל בשריון והצטמקותו בעוצבות חי"ר, שחלקן הוסבו לחטיבות ממוכנות. מעצם טבעו, החי"ר שם דגש חזק באימונו גם על לחימת לילה. לעומת זאת, השריון שם דגש חזק על אימוני יום של הכוחות לקרבות ניידים וללחימה בשריון אויב (אז צמח המושג "ש.ב.ש.") אך לא זנח את אימוני הלילה.

לאחר-מכן, כשלמדנו כי האויב אימץ את הדוקטרינה הסובייטית ונערך בהגנה קווית, פותחו והוטמעו טקטיקות וטכניקות להבקעה וכיבוש של מערכי ההגנה הקוויים המבוצרים שלו — ביום ובלילה. בהיעדר אמצעים לראייה בלילה, נעזר השריון בתאורת זרקורי "60 מהעורף, בתאורת זרקורי טנקים (שרק חלק מהטנקים צוידו בהם), בתאורת פצצות ממרגמות ומארטילריה ובהגנה ממוטסים.

לראשונה פותחה יכולת ללחימת לילה של גופי שריון גדולים על פני מרחבים גדולים. כדי לגבור על קשיי השליטה, פותחו טכניקות ואמצעים לסימון צירים ולסימון מפקדים ויחידות בפנסים צבעוניים זעירים. למרות המורכבות של לחימת השריון בלילה, ועל-אף הצורך להקדיש מאמצים מרובים לאימון הגייסות במגוון רב של משימות ביום, הוקדשו אמצעים ומאמצים רבים להקנות לשריון יכולת לחימה בלילה.

מלחמת "ששת הימים"

רובו של צבא היבשה כבר היה משוריין וחלק ניכר של החי"ר כבר צויד בזחל"מים, אך לחימת לילה לא חסרה גם במלחמה זו. אוגדת שרון הפעילה בלילה חי"ר מהאגף וחי"ר שהונחת בעורף האויב ממסוקים, וכן כוחות שריון מהחזית ואחרים שהסתגנו לעורף האויב ותקפוהו מאחור. בהמשך, פעלה האוגדה רק ביום (אוגדת טל פעלה רק ביום, פרט לגדוד שחנה בלילה והתגונן בפני טור טנקים מצר). החטיבה הממוכנת "הראל" הבקיעה מפרוחדור ירושלים בכמה צירים, גברה על מוצבי אויב וחדרה אל גב ההר מצפון לירושלים בלילה. בהמשך, לחמה ביום. חטיבת צנחנים כבשה את

בית-הספר לשוטרים, את שועפת ואת ואדי ג'וז — בלילה. חטיבת השריון 37 חדרה ממזרח לגנין בשעות היום, תקפה בלילה בגזרת בפור-עקבה ועם אור היום, המשיכה וכבשה את טובאס ואת שכם.

אף שחלק ניכר מהמתקפות היוזמות נפתחו בהבקעת לילה, התאפיינה המלחמה בריבוי לחימה ביום, והפעם גם לחימת יום מרובה של עוצבות חי"ר שהסתייעו בשריון או סייעו לו. חיל-האוויר חיסל את מירב מטוסי האויב ביום, ושלט באוויר מעל לשדה המערכה. הרוב המכריע של שטחי סיני, הגדה המערבית ורמת הגולן נכבשו בסדרת קרבות שנערכו ביום.

אף כי רציפות הלחימה לא היתה מלאה, זו הייתה מלחמת בזק: סיני נכבש בארבע יממות, הגדה בשתי יממות, וכן הרמה.

בין "ששת הימים" ומלחמת יום-הכיפורים התקופה שבין 1967 ו-1973 התאפיינה בפעילות מבצעית ענפה. המצרים יזמו מלחמת התשה וארגוני מחבלים ניסו להסתנן בלילה ולפגוע בנו מהגבולות האחרים. מניעת הסתננויות בלילה האיצה פיתוח והצטיידות באמצעים שאיפשרו גילוי, ראייה וכינון נשק בלילה. גם היו פשיטות חי"ר ליליות: על נאג' חמאדי, הפגיעה במנהיגי פת"ח בכיירות, על שדה-התעופה ליד כיירות, על האי גרין, על האי שדואן, חטיפת הרדאר ועוד. ואולם גם בוצעו פשיטות שריון גדולות, רובן בשעות היום: פשיטות "קלחת" בלבנון, הפשיטה המשוריינת מעבר למפרץ סואץ, פעולת כאראמה והפשיטה מדרום לים-המלח.

מבחינת האימונים לא חל שינוי. צה"ל על כל מרכיביו המשיך להקדיש חלק ניכר מהאימונים ומהתרגילים ללחימה בלילה. רוב צבא היבשה היה ממוכן ומשוריין, על כן נרכשו אמצעים לראייה בלילה, כדי לאפשר מיצוי טוב יותר לתכונותיהן של מערכות הנשק בלילה. אמצעים אלה שולבו באימונים ובתרגילים.

אולם בתהליך ההצטיידות התעוררה בעיה: הפיתוח הטכנולוגי בעולם התרכז באמצעים שיאפשרו לראות מבלי להיראות. את זרקורי האור הנראה החליפו זרקורי אור אינפרא אדום (א"א), ורק המצוידים במשקפות לראיית הקרניים האינפרא-אדומות יכלו לראות. כל הטנקים הסובייטיים שהיו בידי אויבנו צוידו באמצעים אלה. לכל טנק נדרשו אורות ומשקפי-נהיגה א"א וכן זרקור טנק וזרקור מפקד א"א ומשקפות א"א לתותחן ולמפקד. גם רכב קרבי אחר צויד ביכולת לנהוג באור א"א. אמנם, העין הכלתי-מזוינת לא הבחינה בתאורת א"א אבל משקפות א"א הסגירו את התאורה לצד השני.

כנגד החיסרון הזה, החלו להופיע גם אמצעים סבילים שאיפשרו לפעול בנוסח מלא של רואה

ואינו נראה. אלה היו אמצעים שקלטו במשקפות אלקטרוניות את אורם המועט של הירח והכוכבים, ותיגברו אותם; יעילותם איפשרה לזהות מטרות בטווחים שעד 1500 מטר, על-פי התאורה הטבעית ששררה בשדה הקרב. החסרונות של אמצעים אלה: מחירם הגבוה וממדיהם הגדולים, שעוד לא איפשרו לשלבם בטנקים.

נוכח התפתחות זו החל צה"ל להצטייד באמצעים אלה, בעיקר לחי"ר ולצורכי התעסוקה המבצעית. מותנה ההצטיידות בא"א פעיל לשריון — רק שליש מהטנקים צוידו בזרקורי א"א ובמקום משקפות לתותחן ולמפקד, פותחו אילתורים זולים. הוחלט להמתין לפיתוח האמצעים הסבילים, ולהצטייד בהם.

מלחמת יום-הכיפורים

הערכים היו מגבירים כמדומה את עוצמת ההפתעה ביום-הכיפורים ואת הצלחת השלב הראשון, אילו החליטו להבקיע את החזיתות בלילה. שעת ה"ש" שיזמו — 1400 — הייתה פרי פשרה בין הסורים, שרצו להתחיל בבוקר, לבין המצרים שרצו להתחיל לקראת החשיכה. על הצליחה — שבפועל נעשתה כמעט בתנאים של תרגיל חד-צדדי — לא השפיעה שעת ה"ש", ואולם על ההבקעה הסורית — הייתה לה השפעה. עד החשיכה, נהדפו כוחות הסורים באבידות כבודות. ואולם משירדה החשיכה, עמדה להם עדיפותם הכמותית והם פרצו בגזרה הדרומית. ציודם היה מלא באמצעי א"א, ואילו אנו התקשינו לכוון את תותחי הטנקים, באין לנו אמצעי כינון א"א. זה הקשה עלינו את הלחימה באותו לילה. למזלנו, מאז ועד גמר המלחמה, הסורים לא פעלו בלילה.

גם לחימת צה"ל בשתי החזיתות התנהלה ברובה בשעות היום, אך כמה פעולות יזומות בוצעו בלילה: גודד צנחנים כבש, בסיוע טנקים, את תל-שמס, בלילה. חטיבת צנחנים כבשה את החומון הסורי בלילה וחטיבת גולני כבשה את החרמון הישראלי, בעיקר בלילה. לבד מזה, היו פשיטות חי"ר, שהסתנן או הונחת ממסוקים בלילה, אך רישומן על המערכה היה מועט.

בחזית הדרום היו שתי מתקפות לילה גדולות: מערכת הצליחה נפתחה בלילה, ובה נכבש ראש-הגשר בלילה; ואוגדת מגן ניצלה את הצלחת הכיתור והמשיכה את תנופת ההתקפה בלילה שבין 23 ל-24 באוקטובר, לכיבוש נמל עדיבייה.

כיבושו של מוצב מוגדר, כמו תל-שמס, או מוצב החרמון הסורי בלילה, על-ידי חי"ר, הוא פשוט-יחסית. לעומת זאת, כיבוש קטע מתוך מערך קווי, או פשיטה על כוחות צפופים במערך קווי — נראו קשים ולא משתלמים. וכך, למרות ההצהרות והכוונות, לא הופעל חי"ר בלילה, בכל שלב המגננה בסיני. לעומת זאת, הפעלת כוח

צה"ל המשך להקדיש מאמצים מרובים להצטיידות ולאיומן של כל מרכיביו ללחימת לילה.

מלחמת שלום-הגליל

כתחילתו של מבצע של"ג בוצעו פעולות לילה יזומות נרחבות. בלילה הראשון עלה כוח אל רמת נבטייה, כבש את הכופור ועשה בלילה את רוב הדרך שבין הליטני והזהרני. הכוח שנע על ציר החוף החל ביום והמשיך בלילה, עד שנתקל בקשיים ליד צור, ועצר. כוח גדול נחת בלילה בשפך האוּלִי, בעומק שטח האויב. רוב הלחימה בשאר היממות נעשתה ביום, ולעתים פעלו יחידות גם בלילה. בלילה שקדם להפסקת האש, בין ה-11 וה-12 ביוני, הופעל כוח בשעות החשיכה. כוח יוסי התקדם ממערב לאגם קרעון. כוחות אחרים מיעטו להתקדם, עקב הסתבכותו של כוח בלחימה ליד סולטן יעקב.

הכוח התוקף. עד שהאיר הבוקר, הושגו רק חלק מהשימות: היה בידנו ראש-גשר שממדיו מצומצמים ורובו לא הוחזק ע"י אויב. בלחימת הלילה סבלה אוגדת שרון אבידות קשות ונשחקה מאד, בלי שהצליחה להדוף את האויב מרוב השטחים שהחזיק בהם, בלי שביססה ראש-גשר רחב ממדים ובלי שהקימה גשר על התעלה.

מלחמת יום-הכיפורים, שנפתחה ביוזמת האויב, שנמשכה יממות-לחימה רבות והפעלנו בה בעיקר שריון — התאפיינה בעיקר בלחימה בשעות היום ובניצול הלילה להתארגנות.

בין מלחמת יום-הכיפורים ומלחמת שלום-הגליל

הפעילות המבצעית בתקופה שבין 1973 ל-1982 נעשתה לפי דפוסיים מוכרים מהתקופות הקודמות: ריבוי פשיטות חי"ר בלילה, וכאשר היה מבצע בכוחות שריון גדולים (מבצע ליטני) חלקו התבצע בלילה ורובו ביום.

משוריין גדול, בפעולה על פני מרחב גדול — כפי שעשתה אוגדת שרון בלילה שבין ה-15 ל-16 באוקטובר, נראית פעולה מורכבת שחסרונות רבים בצדה. אמנם אוגדת שרון חדרה בלילה ב"תפר", בלי שהמצרים יבחינו בכוח, וכן לא הפריעו לחטיבת צנחנים לצלוח אל מעבר לסואץ ולתפוס ראש-גשר בגדה המערבית. זה הישג נכבד, שספק רב אם היה אפשר להשיגו בשעות היום, והוא הדין בחדרירה לעורף האויב, בהפתעה. אבל מרגע שהחלה הלחימה, סבלו הכוחות מכל מגבלות הלחימה בלילה. הלוחם בצבאות ערב בימינו, השכלתו, רמתו המקצועית וארגונו המגובש אינם דומים לאלה שהיו ב-1948. הפער האיכותי הצטמצם, מה גם שלרשותו עומדות עוצמת אש ויכולת ראייה בלילה. למרות ההפתעה, חיילי האויב השיבו מלחמה. ניטשו קרבות שריון-בשריון מטווחים קצרים, ונפגעו בהם טנקים רבים של שני הצדדים. חסימת האויב שפעלה בצומת "טרטור-לכסיקון", הפעילה טילים נ"ט ותותחים נ"ט. טנקים שלנו עלו על מוקשים שפוזרו בשטח. כל אלה שחקו קשות את

ביממה הראשונה לאחר נוהל-קרב ארוך, או ביממה האחרונה, בצל הפסקת אש מתקרבת. אין זה פשוט לנהל תנופת-קרב רצופה ומתמשכת לאורך זמן (לכמה יממות). רציפות הלחימה של חיילים ויחידות אינה אפשרית ולוא מפני שהחיילים והיחידות נזקקים להתארגנות — לטיפול ברכב וברק"מ, לתיקונים, למילוי מחדש, לתגבור צוותים, להחלפת נפגעים, למילוי מקום מפקדים שנפגעו, וכן — יש צורך בנוהל-קרב להמשך לחימה.

לחימת לילה מחייבת נוהל-קרב ממושך והכנות מרובות, ובעיקר כשהמדובר בהפעלת גייסות גדולים על-פני מרחב גדול. פעולות ההתמצאות, התיאום והשליטה מורכבות מאד בנסיבות כאלה. לניהול לחימה רצופה וממושכת יש אפוא צורך שלצד יחידות ועוצבות העושות את לחימתן ביום ועוברות להתארגנות בלילה, יעמדו לרשות הפיקוד יחידות ועוצבות שיתארגנו ביום ויעשו הכנות להמשך תנופת ההתקפה בלילה. ואולם צה"ל עשה את רוב מלחמותיו ביחסי-כוחות מערכתיים נוחים והפעיל את רוב סדר-הכוחות שלו כל הזמן כמעט, ללא היכולת לשמר עתודות; בדרך-כלל נבצר ממנו ללחום ב"משמרות".

מאחר שלצה"ל לא ניתן על-פי רוב לנהל לחימה רצופה ומתארכת, נעשה רוב לחימתו

הסיבה העיקרית לדבקותו של צה"ל בפיתוח יכולת הלחימה בלילה — היא רצונו לשמור על יכולת פעילות בלתי מוגבלת ליום או ללילה, כדי לאפשר בחירת זמן לפי שיקולים קונקרטיים בכל מקרה, מה גם, ששאיפתו של כל צבא טוב היא לסגל לעצמו יכולת לחימה רצופה ביום ובלילה, בכל תנאי ראות. ואולם יכולת לחימה יעילה בלילה מותנית בהצטיידות באמצעים יקרים מאוד.

על רציפות הלחימה ביום ובלילה

יכולתו של צבא ללחום ברציפות יממה לאחר יממה, מקנה לו יתרונות רבים. לחימה כזאת מאפשרת להפעיל לחץ ממושך ולנצל את ההצלחה בלי להניח לאויב להתאושש ולהתארגן. בנסיבות המדיניות שצה"ל פועל בהן, לחימה כזאת מאפשרת להשלים את המשימות ולהשיג הישגים בטרם יקטעו אותם לחצים מעצמתיים.

אם נבחון את לחימת צה"ל בעבר, ניווכח כי נשמרה רציפות-לחימה מסוימת. לפעולות יזומות רבות שנעשו ביום, קדמו תנועות לילה, כמו שהבקעות בלילה פתחו את המרחב ללחימה רצופה למחרת היום. גם נוהלו פעולות לילה לניצול ההצלחה שהושגה בלחימת יום. ואולם רוב הלחימה הרצופה היתה קצרה, בדרך-כלל,

האם הזניח צה"ל את לוחמת הלילה?

מן הסקירה ההיסטורית הקצרה על הלחימה בלילה, מראשיתו של צה"ל ועד היום, אנו למדים שאכן בתחילת דרכו נעשה רוב הלחימה בלילה ואילו ממבצע "קדש" ואילך, רוב הלחימה נעשה בשעות היום.

כפי שהוסבר, סיבת הדבר בשאיפה למצות את מירב כוחנו הצבאי ממערכות הנשק שעמדו לרשותנו. במשך השנים צה"ל נעשה יותר ויותר ממוכן ומשוריין. זה חייב אותו להקדיש את מירב מאמציו לאימוני יום. ואף-על-פי-כן, המשיך צה"ל להקדיש זמן ומאמצים מרובים לאימוני לילה. אמנם רוב הלחימה במלחמותיו נעשה ביום, אבל לקח זה לא הניאו מלהקדיש זמן ומאמצים לפיתוח יכולת הלחימה ואימון הגייסות בלילה.

השימור והפיתוח של היכולת ללחום בלילה — אין מקורם בדבקות שמרנית במורשת צה"ל מראשית דרכו, גם לא בהנחה מימים עברו, שהפער האיכותי בינינו לבין הערבים מגיע לביטוי מרבי בלחימת לילה; שכן הנתונים השתנו מאז: לחימת לילה אינה בהכרח לחימה בעלטה מוחלטת — הצדדים עושים שימוש באמצעים המאפשרים ראייה בלילה; היתה עלייה באיכות הלוחם הערבי ובהשכלתו. נתונים אלה גורעים מן החרדות שיוחסו לאויב בלחימה בעלטה מוחלטת.

כדי להתגבר על מגבלות אלה יש צורך בציד מיוחד, יקר ורב, הנרכש טיפין-טיפין. יכולת הלחימה בלילה היא תנאי הכרחי ליכולת לחימה רצופה — ולזו יש יתרונות עצומים. עקב מחירו הרב של הציד המתוחכם ללחימה בלילה, צפוי שתהליך ההצטיידות בו יהיה ממושך. המציאות של הצטיידות חלקית מחייבת מחשבה על הדרכים והשיטות הטובות ביותר לניצול מושכל של האמצעים, באופן שיתרמו להארכת הלחימה הרצופה.

שנחשבו למורכבות, ולהפעיל גייסות גדולים על פני מרחבים גדולים. כיום אפשר לצייד כלי רכב ורק"מ באמצעי ראייה וכינון סבילים המבוססים על הגברת אור הירח והכוכבים.

כן אפשר למתקן ברכב, ברק"מ ובמסוקים מכשירי ניווט המציינים באופן שוטף את מקום הרכב או המסוק במרחב. מגמות הפיתוח של אמצעי השליטה והבקרה יאפשרו בעתיד הקרוב לשלוט בכוחות ולתאם ביניהם על-פי המידע ממכשירי הניווט. ואולם הצטיידות מאסיווית באמצעים אלה יקרה מאד ותהליך ההצטיידות בהם ממושך מאד. תכניות ההצטיידות כוללות גם תחומים רבים אחרים, מתוחכמים וחיוניים אך יקרים, כגון מערכות בקרת-אש.

הצטיידות שתאפשר לחימה טובה בלילה מחירה רב מאד. ולעומת זאת, לחימת הלילה מאבדת מייחודה הלילי, אם כל הצדדים יצטיידו באמצעים לראייה בחשיכה. וכן יש להביא בחשבון את העובדה שיחסי הכוחות הצפויים יקשו על צה"ל להלחם ב"משמרות". עולה אפוא השאלה: איזו עדיפות יש להקנות להצטיידות צה"ל באמצעים ללחימה בלילה?

הואיל ונגזר עלינו מסיבות כלכליות להצטייד בתהליך ממושך, יש להשקיע מחשבה רבה במתן העדיפויות בהצטיידות ובארגון הכוח על בסיס חלקיות ההצטיידות. דומה שמוטב לספק ציוד מועט לכלל היחידות, כדי שיקנה להן יכולת גילוי ותגובה מזערית, ולצייד ציוד מלא יחידות ועוצבות מיוחדות, שיועדו ללחימה בלילה. יהיה ראוי לשלב יחידות אלו בתכנון ובביצוע, באופן שיופעלו בלילה ותינתן להן אפשרות להתארגן ביום. זו תהיה תרומה ללחימה רצופה ומתמשכת של צה"ל. ארגון כזה אין פירושו ששאר היחידות בצה"ל יחדלו להתאמן או לפעול בלילה. בכך יש להמשיך כבעבר. ואולם יחידות כאלה יאפשרו להאריך את רציפות הלחימה. יהיה אפשר להטילן לניצול תנופת ההתקפה בנוהל-קרב קצר יותר ובתנאים קשים יותר, עם יכולת וסיכוי לפעול ביעילות רבה יותר.

צה"ל לא זנח מעולם את פיתוח יכולתו ללחום בלילה. עקב השינויים שחלו בצידו ובחימושו, הוא העדיף לעשות את רוב הלחימה ביום. אולם ככל מלחמותיו, כאשר העדיף לוחמת לילה, היא נעשתה מתוך מיומנות.

היזומה ללחום בלילה מוצדקת אם היא מקנה יתרונות לכוחותינו. אבל ככל שמדובר בגייסות גדולים יותר, ובכלל זה גייסות ממוכנים ומשוריינים ועל פני מרחבים גדולים — המבצע מורכב וכרוך במגבלות הגורעות מיעילות הלחימה.

בגייסות משוריינים ביום, ואילו בלילות העוצבות והיחידות התארגנו בדרך-כלל לקראת בוקר המחרת. כתנאים אלה, כשעוצבות צה"ל היו מסוגלות להילחם רק בחלק מהיממה, אין תימה שיחידות ממוכנות ועוצבות שריון, שסבלו ממחסור באמצעים לראייה ולכינון בלילה — העדיפו ללחום באור היום שהן מיטיבות למצות בו את תכונותיהן. צורכי שיתוף-הפעולה עם מרכיבים משלימים — חי"ר, הנדסה, ארטילריה — גרמו שגם אלה הועסקו בעיקר בשעות היום. כך פחת בצה"ל שיעור הלחימה בלילה.

המצב היה יכול להשתנות במלחמת של"ג, שבה היתה לנו עדיפות בולטת ביחסי-הכוחות. לכאורה, יכולנו ללחום ב"משמרות" — ואף-על-פי-כן, פעלנו בעיקר בשעות היום. הסיבות לכך הן כמדומה אלו: הצירים היו חסומים בכוחות ובדרגים, שהקשו על מעבר יחידה דרך יחידה, ובעיקר, המחסור בציד לפעולה יעילה בלילה גרם העדפה של לחימה ממוכנת ביום על הצעדת חי"ר בלילה. הפעלה טובה יותר של הגייסות ותוספת ציוד לילה, היו מאפשרות יתר מיצוי בהפעלה רצופה של צה"ל.

משנת 1948 ולפני-כן לחימת הלילה התאפיינה בפיתוח היכולת לפעול בעלטה. מידת העלטה הייתה תלויה בגודל הירח, ובחורף — גם בעננות. מאז פותחו אמצעים רבים שנועדו לקרב ככל האפשר את תנאי-הראות בלילה לתנאי-הראות ביום. והנה, למרות ההשתכללות הרבה של אמצעי הראייה, עדיין רבות המגבלות ללחימה בלילה. ביום הראייה היא נחלת כל פרט בגייסות. הפרט מסוגל לקבל ללא קושי תמונה מרחבית מלאה. ואילו ראיית הלילה מוגבלת למצוידיים באמצעים שמחירם רב ואפשר לצייד בהם רק חלק קטן מהגייסות. וכן, בלילה זווית הראייה מוגבלת בטווח וברוחב, וקשה להקיף תמונה מרחבית רצופה.

הלילה איפשר תמיד וגם כיום להתקרב אל היעדים, להסתנן לעומק שטח האויב ולהילחם על היעד בעלטה, או לחילופין להאיר את שדה הקרב. ואולם גם בידי האויב אמצעים לגילוי כוחות בלילה ויכולת להאיר ביוזמתו את שדה הקרב, ובכך להפר את יוזמת התוקף "ולהפוך את הלילה ליום". תאורת א"א פעילה אמנם נסתרת מן העין הבלתי-מזוינת, אך ניתנת לגילוי בנקל למשקפות א"א פעילות וסבילות של הצד השני. היא מסוכנת והשימוש בה אינו מומלץ. הגיע אפוא הזמן לוותר על הצטיידות והחזקה בזרקורי טנקים, וביחוד עקב זמינותה של תאורה חלופית מפצצות מרגמה, שאפשר לתגברה בתאורה של פגזים ובהנרה ממטוסים.

לכאורה, הטכנולוגיה מאפשרת כיום להצטייד באמצעים ללחימת לילה יעילה, גם בפעולות

כי לנו הלילה

תא"ל (מיל') אלי רהב

והלחימה נעשתה בלילה באש תותחים כמעט ללא תנועה. עד הבוקר הושמדה מרבית הצי הצרפתי כאשר מפקדו, אדמירל וילנד, שעגן דרומה יותר, לא השתתף כלל בקרב — אם מתוך חוסר יכולת לתמרן בלילה במעלה הרוח או מסיבות אחרות — ונמלט על נפשו. הָרֵס הצי אילץ את נפוליון להפסיק את לחימתו במזרח התיכון ולשוב לצרפת. נפוליון לא שכח לציין את אכזבתו מהצי עד יום מותו.

תקופת הקיטור, שהחלה באמצע המאה התשע עשרה, שיפרה את יכולת התמרון ואפשרה תנועה גם נגד כיוון הרוח, אלא שעדיין ניכרה רתיעתם של מפקדי הציים לסכן את הצי העיקרי בקרבות לילה. המצאת הטורפדו (טיל תת-מימי לטווח קצר) יצרה כושר פגיעה לספינות קטנות ואפשרה לשגרן לתקוף בלילה אוניות מערכה. הלילה צופן בחובו יתרונות לכלי קטן שמתגלה בעין בטווח קצר יותר מהאוניות הגדולות. לכן, יכלו כלים קטנים להתקרב לטווחי ירי טורפדו מבלי לחשוש מתותחי האוניות. לצורך הגנת הצי העיקרי מפגיעת הטורפדות פותחו ספינות תותחים מהירות, שכונן "משחיתות טורפדות" (Torpedo-Boat Destroyers). שילוב תותחים, טורפדו ונשק נגד צוללות בכלי אחד יצר את משחתת הצי (Destroyer Fleet) הרב-תכליתית, הקיימת עד ימינו. כלים אלו נבנו להגנת הצי העיקרי ביום ובלילה וכהשלמה לפעילות. בקרב טסושימה (27-28 במאי 1905) הנחילו היפנים מפלה לצי הרוסי. הקרב העיקרי הוכרע בשעות אחר הצהרים ביום הראשון. מפקדם, אדמירל טוגו, לא היה מוכן לסכן את אוניותיו הגדולות ולנצל את ההצלחה. כשירד הלילה הפסיק את האש, ניתק מגע בין אניות המערכה ושלח את המשחתות וסירות הטורפדו לזיג ברוסים. הקרב העיקרי חודש רק למחרת בבוקר. בצורה דומה נהג גם אדמירל ג'ליקו ביטלנד (31 במאי 1916) — כאשר הפסיק את לחימת ציי המערכה לאחר רדת החשכה. היכולת העדיפה של הצי הגרמני בטכניקת הקרב

לוחמת הלילה במסורת הימית

לחימה בלילה אינה אהודה במסורת הימית העולמית. לאדם — חיית יבשה הזקוקה לאור השמש — קשה לשנות מהרגליו, והוא נמנע ככל האפשר מלהימצא בלילה בלב-ים. בתקופת ספינות המשוטים נעשתה התנועה בים לאורך החופים. סכנת ההיטרפות על סלעי החוף חייבה להעלות את הסירות אל החוף, או לעגון, בשעות החשכה. הלחימה נעשתה בשיטת MELEE — כלי שיט רבים, המתערכים אלה באלה — וחייבה לכן אור יום.

המצאת המפרשים הביאה בסוף המאה הארבע-עשרה, להתפתחות בניין כלי-השיט ואמצעי הניווט ואפשרה תנועה בלב-ים גם בלילה בהתחשב בכיווני הרוח. לחימת הצי חייבה היערכות של כלי-שיט רבים בטווחים קרובים כשהתקשורת בין האדמירל, מפקד הצי, לרבי החובלים שלו נעשתה בדגלים צבעוניים שהונפו במקומות שונים. מובן כי לחימה בלילה לא הייתה אפשרית אז. קרבות נערכו באור יום, ואלה הופסקו עם חשכה והתמשכו על פני מספר ימים. הלילה נוצל לתיקון נזקים ולהתארגנות והלחימה חודשה למחרת. פעולת הלילה היחידה בקרב המפורסם נגד הארמדה הספרדית בתעלה (31 ביולי-8 באוגוסט 1588), המציין את גמר שלטונה של ספרד בים, ונמשך תשעה ימים, הייתה שליחת ספינות תבערה נגד הצי הספרדי, שעגן בקלה. עיקר הנזקים נגרמו מהמהומה שקמה בין הספינות הספרדיות ולא מהאש עצמה.

עשרות קרבות ימיים שנערכו בין מדינות שונות ניטשו לאורך היום. הפעלת הצי העיקרי בלילה נתפסה אז כמעשה בלתי אחראי.

אדמירל נלסון, שנחשב לאדמירל הנועז ביותר ושגישתו החדשנית הביאה לאנגליה הצלחות רבות, ערך את קרב הנילוס המפורסם בלילה כשהוא תוקף את הצי הצרפתי, שעגן במפרץ אבוקיר (מזרחית לאלכסנדריה). הצי הבריטי נערך ועגן מול הצי הצרפתי בשעות אחרי הצהרים

מקובלת הדעה, שנועזים ומעטים יכולים לנצח את הרבים בלוחמת לילה. חיל הים הוכיח בקרבות לילה במלחמת יום הכיפורים עליונות ימית: יזמה התקפית, שהתבססה על גורמי איכות האדם והכושר הטכנולוגי, שבהם הומחשה העדיפות הישראלית בלוחמת הלילה, הביאה להצלחה. ישראל היא מדינה קטנה שצרכיה מרובים ואין לה יכולת לפעול כמעצמה ימית. מאחר שקיומה מותנה גם בים חופשי ובחוף בטוח — יכולתנו לנצל את הלילה בדרך זו היא תנאי להצלחה בעתיד.

בלילה והתמחותו כלוחמת צוללות גרמה לצי הבריטי החזק יותר אבדות כבדות ומנעה ממנו את ההכרעה בקרב העיקרי הזה. בתקופה שבין מלחמות העולם החלה התפתחות בתחום הפעלת מטוסים מעל הים, נבנו מטוסי סיור ארוכי-טווח, שהמריאו משדות תעופה בחוף ומטוסים קטנים יותר, שהמריאו מכלי השיט. בהמשך נבנו נושאות המטוסים. פעילות הסיור התבססה על הראייה והתבצעה לכן בעיקרה ביום ובלילות ירח. הצוללות, שהוכנסו לשימוש במלחמת העולם הראשונה, ניצלו את היום לתקיפה תת-ימית של כלי-השיט גדולים, ובלילה עלו על פני המים לשיפור עמדה ולטעינת מצברים.

במלחמת העולם השנייה נעשה שימוש רב בכוח אווירי וכלוחמת צוללות. ישום אמצאת המכ"ם, שנתן כיוון וטווח בגלי רדיו, היקנה לבעלות הברית יתרון איכותי ממשי בשעות החשכה. למרות זאת, רק קרבות בודדים ברמת הציים נערכו בלילה, ועיקר הלחימה נעשתה ביום. כיוצא מן הכלל נציין את האדמירל הבריטי קאניגהם, מפקד זירת הים התיכון, שטען שהים התיכון מתאים בעיקר לקרבות לילה ובאחד מהם — קרב מטאפאן, שנערך דרומית-מערבית לכרתים (28 במרס 1941) — כוח בריטי, שהשתמש במכ"ם, הפתיע ותקף סיירות איטלקיות והשמידן לפני שהבינו כי הבריטים נמצאים בקרבנותן.

היפנים נהגו והזירות רבה בהפעלת אוניות הצי העיקריות שלהם, אך הפגינו נועזות בהפעלת יחידות צי קלות יותר. הם הראו את יכולתם ללוחמת לילה ללא מכ"ם כאשר בליל 8-9 באוגוסט 1942, בקרבות האי סבו, תקף אדמירל מיקוה, שעמד בראש כוח שכלל שמונה סיירות ומשחתות, כוח אמריקני גדול יותר, שכלל חמש משחתות ושש סיירות, בקרב שנודע מאוחר יותר כ"ליל הסכינים הארוכות". היפנים ירו טורפדות מטווחים ארוכים ופגעו בכל כלי-השיט האמריקניים.

בקרב אחר אותה זירה ניצלו האמריקנים את המכ"ם וארכו בלילה במקרי סוריגאו ב-24 באוקטובר 1944. כוח יפני גדול שנכנס למארב, נפגע קשות ונסוג. קרבות אלה היו חריגים. המלחמה באוקיינוס השקט התנהלה ברובה כמקובל בשעות האור.

היסטוריונים והוגי דעות שעסקו בלחימה הימית התרכזו, בעיקר, בצרכי המעצמות הגדולות, וראו את המלחמה כמאבק מתמשך על השליטה בים. הזמן והמרחב של מעצמות בעלות ציים גדולים, הפועלים באוקיינוסים, נמדד ביממות שלמות, והן אינן יכולות לברור בין היום ללילה. לכן המעיטו לעסוק בהשלכות האסטרטגיות שבניצול מושכל של הלילה והשפעתו על בניין הכוח ועל תפיסת הלחימה המקובלת.

גיבוש המסורת הישראלית

במסורת היהודית ובסיפורי המקרא נקשר הלילה לפעילות חיובית — כמו יציאת מצרים או הקרב בין גדעון למדיינים. במסורת הימית הישראלית הצעירה, היחס ללילה חיובי ביותר. לפני קום המדינה עסקו מקימי חיל הים במסגרת ההעפלה והפלי"ם, בפעילות מחתרית לה נתנה חשכת הלילה מסתור וקיום. ביום הוחבאו המעפילים במחסני האוניות ורק בלילה התאפשר להוציאם אל הסיפון. לפעמים נאלצו ספינות המעפילים, בגלל מטוסי הסיור הבריטיים, להפנות ביום את חרטומיהן לכיוונים אחרים ולא לכיוון חוף ארץ-ישראל. פריקת המעפילים בחוף התבצעה בלילה. בנוסף לפריקת מעפילים עסקו אנשי הפלוגה הימית של הפלמ"ח בפעילות מחתרית, כולל פגיעה באוניות הגירוש. פעילות זו ומסורת הפלמ"ח גרמה לעוסקים בה לראות בלילה ידיד. חיבה זו אל הלילה התבטאה בשיירי הים מאותה תקופה המזכירים את שבחי הלילה.

עם הקמת המדינה נבנה הכוח הימי של חיל הים מאוניות שעסקו קודם לכן בהעפלה, אליהן

היתוספו ספינות משמר קטנות. כן הוקמה יחידת הקומנדו הימי, מיוצאי הפלי"ם. בפעילות החיל במלחמת העצמאות נקט החיל ביזמה התקפית בלילה. המפורסמת מכולן היא תקיפת אוניית הצי המצרי "המלך פארוק" בסירות נפץ. נערכו גם פשיטות מהים בעורף קווי האויב, כלי השיט הצטיידו במכ"ם, שאפשר קריאת מצב וביצוע ניווט בחשכה. מאוחר יותר נרכשו משחתות, טרפדות וצוללות בכמות קטנה.

מעיון בפעילות חיל הים נובעת המסקנה שכאשר ידע החיל לנצל את הלילה ליזמה התקפית — היו הצלחות. אור היום לעומת זאת לא מנע כשלונות.

במלחמת קדש הפגיוה משחתת מצרית את חיפה באישון לילה. איתורה ע"י כוחותינו וזיהויה נעשו בחשכה. הקרב עצמו התנהל בדמדומי הבוקר עד לכניעתה.

במלחמת ששת הימים היו עדיין הסטי"לים בבנייה. חיל הים נקט יזמה התקפית מוגבלת בפשיטות לוחמה זעירה בלילה. ביום השלישי למלחמה, לא מנע אור היום שגיאה טראגית — אוניית מודיעין אמריקנית הותקפה מול חופי סיני לאחר שזוהתה בטעות כמשחתת מצרית.

כחודש אחר כך, בליל ה-11-12 ביולי 1967, נתקלו המשחתת "אילת" וזוג טרפדות תוך כדי סיור, בכוח ימי מצרי, שהפליג אל חוף סיני. המצרים פתחו ראשונים באש ובקרב קצר שנערך לקראת חצות הוטבעו שתי ספינות מצריות.

כאשר נעשתה החריגה מפעילות התקפית בלילה לסיורים באור יום שילם חיל הים ביוקר, כאשר בצהרי שבת, 21 באוקטובר 1967, הטביעו המצרים בטילי "סטיקס", שנורו מפתח נמל פורט סעיד, את המשחתת "אילת".

ספינות הסער שנבנו בשרבורג השתתפו בפשיטות לילה של צה"ל על קיני מחבלים. בהפלגה, שזכתה לפרסום רב כ"יציאת שרבורג", יצאו חמש הספינות האחרונות לישראל בליל חג המולד 1969.

במלחמת ההתשה — בשנים 1968-1970 —
הופעלו כלי-שיט של חיל הים ואנשי הקומנדו
הימי, בשיתוף עם כוחות אחרים באזור התעלה,
הירדן ובעיקר בים האדום. פעולת לילה מוצלחת,
שהתבססה על יוזמה התקפית, נערכה על האי
גריין.
ערב מלחמת יום הכיפורים — כלל סד"כ חיל
הים 14 ספינות סער, 11 מהן חמושות בטילי
"גבריאלי", שטווחם היה קצר מטווח טילי
ה"סטיקס", שהינם בשימוש ציי סוריה ומצרים.
העדיפות הכמותית הערבית בכלי שיט והעדיפות
בטווח הטילים דחפה את חיל הים להפעיל יזמה
התקפית בלילה. בששה באוקטובר השמיד חיל
הים מספר סטי"לים סוריים בקרב טילים דו-צדדי
בלילה. הזמן והמרחב אפשרו לפעול בקוים
פנימיים בדרך שהביאה ריכוז מאמץ בלילה. הגנת
החוף של האויב הוכרחה להימצא בכוננות
מתמדת, הצוללות המצריות הוחזרו למבואות
הנמלים כדי ליצור הגנה נגד ספינות הסער.
העשור שחלף מאז מלחמת יום הכיפורים עמד
בסימן הלחימה במחבלים. אלה ראו בגישה מהים
סיכוי להצלחה, לפרסום ולצבירת כוח פוליטי
וניסו לכן לחדור בשיטות שונות בלילה הנוח
לחדירה. המאמץ נגד המחבלים התמקד בכניית
ובהפעלת מערך הגנה ויירוט בקרבת החוף, שכלל
מטוסי סיוור, מכ"מי חוף וכלי-שיט. כאשר אותרה
התארגנות לפיגוע, ביצע חיל הים פשיטות ותקף
את בסיסי היציאה. הלחימה נגד המחבלים
התנהלה בעיקר בלילה ובמרבית המקרים עמד בה
החיל בהצלחה.

סיכום

כדי לאבטח את כוחותינו נגד הפתעה וכדי
לערוך את הסד"כ המועט באופן מושכל יהיה על
צי העתיד להחזיק מערכת מידע רצופה ומקיפה
ביום ובלילה על המתרחש בזירה החיונית. פעולה
זו תיעשה בעיקר ע"י מטוסי סיוור הממריאים
מהחוף ומסוגלים לכסות שטחים נרחבים בזמן קצר.
קיום תמונה זו CCCI הקשה יותר בלילה מאשר
ביום, יאפשר להפעיל ביעילות כלי שיט.

במלחמה הצדדים מתכוונים לנצח וכאשר
הכוחות כמעט שרים ינצח זה שיעשה פחות
שגיאות. הלילה נוח להפתיע את האויב ולהוציא
אותו משיווי משקל. הצד שיידע לפעול בלילה
ולנצל אותו לצרכיו יוכל לגרום לאויבו לעשות
שגיאות רבות יותר.

להצלחה בקרבות הלילה יש משקל רב לאיכות
המנהיגות הקרבית. לישראל יש פוטנציאל טוב
של כוח אדם ובהשקעה מושכלת וניתן לקבל
מנהיגות קרבית איכותית ברמה טובה שתאפשר
לנצל עדיפות זו.

הפעילות בלילה "משנה סדרי בראשית" לכן היא

התקפות-לילה ומבצעי לילה אפשרויות ומגבלות של כוחות היבשה הסובייטיים

אל"מ (אוברסט) אריך סוביק*

משותף אחד, יגיע לקביעה זו: הגרמנים לא העריכו מעולם את חשיבותם של אימוני לילה.

כדי להוכיח זאת, מצטטים פרטים שונים מספרי זיכרונות ומאמרים פרי-עטם של גנרלים וסופרים צבאיים גרמנים, שמושם בהם הרגש על המיוחד ועל הקשיים שכרוכים בהם, ללא ספק, קרבות-לילה מכל סוג.

בניסיונות כאלה, להאיר קשיים באופן אובייקטיבי משתמשים, כדי "להוכיח את הגישה השגויה והבלתי-יעילה" של הפיקוד הגרמני.

לעומת הפיקוד הצבאי הגרמני, מצביעים על הפיקוד הסובייטי, אשר "מסתמך על הדוקטרינה הנכונה, המבוססת על אמיתות מדעיות ומעשירה את אמנות המלחמה בגילויי-מדע חדשים ומתקדמים ועל-ידי כך נוחלת הצלחות ללא תקדים".

כהוכחה לקביעות אלו, מוזכרים מקומות ושמות של "קרבות ומבצעי לילה סובייטיים מוצלחים", אשר את נכונותם שוב לא יוכל איש לבדוק.

אם מנסים לסכם את מספרן של כל "התקפות-לילה" אלו, מתקבל הרושם שכל לילה במלחמת-העולם השנייה התנהלו התקפות-לילה מוצלחות של הסובייטיים.

בקשר לכך ראוי לתת את רשות הדיבור למומחה אמריקאי ידוע בתחום זה, ר. ל. גרטהוף** שכתב בספרו "הצבא הסובייטי, מהותו ותורתו":

"התקפות-לילה בהיקף נרחב היו נדירות במלחמה, לעתים היו מבצעי יאוש, כמו, למשל, קרב טנקים לילי ליד חרקוב בקיץ 1943.

"לעומת זאת, עלתה יפה הצליחה הלילית של הנהר ויסטולה, ב-16 בנובמבר 1944. בדרך כלל הצליחו מבצעי לילה מקומיים כהמשך של תנועות התקדמות שהתחילו במשך היום, או כהסתננות דרך קווי האויב".

ובמקום אחר: "טנקים שהופעלו בסיוע לחי"ר הצליחו בכמה הזדמנויות".

** את השקפתו של גרטהוף ראה גם במאמרו: "הרתעה דרדית והגבלת החימוש האסטרטגי במדיניות הסובייטית", מערכות 299, ספטמבר 1983.

היסטוריה המסורת הצבאית הסובייטית מתחילה אם לא בלנין, כי אז בנסיך סוכורוב, שקנה את תהילתו ואת המוניטין שלו במלחמות הקיסרית קטרינה השנייה. מסופר עליו: "בשנות 1768 ו-1769 פקד לאמן את חיילי הרגימנט סוסדל בקור מקפיא גם בתקיפה וגם בהגנה בלילה. במלחמות נגד הטורקים בשנים 1773/74 ו-1789 פיקד על התקפות אחדות בלילה, צלח נהרות בלילה ונחל הצלחות מזהירות".

מזכירים את מלחמת קרים (1854): "מבצעי סיור ליליים בהגנה על סבסטופול". על מלחמת-העולם הראשונה כמעט אין מרחיבים את הדיבור, כי "אופי מלחמת החפירות לא איפשר מבצעי-קרב ליליים בהיקף גדול".

הקרבות המבולבלים של המהפיכה הסובייטית, עם תמרונים ותנועות, ריכוזי כוחות ופינוי כוחות משטחים שונים, עם פשיטות והתנפלויות ללא ספור, הביאו לידי כך, שההנהגה הצבאית הסובייטית הכירה כבר בשנות ה-20 וה-30 בחשיבות הלילה לפתרון בעיות מסוימות, וגם הגדירה את הדרישות הצבאיות המתאימות.

בהוראות לשירות בשדה של שנת 1936, נקבע: "מבצעי גייסות בלילה, בתנאים השוררים כיום, הם רגילים ושגרתיים".

קביעה זו הוכנסה גם בהוראות אחרות, והדגש הושם במיוחד על: "תפקידי חיל הרגלים בלילה". על אימוני לילה של כוחות הקרקע הסובייטיים לפני מלחמת-העולם השנייה אין כמעט כל ידיעות. אפשר להעריכם הערכה שלילית, וכך גם את כל אימוני הקרב שלהם, כפי שהתברר בבהירות רבה בשנות המלחמה הראשונות, 1941 עד 1942.

כידוע, מלחמת-העולם השנייה נעשתה מקור לפרסומים, ספרים ומאמרים אין-ספור על "מעשי גבורה, אמנות מלחמה עדיפה, שיטות ניהול מלחמה מתקדמות של הסובייטיים" ועוד. מי שמקבל עליו את המאמץ להעמיד מאמרים רבים אלה על מכנה

פיקוד הצבא הסובייטי מעריך את מבצעי קרב-הלילה, במיוחד את ההתקפה, כחשובים במיוחד, ולדעתו חשיבותם הולכת וגוברת. מכך נובעת הדרישה מן החיילים:

יש לנהל התקפות בלילה, כמו באור יום. דרישה זאת אינה צנועה, ללא ספק. נימוקיה הם כערך כך:

בנחונים של מלחמת טילים גרעינית, המאפשרת הנחתת מכות-אש חזקות בעלות יכולת השמדה גם בעומק, עולה חשיבות הניצול המהיר והיעיל ביותר של מכות אלו. כלומר, יש להניח ששני הצדדים ינסו, בהחלטיות הולכת וגוברת, להשמיד את היריב בזמן הקצר ביותר ובאבידות קטנות ככל האפשר לעצמם.

גם בניהול קרב באמצעים קונוונציונליים זה לא יהיה שונה. גם כאן העיקר יהיה לנצל את הזמן ולהגדיל הצלחות על-ידי הרחבתן בעומק.

לכן לא יתכן שהלילה יהיה סיבה לעצירת מבצע תקיפה; התקפה שהחלה אין לעוצרה במחצית הדרך, למשל בתחילת החשיכה. קצב התקפה מהיר, הוא הערובה להצלחה בקרב, בתנאי תקופתנו.

כישורי הגייסות לבצע פעולות קרב ללא הפסק ביום ובלילה, מתמצים אפוא בדרישות הצבאיות המתאימות.

דרישות אלו של הפיקוד הצבאי הסובייטי ברורות ואינן משתמעות לשתי פנים; נבדוק אותן ביתר פירוט.

* המחבר, קצין בכיר בצבא גרמניה המערבית, הנו מומחה בתחום הפיקוד על יחידות מודיעין וסיור, ובר-סמכ בנושא כוחות היבשה הסובייטיים. הוא מוכיח שגם בצבא הסובייטי — שבמדינות המערב אין מפקדים כלל בכישוריו — יש סתירות בין "הדרישות מן החיילים" ובין "יכולת הביצוע". המאמר מתורגם מכתב-העת הגרמני TRUPENPRAXIS, מאי 1982.

בין הצעדים האלה:

- ארגון והכנות קפדניים.
- ארגון ללא פגם של הסיוור, במיוחד בעומק.
- ניצול מתוחכם של כל האמצעים לראייה בלילה ואמצעי התאורה.
- שמירה על סודיות; כלומר לא לשנות את ההתנהגות אותו לילה, מן הלילות הקודמים.

מהשוואת ההשקפות של שתי קבוצות המחקרים עולה המסקנה: קבוצת הגנרלים ואלופי-המשנה הוותיקים יותר מעלה קודם-כל דרישות ומבססת דרישות אלה על "ההצלחות במלחמת-העולם השנייה", יחד עם האפשרויות החדשות של היום, "המאירות את הלילה". הם בוחנים את הבעיות של קרב-הלילה אך ורק מן הצד התיאורטי.

קבוצת מפקדי היחידות בוחנת את הבעיה אך ורק מן הצד המעשי. הרי במקרה חירום, מפקדים אלה יצטרכו לנהל את קרבות הלילה. הם מכירים את ההכנות המסורבלות, המתחייבות, שבלעדיהן אי-אפשר לבצע התקפות-לילה. למרות ערכם של המכשירים החדשים לראייה בלילה ולמרות האפשרות להארת שדה הקרב בלילה, עדיין נשארים

הם משווים בין ה"הצלחות" הסובייטיות, לבין ההשקפה הספקנית של הפיקוד הצבאי הגרמני במלחמת-העולם השנייה, והתוצאה מוכיחה את עדיפותה של אמנות המלחמה הסובייטית. לדעת קבוצה זאת של גנרלים ואלופי-משנה ותיקים, התוצאות מחייבות לדרוש מן הגייסות לנהל מבצעי התקפה בלילה כביום.

2. הקבוצה השנייה — הגדולה יותר — מורכבת מקציני מטה צעירים יותר, הרואים סוגיה זו מנקודת-ההשקפה של מפקדי יחידות, המחויבים לבצע בעצמם תקיפות לילה כאלו.

במאמרים שלהם הבעיה נראית שונה לגמרי. אפשר לסכם את בעיותיהם בערך כך: ראשית, הם מדגישים את חשיבותם של קרבות-הלילה ואת האפשרות, "להכות את האויב במפתיע".

עם זאת הם מצביעים כבהירות רבה עד כמה קשה לנהל קרב-לילה. הם אף מזכירים כמה נסיבות מגבילות, העולות למנוע בכלל את ניהול קרב-הלילה.

למפקדי היחידות מזכירים את מחויבותם להתגבר על קשייו של קרב-הלילה בעזרת צעדים מיוחדים — שאם לא כן, אין כל סיכוי לנחול הצלחות.

טנקי T-72 — קרבות הלילה חשובים בעיני הסובייטים על אף הבדלי הגישה לנושא בין הפיקוד הוותיק לבין המפקדים הצעירים

ועוד כותב גרטהוף: "כמה התקפות לילה מוצלחות, בעלות היקף גדול למדי אך ליעדים מצומצמים, היו ככיבוש של כְּשֶׁזוּ, בקרב על אֶדְלִינְסְקוּ, בקרב על נהר בְּרֶט, ועל האוּבְּרָה". מתברר שהיו אלה מבצעים מוגבלים ותוצאותיהם שונות. אבל בכריה"מ אין מסירת ידיעות אובייקטיביות.

סופרים צבאיים סובייטים חייבים להדגיש ללא לראות וללא התחשבות את "עדיפותה" של אמנות המלחמה שלהם, ולהוכיחה.

כך מתארים מבצעים ליליים, שהתנהלו כולם, ללא יוצא מן הכלל, בתחום הטקטי, תיאורים מוגזמים ומופרזים בהיקפם ובהערכת הצלחתם, כאילו התנהלו בתחום האופרטיבי, כדי להדגיש את "עדיפותה" של אמנות המלחמה הסובייטית לעומת הגרמנית".

דרישותיו של הפיקוד הצבאי כיום

הוראות הפיקוד הסובייטיות מעמידות דרישות ברורות שאינן משתמעות לשתי פנים:

"גייסות ומטות חייבים להיות מסוגלים לנהל מבצעי תקיפה בלילה כדיוק כמו ביום".

או: "יש לנצל את הלילה ניצול נרחב למבצעי תקיפה בעלי ייעוד מוגדר".

והנה, הוראות אלו אף מציינות, שאסור לוותר על הכנות קפדניות למבצעים אלה, שיש צורך בידיעות מפורטות עקב סיוורים, וכיוצא בזה.

עקב דרישות אלו ודומות להן בהוראות, פורסמו בספרות הצבאית הסובייטית מאמרים ומחקרים בורם אדיר.

פרסומים אלה נסקור כאן, ונשתדל לענות על השאלה: באיזה היקף מסוגלים כוחות הקרקע הסובייטיים לנהל מבצעי תקיפה בלילה? או: עד כמה הם מסוגלים לבצע קרבות לילה, ובעיקר תקיפות לילה?

לאחר מחקר קפדני במקורות הסובייטיים בנושא זה אפשר להבחין בחלוקה לשתי קבוצות, הראויה לתשומת לב:

1. קבוצה אחת (קטנה יותר) של מחברים, רובם גנרלים ואלופי-משנה ותיקים, מנצלת את הדיון בסוגיה זו להוכחת "אמנות המלחמה העדיפה" שלהם על-פי דוגמאות של "מבצעים ליליים וקרבות-לילה מוצלחים במלחמת-העולם השנייה". הם מזכירים דוגמאות רבות מספור ממלחמת העולם השנייה, להדגיש את הצלחותיהם.

כנגד זאת, הם מצטטים סופרים צבאיים גרמנים, וגם תמציות מתוך הוראות גרמניות, ללמד על הקשיים ועל האפשרויות המוגבלות של קרב-הלילה.

על סמך דוגמאות כאלו, הם מנסים להוכיח, כי הגרמנים פחדו מקרבות לילה ולא הקדישו להם תשומת-לב מספקת.

קשיים רבים כל-כך שהיכולת לכיצוע התקפת לילה תיתכן רק בנסיבות מיוחדות ובמקרה יוצא דופן. כל זה מעמיד השקפה מנוגדת לגמרי להשקפת הקבוצה האחרת.

את הקשיים רואים מפקדי היחידות הסובייטיות, כמו שראום הגנרלים הגרמנים במלחמה האחרונה. מסרבים לראותם הקצינים הסובייטים הוותיקים שהתרגלו אך ורק להעלות דרישות. בעוד אנו משתדלים לכלול בהוראותינו אך ורק דרישות שאפשר למלאן, הנה מתברר שהפיקוד הצבאי הסובייטי נוקט בעיקרון אחר: הם חייבים להעמיד דרישות מרביות, כדי שלפחות חלקן יתמלאו. **אמצעי-לחימה ואימונים**

מיותר כמעט להזכיר, שכוחות הקרקע הסובייטיים מצוידים היטב במכשירים לראייה בלילה, כגון משקפות אינפרא-אדום, זרקורי אינפרא-אדום בטנקים ובנגמ"שים, ואף יש להם כוונות-לילה לירי בלילה בנשק קל, מנגמ"שים ומטנקים. הסובייטים קוראים לזה "בסיס חומרי-טכני". על בסיס זה הם מעמידים דרישות גבוהות מן החיילים, כי על סמך המכשירים החדשים לראייה בלילה והיכולת המשופרת להארת שדה הקרב, נוצרו תנאים המשתווים לתנאים ביום.

לאימוני הלילה חלק רב משקל באימוני הקרב. אימוני הפרט כוללים:

קריאת מפה, לימוד מפות. אומדנת טווחים בלילה, גם על-פי רעשים. הכרה ובחירה של נקודות התמצאות בלילה. אימוני לילה לנהגי טנקים. ירי לילה.

אימונים במכשירים לראייה בלילה, בחשיכה. ניצול אמצעי תאורה על-ידי צלף יחיד. הכנת מעברים בשדות מוקשים וסימון המעברים. הקלה בהתמצאות על-ידי עזרים המותקנים בטנקים ועוד.

מרשימה זו אפשר להסיק, שהפיקוד הצבאי הסובייטי שוקד על העברת הידע הנחוץ ללוחם היחיד, לניהול מוצלח של קרבות לילה, ידע שאין לוותר עליו. כן יש להזכיר כי בהרצאות לימודים רבות מנסים לשכנע את החיילים הסובייטים, שיש להם עדיפות מוחלטת על חיילי ברית נאט"ו בניהול קרבות לילה. מלבד הדוגמאות ממלחמת-העולם השנייה, מזכירים את מלחמת וייטנאם, ש"לוחמי החופש הווייטנאמים" הוכיחו בה לעתים קרובות מאוד את עדיפותם על חיילי ארה"ב. הפיקוד הצבאי הסובייטי מנסה לחזק בחייליו את ההכרה, "שהלילה הוא ירדם של בעלי הכישורים, ואויבם של חסרי הכישורים".

ראייה ושמיעה בלילה

כוחות הקרקע הסובייטיים קבעו תקנים לראייה ושמיעה בלילה כמתואר בטבלה שממול.

מקור האור	טווח ראייה בק"מ
פנסים קדמיים של רכב ורק"מ	4 עד 8
אש לוע של תותח יחיד	4 עד 5
אש לוע של נשק קל	1.5 עד 2
מדורה	6 עד 8
פנס כיס וגפרור בוער	2 עד 2
סיגרייה בוערת	0.5 עד 0.8

בתצפית מן האוויר גדל הטווח פי 2 עד פי 3.

הרעש	טווח השמיעה
אש תותחים	עד 15 ק"מ
יריית רובה בודדת	2 עד 3 ק"מ
אש מקלע או תת-מקלע	3 עד 4 ק"מ
תנועת טנק על דרך בשדה	1.2 עד 1.5 ק"מ
תנועת טנק על כביש	3 עד 4 ק"מ
חיילים צועדים על דרך בשדה	עד 300 מטר
חיילים צועדים על כביש	עד 600 מטר
תנועת רכב אופני על דרך בשדה	עד 500 מטר
תנועת רכב אופני על כביש	עד 1000 מטר
דריכת נשק קל	עד 500 מטר
נקישות מתכת על מתכת	עד 300 מטר
שיחת בני-אדם	עד 300 מטר
חייל צועד	עד 40 מטר
מכות גרון, פעולת מסור	עד 500 מטר
הפעלת מכשירים, אתי חפירה	עד 1000 מטר
צעקות	עד 1500 מטר
המיית מים	עד 2000 מטר

לפתע פתאום מן החשיכה מערערים את רוח הקרב של המגינים, כי הם "מרגישים מופקרים ומלאי פחד, שמא ייתפסו מן האגף או מן העורף". ואולם, גם קשיי התוקף מודגשים. כדי להפגם ולהקל על החייל, משכנעים אותו כי הפיקוד נקט את כל האמצעים שיבטיחו את הצלחת ההתקפה:

סיוורים מאורגנים היטב.

"עיקרי קרב" פשוטים.

הצטיידות מספקת במכשירים לראייה בלילה ומכשירי תאורה.

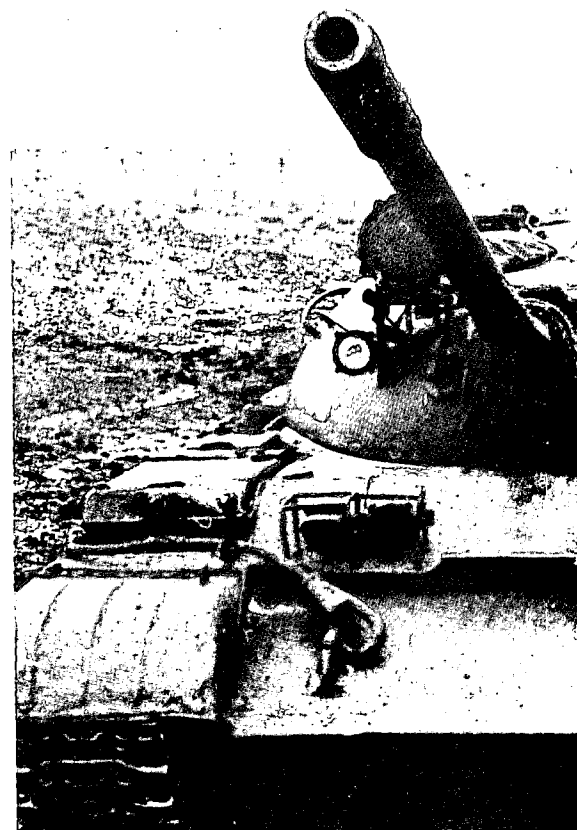
הכנות שנעשו בזמן ובקפדנות.

מובן שאין לוותר על תעמולה רעיונית: עליה לחזק את נכונותו המוסרית והנפשית של החייל לקרב. עושים זאת בציון דוגמאות חיוביות, בציון "היחידות הטובות ביותר", ובהדגשת "התפקיד החלוצי וההתנהגות המופתית של חברי המפלגה וחברי הקומסומול בקרב".

אימוני יחידות

לאחר אימוני הפרט מעבירים אימוני יחידה במסגרת הכיתה, המחלקה והפלוגה. גם מעלים את דרגת הקושי באימון בתנאי השטח: מתחילים בתנאי ראות-לילה טובים בשטח מוכר וממשיכים בתנאי ראות-לילה גרועים בשטח בלתי-ידוע. משתדלים למצוא שטח שאינו מבותר יתר על המידה, שיהיה טוב לתנועת טנקים, ושאפשר למצוא בו נקודות-ציון, שקל לאתרן בחושך. בחלק משטח האימון מציבים מטרות-דמות קופצות ונעלמות, מכשולים מלאכותיים וכדומה. מטרות הדמות ניתנות להארה מלפנים ומאחור, להתוויית צללית המטרה.

רוב המחברים הסובייטים ממליצים להתחיל את האימון כשעה לפני רדת החשיכה. על המדריכים להכין את החיילים הכנה פסיכולוגית לקראת קרב-הלילה. הם מדגישים את העובדה, שקרב-הלילה מטיל על המתגונן מעמסה פסיכולוגית כבדה יותר מאשר על התוקף, כי טנקים המגיחים

אם הזמן מספיק, מכינים תרשימים של עמדות האויב, נקודות-ציון, מרחקים, מעברים בשדות מוקשים וכדומה. כל האמצעים האלה צריכים להבטיח, שלכל חייל, לכל מ"כ ולכל מ"מ יהיה ידוע תפקידו עד לפרט הקטן ביותר.

מטוס SU-25

התנועה המבצעית בלילה

כבר במלחמת-העולם השנייה ידע הפיקוד הצבאי הסובייטי לנצל את הלילה ניצול מושכל לביצוע תנועות של גייסות.

לפני כל מבצע תקיפה בוצעו תנועות גייסות בהיקף עצום, וכולן, ללא יוצא מן הכלל, התנהלו תמיד בלילה — על פי הוראות מפורשות של המצביא העליון, סטלין.

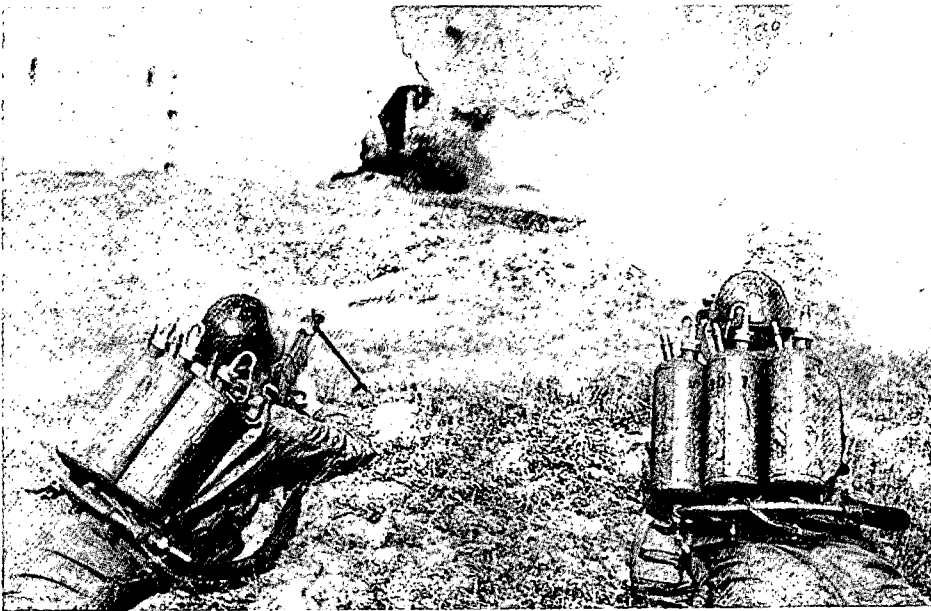
העיקרון של שמירת סודיות הכוונות נחשב כה חיוני, כך שהצדיק את הקושי שהוטל על הגייסות בביצוע תנועות מבצעיות בלילה. לדעת הסובייטים, יש להכין ולארגן תנועה מבצעית בלילה באופן קפדני. אף יש להבטיח כי היחידות יוכלו להיכנס במהירות לקרב. לכן חייבים התותחים, הטנקים וחיילי ההנדסה לנוע במרחק רב לפנים. יש לסמן את הטנקים בסימני-היכר בצבעים שונים, כדי להקל על זיהוים. אחת הבעיות החשובות ביותר בתנועה מבצעית לילית היא הבטחתם של פיקוד ושליטה ללא כל הפרעה והפסקות. כל מפקד חייב ללמוד את פני השטח, ובעיקר עליו לדעת את מקומם של שטחים נוחים ומוסווים ליחידתו. עליו לוודא שהוא עצמו יהיה מסוגל לשלוט על יחידתו בכל זמן.

חשובה ביותר השמירה הקפדנית על הוראות הביטחון, במיוחד במעבר דרך שטחים פתוחים. זה כולל את משמעת האור ומשמעת הרעש. את הקשר למפקדות הפלוגות והגדודים רצוי מאוד לקיים על-ידי קשרים רכובים על אופנועים. השימוש במכשירי אינפרא-אדום, שניתן לגלותם בקלות מצד האויב, מותר על-פי פקודת המפקדה הממונה בלבד. יש לבצע סיורים, עד כמה שתנאי הלילה מאפשרים זאת.

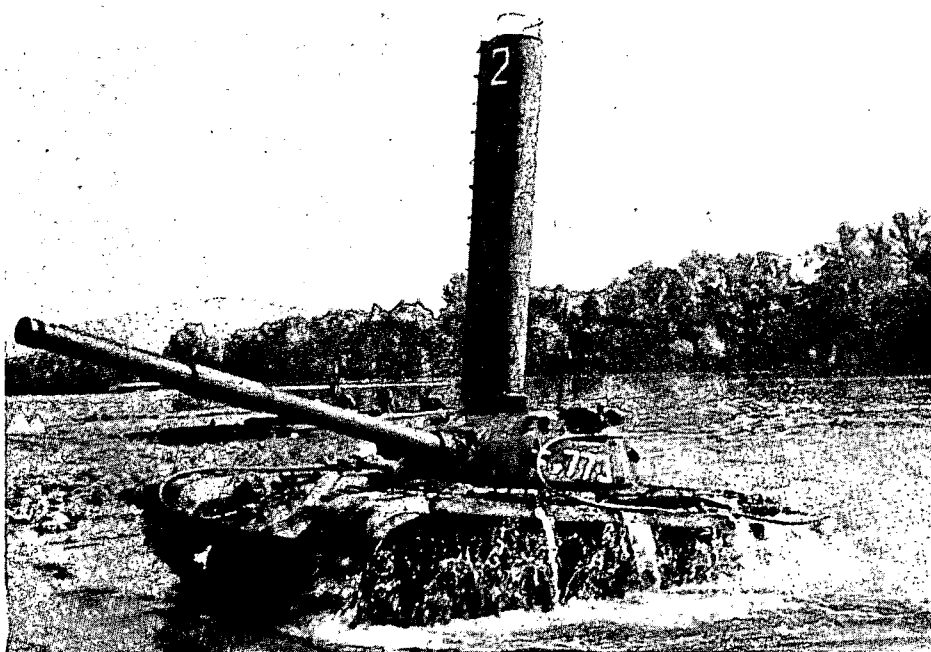
מהירות התנועה קטנה, כמובן. מותר לקיים הפסקות מנוחה ועצירות רק בתנאי שעומדים בלוח-הזמנים שנקבע בפקודה. בשעת התנועה בלילה, כאשר נוצר מגע עם האויב, חייבים המפקדים לתפוס תוואי שטח חשובים באומץ ובהחלטיות, ולהחזיק בהם עד שיגיע הכוח העיקרי.

התקפות-לילה ומבצעי-לילה

הפיקוד הצבאי הסובייטי עומד על דעתו הנחרצת, שאפשר להצליח בהתקפת-לילה רק לאחר הכנה טובה.

כיתת להביוור של הצבא הסובייטי

טנק T-72 בצליחה

הם תמימי-דעים, שההכנה והארגון של התקפת-הלילה חייבים להתנהל במשך היום. לשם כך יש לדאוג, שלכל הרמות, במיוחד למ"מים, למט"קים ולמ"כים, יוקצה זמן מספיק. היחידה המוצבת מול האויב חייבת להתנהג כפי שנהגה בימים הקודמים, כדי שלא לעורר חשדות.

יש לשים לב לעקרונות הבאים, במיוחד בתקיפה כלילה:

יחידות טנקים ויחידות חרמ"ש תוקפות במשולב בתבנית-קרב אחת.

הטנקים קובעים את קצב התקיפה, ומושכים את הנגמ"שים אחריהם.

משום כך, הטנקים הם בתחילה המרכיב המוביל בתבנית הקרב.

אחרי-כן הם מחפים על חיילי החרמ"ש הלוחמים רגלי, ועוזרים להם להתמצא.

מאחר שרוב יחידות החרמ"ש מצוידות בנגמ"ש-י"לחימה חדישים ב.מ.פ., מובלים חיילי החרמ"ש בלילה על נגמ"שים אלה.

את התקיפה יש לקדם במהירות ככל האפשר אל עומק האויב.

יש לנצל הצלחות מקומיות בפעולות יזומות, כדי לנצל הצלחה מסתמנת ולהרחיבה.

גדוד חרמ"ש תוקף בשלוש פלוגות החרמ"ש בקו ראשון, כדי לפעול במלוא כוחו. כעתודה אפשר להותיר מאחור מחלקה מתוגברת. חבירת עתודות כלילה קשה במיוחד, לכן משאירים אותן במרחק-מה מאחורי הקו הראשון.

הואיל וקשה להפעיל כוחות סיוע כלילה במרוכז, בעיקר בשעת קידום התקיפה לעומק, יש להקצות תותחים, טנקים והנדסה ליחידות החרמ"ש במבזור. תותחים נגד-טנקים מכפפים אפילו למחלקות. האחריות לתאורת שדה-הקרב נתונה בדרך-כלל לרמת הפיקוד הממונה. תפקיד זה מוטל בראש וראשונה על החת"מ ועל מטוסים. הוא חייב להתבצע כך שהכוחות המסתייעים יישארו

בכשיכה ככל האפשר — משימה קשה לכביצוע. אפשר לבצע תאורת שדה-קרב ללא הפסקה, או בהפסקות קצרות, למשל כל 20 עד 30 שניות. אפשר גם להפעיל את זרקורי הטנקים, הנגמ"שים והתומ"תים, וגם נורים.

הטנקים מתקרבים ללא תאורת שדה-הקרב ומפעילים את מכשירי האינפרא-אדום רק בסמוך מאד לאויב. הם מתקרבים אל השטח המואר רק באופן שהם עצמם נשארים בחשיכה. אז הם מקדמים את השטח המואר. השימוש בנורים, העלולים להאיר בקלות את הכוח עצמו, צריך להיעשות בזהירות רבה.

לפריצת שדות מוקשים, מקצים ליחידות החרמ"ש חיילי הנדסה, המפנים מעברים ומסמנים אותם בסימנים מגוונים, לפי צבעה של כל פלוגה.

במעבר מתקיפת לילה לתקיפה באור-יום נדרשים המג"דים והמ"פים לזהירות ולתשומת-לב מיוחדות.

התקפה כלילה חייבת להתנהל במשך היום. לשם כך יש לדאוג, שלכל הרמות, במיוחד למ"מים, למט"קים ולמ"כים, יוקצה זמן מספיק. היחידה המוצבת מול האויב חייבת להתנהג כפי שנהגה בימים הקודמים, כדי שלא לעורר חשדות.

יש לשים לב לעקרונות הבאים, במיוחד בתקיפה כלילה:

יחידות טנקים ויחידות חרמ"ש תוקפות במשולב בתבנית-קרב אחת.

הטנקים קובעים את קצב התקיפה, ומושכים את הנגמ"שים אחריהם.

משום כך, הטנקים הם בתחילה המרכיב המוביל בתבנית הקרב.

אחרי-כן הם מחפים על חיילי החרמ"ש הלוחמים רגלי, ועוזרים להם להתמצא.

מאחר שרוב יחידות החרמ"ש מצוידות בנגמ"ש-י"לחימה חדישים ב.מ.פ., מובלים חיילי החרמ"ש בלילה על נגמ"שים אלה.

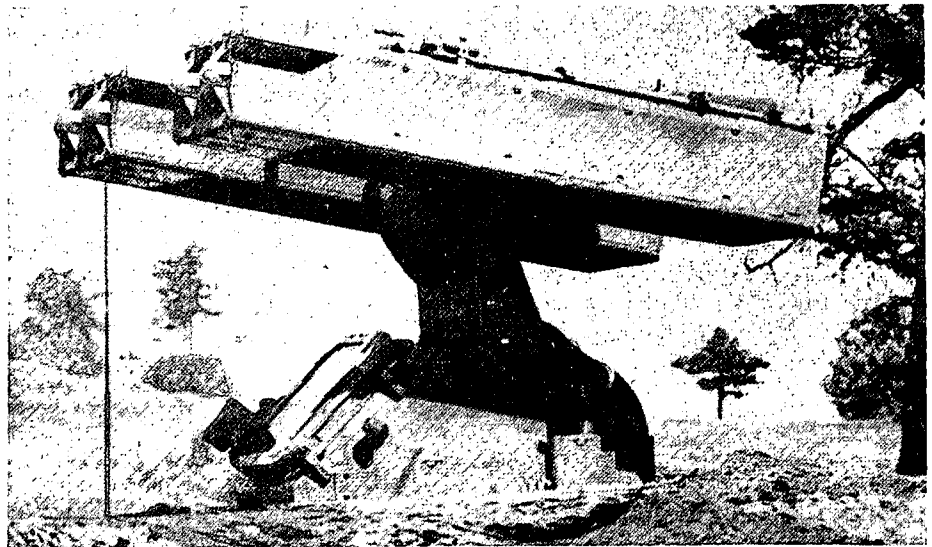
את התקיפה יש לקדם במהירות ככל האפשר אל עומק האויב.

יש לנצל הצלחות מקומיות בפעולות יזומות, כדי לנצל הצלחה מסתמנת ולהרחיבה.

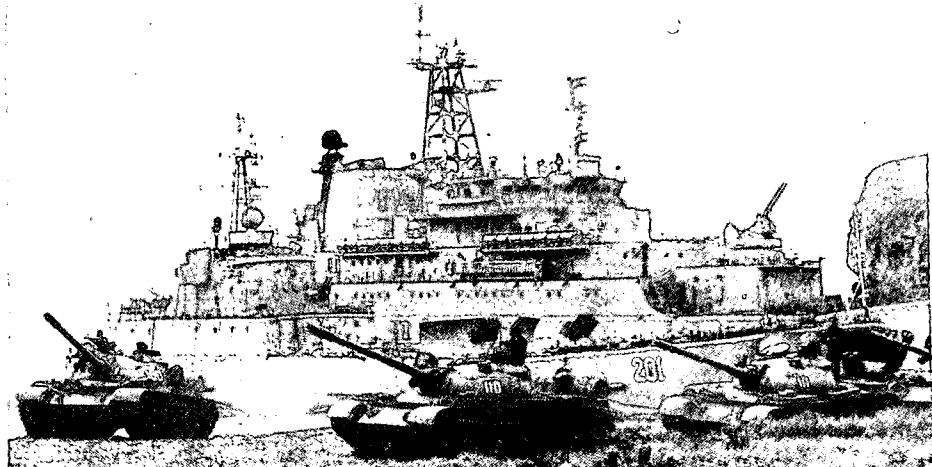
גדוד חרמ"ש תוקף בשלוש פלוגות החרמ"ש בקו ראשון, כדי לפעול במלוא כוחו. כעתודה אפשר להותיר מאחור מחלקה מתוגברת. חבירת עתודות כלילה קשה במיוחד, לכן משאירים אותן במרחק-מה מאחורי הקו הראשון.

טילים נ"מ SA-6 במצעד

טילים נ"מ SA-9

טנקים סובייטים בתרגיל נחיתה באיים הקוריליים

יש לחזק סיורים, כדי לאפשר גילוי מוקדם של עתודות מתקרבות, והשמדתן.
יש לנקוט אמצעי-הגנה נגד טנקים, יש לארגן את ההגנה נגד מטוסים ויש לתגבר או להחליף יחידות שסבלו אבידות.
מלבד זאת, יש לתגבר את אמצעי ההגנה נגד נשק גרעיני, אך אין להאט עקב זאת את קצב ההתקדמות של התקיפה. הדרישות אינן מעטות כלל. כיצד אפשר למלאן?

קרב-הלילה בהגנה

המאמרים על קרב-הלילה בהגנה נדירים באופן יחסי. זה צפוי, כי התקיפה נחשבת לסוג הלחימה העיקרי; וכמוכן, גם בלילה.
ואכן, יתרונות דומים אלה שמציינים המחברים הסובייטים לעניין התקיפה בלילה, הם מפתחים גם לעניין ההגנה בלילה. הם מדגישים את קיומם של המכשירים לראייה בלילה, את מכשירי התצפית על שדה הקרב, תובעים מערכת תצפיות מאורגנת היטב, ובמיוחד כוננות שמירה מעולה של כל החיילים, כך שלא תיתכן כמעט תקיפת-פתע בלילה.

בעזרת המכשירים האלה אפשר כיום לגלות את התקדמות האויב בשדה הקרב מכל טווח שהוא, ובכך לקבוע את כוחו של האויב ואת כוונותיו. קביעה זאת, למעשה כמוה כאיסור על כל תקיפה בלילה! ואף-על-פי-כן אין זה כה קל לארגן מערך הגנה בלילה. גם בהגנה אפשר לנהל קרב לילה בהצלחה, רק אחרי הכנה קפדנית ועל סמך תכנון מושכל.

כך נדרשים מפקדי היחידות, מטעם הפיקוד הצבאי הסובייטי, "לבטל את הגורמים השליליים המעטים והמיוחדים של קרב הלילה, ולנצל ניצול מושכל את היתרונות, אשר מספרם גדול בהרבה".
במיוחד הם נדרשים:

אם רק אפשר, יש לתכנן, לארגן ולהכין קרב לילה כבר ביום.
את מערך התצפיות על שדה הקרב יש להבטיח בתוספת של תצפיתנים.

בנוסף לכך, יש לארגן תשמועים מתוגברים. הפעלת מכשירים לראייה בלילה ואמצעים לתאורת שדה-הקרב תותר על-פי פקודות ברורות וחד-משמעיות.
יש לקבוע תוואי קרקע בולטים כנקודות-ציון.

את ההגנה לעבר כיווני התקיפה הצפויים של האויב יש לארגן באופן מחושב ולהכינה באופן נמרץ; אסור שיושארו פערים ושטחים לא-מכוסים באש.
עמדות אש חלופיות יש לסייר בזמן ויש להביאן לידיעת הנוגעים בדבר.

רק ביקורת מתמדת ורציפה של מפקדים וקציני מטה בכירים עשויה להבטיח שדרישות גבוהות אלו של הפיקוד הצבאי הסובייטי יתמלאו כלשונו. כל חייל חייב לתרום לכך, בשומרו על משמעת-ברזל ובמלאו את תפקידו באופן קפדני. ערנותו של תצפיתן יחיד עלולה לקבוע את גורלה של יחידה שלמה. אמיתות אלו ואחרות, התורמות לחיזוקה של התנהגות המוסרית של החייל, יש להטמיע בכל חייל באמצעות הדרכה מתאימה.

גם תכניות להתקפות-נגד יש לעבד במסגרת ההכנה לקראת קרב-הלילה. הן חייבות להיות פשוטות לתפיסה, באופן שאפשר לבצע אותן ללא תנועות מסובכות ובמהירות גדולה. לאחר ההצלחה, יש להחזיק ויהי-מה בעמדות שנתפסו. לכך עשויים לסייע מחסומי מוקשים ושדות מוקשים.

גם כאן הדרישות מרובות והן צריכות להתמלא...

סתירות

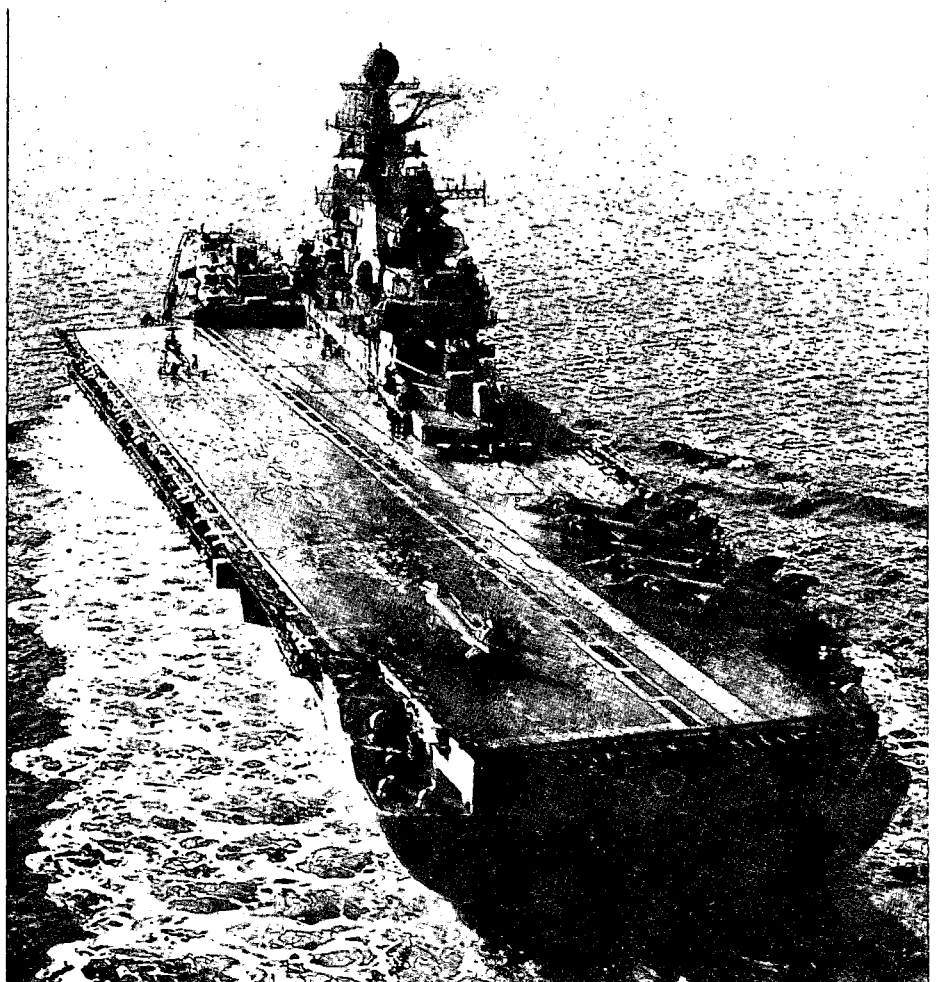
בניתוח מדויק של הקשיים בלוחמת הלילה, עם היתרונות והחסרונות לתוקף ולמתגונן, בהשוואה לעומת הדרישות הגבוהות של הפיקוד הצבאי הסובייטי, חייבים להגיע למסקנה, שקיימות כאן סתירות ניכרות.

הנה פירוט של קביעות:

עפ"י עקרונות הפיקוד דומה כי הסובייטים מודים בעובדה, שאפשרויות הסיוור בלילה מוגבלות מאוד. עם זאת, דורשים לברר הכול בנוגע לאויב. אין כאן התאמה בין הדרישה הצבאית ובין האפשרויות האמיתיות של היחידה. אפשר לכנות זאת בבירור דרישה מופרזת.

הפיקוד הצבאי הסובייטי דורש מן המפקדים להפתיע את האויב, כאשר הם תוקפים בלילה; בר-כזמן הוא קובע, שלהם כמגינים יש עדיפות ביכולתם להפתיע את האויב התוקף. הרי זה מנהג איפה ואיפה: כל מה שיעשו, העדיפות תמיד לצדם. בגישה כזאת יש סכנה רבה בתחום הצבאי. הם תובעים מן הנשק הכבד, המסייע, להוציא מכלל פעולה את הנשק הכבד של האויב, וחושבים זאת לאפשרי. לעומת זאת, לדעתם, כמגינים הם יכולים בנקל לסכל מאמץ זה של האויב, על-ידי החלפת עמדות רבות.

הם תובעים מחיילי ההנדסה שלהם לפרוץ מעברים בשדות המוקשים לפני ההתקפה הלילית, ולסמנם בבירור. אבל אם הם עצמם בהגנה, הם

נשאת המטוסים הסובייטית "קייב"

רוצים להקטין את יכולת התקיפה של האויב על-ידי הכנת שדות מוקשים חדשים. את אפשרותו של האויב להתגבר על שדות מוקשים אלה בעזרת מעברים פרוצים — אין הם מזכירים.

הם מנסים לשכנע את התוקפים שלהם, כי העומס הפסיכולוגי על המתגונן גדול יותר מאשר על התוקף, שבידו היוזמה. אבל במאמריהם בענייני הגנה אין הם מזכירים זאת אף במלה אחת. הרי זאת גישה חד-צדדית מאד!

ברשימותיהם על לוחמת הלילה, הם מתארים את החייל המתגונן "כשוכב בודד וזנוח על גבעה", שבקלות אפשר לתקוף אותו מן האגף או מן העורף. כאשר הם מתארים את קרב ההגנה אין מצבים כאלה, וכל היתרונות נתונים בידי המתגונן.

אפשר לסכם כך את הסתירות שנמנו כאן: כדי לנהל תקיפת לילה בהצלחה, כוחות הקרקע הסובייטיים חייבים להיות מסוגלים להתגבר על כל הקשיים הכרוכים בה על-ידי:

אירגון טוב.

ציוד חדיש.

אימונים מפרכים.

אבל כאשר הם עצמם מתגוננים, הם מסוגלים להתגבר על כל הקשיים של תקיפה לילית, על-ידי:

ארגון הטוב.

ציודם החדיש.

אימוניהם המפרכים.

מתברר, שהם נהנים מיתרונות בכל מקום!

נראה לנו שהסובייטים מקלים ראש במידה מסוימת. אפשר לראות שהפיקוד הצבאי הסובייטי פשוט מתעלם מן הקשיים. גם בהמעטת-יתר של יכולת האויב וגם בדרישות-יתר מן היחידות שלהם הם שוגים שגיאה גסה בתחום הצבאי.

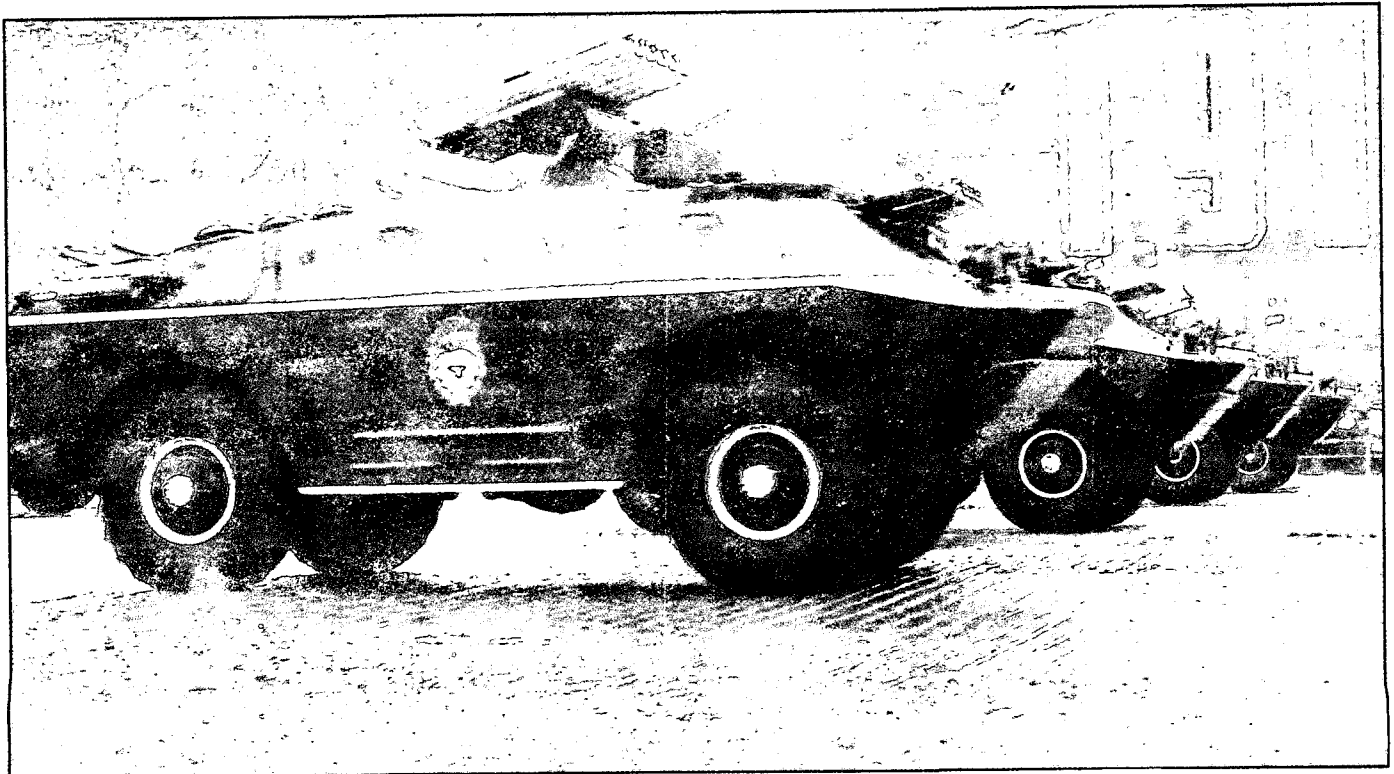
זה מוסבר באידיאולוגיה שלהם. הם מפטמים את החייל הסובייטי ללא-הפסק בקביעה שהוא עדיף על כל חייל אחר, ולא רק בתחום הצבאי הטכני, אלא במיוחד גם בתחום המוסרי והפוליטי. אחת החולשות הבולטות ביותר של הפיקוד הצבאי הסובייטי נעוצה בעובדה, הניתנת לקביעה ככל מקום, שהם מעמידים דרישות גבוהות מאד מיחידותיהם, למעלה מאפשרותן למלאן, אפילו מתנהל הכול על-פי התכנית.

ביקורת ומסקנות

אין ספק שלרשות כוחות היבשה הסובייטיים עומדים אמצעים חדישים לראייה כלילה, ובכמות מספקת, וגם יש להם יכולת טובה של תאורת שדה הקרב. אף אין ספק שהם עוסקים באופן אינטנסיבי באימוני לילה. מצד שני, אין לשכוח שלאימונים כלילה יש מגבלות, שאין כל אפשרות להתגבר עליהן. אין זה קשה להעמיד דרישות צבאיות בנימוק שיש אמצעי-עזר חדישים. קשה הרבה יותר למלא דרישות אלו.

תמונה נכונה של כישורי כוחות-השדה הסובייטיים אפשר למצות מן המאמרים המחושבים והביקורתיים של רס"נים וסא"לים, מפקדי היחידות, שבמצב חירום הם יצטרכו לבצע התקפות כאלו; ולא מדעות הגנרלים ואלופי-המשנה החוזרים שוב ושוב על הדרישות ומחדשים אותן בנייתוק מן המציאות.

מפקדי היחידות הם אנשי המעשה, המודעים לקשיים וגם מבטאים אותם. אין כל ספק שהסובייטים — כפי שעשו במלחמת-העולם השנייה — ינצלו את הלילה ואת תנאי מזג-האוויר הגרועים להזזת כוחות ולדילוגי כוחות מאחורי החזית, וגם לריכוזי כוחות ולפינוי כוחות משטחים מסוימים, וכמובן, גם לקידום דרגי הספקה.

נגמ"שים BRDM כמצער

יש לקבוע קביעה החלטית: מה שגורם לנו קשיים, אפילו כוחות-השדה הסובייטיים אינם יכולים לנערו מן השרוול. גם הם אינם יורים, אלא אם דאגו לספק להם אבק-שריפה!

אלו אשליות. שום צבא בעולם אינו יכול לבצע זאת. גם על כוחות השדה הסובייטיים פועלים חוקי השחיקה; גם הם מוכרחים לספק ליחידותיהם בלילה את הדלק ואת התחמושת, ואפילו חיילים סובייטים יהיו זקוקים למנוחת לילה קצרה.

אבל עלינו להביא בחשבון שליחידות הסיור הסובייטיות יש כישורים מיוחדים. יש לצפות לפעולות סיור בלילה תמיד ובקביעות, במיוחד בזמן ובמקום, שבהם אנחנו אולי לא היינו פועלים באופן זה.

כן עלינו לדעת שהחייל הסובייטי קשור יותר לטבע, וייתקל בפחות קשיים בלילה מאשר החייל של צבאות נאט"ו — אבל גם להם יש מגבלות. לבסוף, מתברר שמפקדי היחידות עד לרמת מג"ד רואים בלילה קשיים דומים לקשיים שרואים אצלנו. בשל כך אנו תובעים דרישות מוגבלות בלבד מתקיפת לילה. אצלם אין הגבלות בדרישות.

גם ייתכן מאוד שהם ינסו לבצע פה ושם תקיפות-לילה מקומיות בסדר-כוחות של גדוד לכל היותר, שמטרתן: יישור קווי החזית. שיפור עמדותיהם. השגת הצלחות מקומיות.

אבל גם מבצעים כאלה תלויים במזג-האוויר, בהקצאת זמן מספיק להכנות, ובריכוז אמצעים מספיקים לתאורת שדה-הקרב.

ודאי שלא כל מאמץ כזה יצליח וייתכן מאוד שיסתפקו גם בהצלחות חלקיות. מצד שני, הם ינסו למנוע מן היריב לבצע את הדבר.

חשוב לדעת שגם כוחות השדה הסובייטיים אינם מסוגלים להמשיך במבצעי תקיפה בלילה בכוחות גדולים — לא בחטיבות ובאוגדות טנקים, ובוודאי לא בארמיות טנקים — ולהתקדם בתנופה עשרות קילומטרים.

T-62 עם שריון מחומר מורכב על הדפנות והמוקדים

ישראל וההרתעה הגרעינית

מדיניות הגרעין של ישראל 1948-1986

אל"מ (מיל') פרופ' יובל נאמן*

ההתגרענות, ושלא להישען על מרתיע גרעיני. שיקולים אלה תופסים, כמובן, רק כל עוד אין נשק כזה בצד השני – ולכך מתכוונים כל ראשי הממשלה בישראל, שהכריזו, ש"ישראל לא תהיה הראשונה להכניס נשק גרעיני לאזור".

מדוע לא ניתן לבנות על מאזן אימה גרעיני במזה"ת

ואף על פי כן מועלית בישראל מדי פעם מאז 1981 ההצעה להשתית את ביטחוננו על מרתיע גרעיני. ד"ר שי פלדמן (אוניברסיטת תל-אביב) פרסם ספר ברוח זו, וגם פרופ' שלמה אהרונוסון (האוניברסיטה העברית). פעל ליד משה דיין ז"ל ב-1980/81 והופיע ברשימתו בבחירות לכנסת) העלה הצעה דומה. אצל פלדמן קשורה ההצעה בתהליך המדיני, והוא רואה את המרתיע הגרעיני כתחליף לגבולות ביטחון. לדבריו, זה תחליף, המאפשר לישראל לחזור אל גבול 1967. אהרונוסון רואה במרתיע הגרעיני דרך להקל על המעמסה הכלכלית שמטיל עלינו הביטחון, בהנחה שהמרתיע הגרעיני זול בהרבה מהחזקת כוחות מזוינים קונוונציונאליים.

אנסה כאן להציג את הסיבות שבגללן החליטו כל ממשלות ישראל בעבר וגם כיום שלא ללכת בדרך זו. ברור שכרגע שתודיע ישראל (או כאשר יסתבר ברורות) שהיא נשענת על מרתיע גרעיני, יש לצפות למתן "מטרייה" הגנתית לערבים מצד בריה"מ (ואולי אף מצד ארה"ב!). זאת אומרת, הצהרה רוסית המזהירה את ישראל ומתרה שעל שימוש בנשק גרעיני מצד ישראל תבוא תגובה גרעינית נגדה מאת מעצמת "המטרייה". יחד עם זאת, יש להניח שעד מהרה יסופק נשק גרעיני לערבים ישירות, שכן לא תהא אז כל דרך סבירה להתנגד ולמנוע מן הספקים הפוטנציאליים – המדיניות המתועשות, ובעיקר חברות פרטיות – מלהקים בארצות ערב כורים גרעיניים, או מתקנים אחרים שיאפשרו להם לייצר נשק גרעיני. כיום מרתיע גרעיני ישראלי משמעותו על כן גם

תשתית

חשיבות הנושא הגרעיני עמדה לעיני קברניטי המדינה כבר בראשית שנות החמישים. המטרה שנקבעה הייתה ליצור תשתית מדעית וטכנולוגית רחבה. לא כאן המקום לספר על הלכטים ועל ההחמצות כאשר לפיתוח תחנות-כוח גרעיניות. ראוי לציין שבאשר למחקר המדעי ולפיתוח הטכנולוגי, היו כבר בידי ישראל מאז שנות הששים מערכי כוח-אדם ומתקנים שרכשו להם מוניטין בין-לאומיים ברמתם. למדינות כבלגיה, כהולנד, או כשווייץ תשתית דומה, אלא ששם היא התפתחה בעיקר סביב תחנות-כוח גרעיניות, כשעה שאצלנו סיפקו המחקר והפיתוח את הדחף והתוו את השלבים.

בראשית שנות הששים הופיעו בעולם ספרים רבים שעסקו בבעיית תפוצת הנשק הגרעיני. מרביתם דנו בשאלת ה"מועמדים" לכניסה למועדון. לאחר צרפת, סין והודו, ש"התייצבו" בו באותם ימים, ציפו הכל להופעתה הקרובה של ישראל ב"מועדון" הזה – וסופם שהתאכזבו. אכן דווח על התפתחותה של התשתית המחקרית הישראלית – אך לא נודע על כל ניסוי גרעיני (והאזור שופע סייסמוגרפים) ולא נעשה כל צעד שניתן היה לראותו כהצהרה ישראלית על קיום הרתעה גרעינית. גם ברגעים המתוחים של שתי המלחמות שבאו לאחר מכן – מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים – כאשר אפשר היה לצפות מישראל שאם אכן קיים אצלה הפוטנציאל, גם תממשנו, גם אז לא אירע דבר. עד כמה סביר היה שאם בכונת ישראל להיכנס למועדון תעשה זאת דווקא במסיבות אלה, ניתן היה ללמוד מן העובדה שעיתוני גרמניה – שפיגל ושטרן – אכן מלאו בדיווח על הצבת נשק גרעיני ישראלי, על "כמעט שימוש" בו וכד' – סיפורים שמצאו אז הד בשירי להקת הנח"ל על "הפצצות הישראליות" הסימפטיות. מאז מלחמת ששת הימים ברור לכל שישראל בחרה לעצור לפני

הרתעה גרעינית לישראל הנה נושא שאינו יורד מעל הפרק – לפחות בדיונים הפומביים עולה ושכ הנושא מדי פעם. אחד מבכירי מדעני הגרעין בארץ דן בהיתכנות של הרתעה גרעינית כמרכיב במדיניות הביטחון הלאומי של ישראל. לדעתו, בתחום הגרעין יש להישאר במדיניות הנוכחית – נשק גרעיני אינו עונה על צרכי ההגנה האמיתיים של ישראל.

*לשעבר שר המדע והפיתוח, נשיא אוניברסיטת תל-אביב, המדען הראשי של מערכת הביטחון, עוזר ראש אמ"ן וסגן ראש אמ"ן.

קיום כוח דומה אצל הערבים. לפיכך, עלינו לדון במאזן-אימה גרעיני במזה"ת ולעמוד על מידת הביטחון שהוא יקנה לישראל. לדעתי, מטבע הדברים יהיה מאזן כזה בלתי יציב והרה-אסון.

ראשית — מאזן-אימה יציב מותנה בקיום מידה שווה של דאגה ושל יחס לחיי אדם משני הצדדים. תנאי זה אינו מתקיים בינינו לבין הערבים. די להסתכל באירועי המלחמה בין עיראק לאיראן, ועוד יותר למה שנאמר שם משני הצדדים כאשר לאבדות, בכדי להבין את השוני בינם לכינינו. בחברה הערבית של ימינו יש משקל שונה לחיי אדם ממה שמתקיים בישראל. נזכיר שבספרו "מלחמת אוקטובר" מספר אנוואר סאדאת — והוא בוודאי אינו האכזר במנהיגי ערב — שהביא בחשבון שצליחת תעלת סואץ תעלה למצרים במאה אלף הרוגים, ושמת כשהתברר שבפועל המחיר היה קטן בהרבה. הרי לפנינו נכונות לתת מאה אלף הרוגים כשהמדובר אינו בהשמדת ישראל כי אם רק במבצע שמטרתו הצבאית הצטמצמה ביעדים שבמערב סיני ומטרתו המדינית זעזוע והתרעה לישראל. כמה שווה אם כן השמדת ישראל? המלך סעוד הצהיר בשנות הששים המאוחרות שלערבים משתלם לאבד גם ששה מיליון הרוגים "ובלבד שיחוסל הסרטן-הציוני בגוף האומה הערבית". אין כל ספק שאיננו נמצאים במצב סימטרי בעניין הזה.

שנית — גם במידת הפגיעות אין סימטריה. גנרל טלאס, סגן נשיא סוריה, חזר והצהיר כמה פעמים שאת ישראל ניתן לחסל בשלוש פצצות. אמת — מרבית האוכלוסיה יושבת בשלוש ערים, וישראל כולה קטנה ומרוכזת ופגיעותה לנשק

גרעיני גבוהה ביותר. לעומת זאת, פרוסים הערבים על פני שתי יבשות. במדינה כמצרים, למשל, יש עדיין אוכלוסייה כפרית גדולה יחסית. אפילו אם נאמר שדי בפגיעה בערים הגדולות כדי שהמכה תהיה אנושה (אך לא מכת מוות שלמה כמכה בשלוש הערים שלנו) הרי שב-21 ארצות ערב יש לנו לפחות 4-3 "יעדים" בכל מדינה, כלומר, כ-60-80 יעדים! לכך יש להוסיף את שאלת הפריסה המרחבית על פני טווחים עצומים, לעומת ריכוז היעדים אצלנו.

גורם שלישי — אופי המשטרים. בתוך 21 מדינות ערביות נמצאים תמיד 3-4 שליטים "מטורפים" מסוגם של קדאפי או סדאם חוסיין. אמת — כאשר ניתן לאיים על שליט כזה ישירות (כפי שעשתה באחרונה ארה"ב לקדאפי — בהפצצה ישירה של ביתו) הרי שגם "מטורף" כזה "נרגע". אולם, כאשר מולנו 21 מדינות, מי יערוב שנדע בכלל מי ירה בנו את הטיל הראשון? יש לאותו קדאפי אפשרות נוחה להניח שלא הוא יענש, וידיו חופשיות.

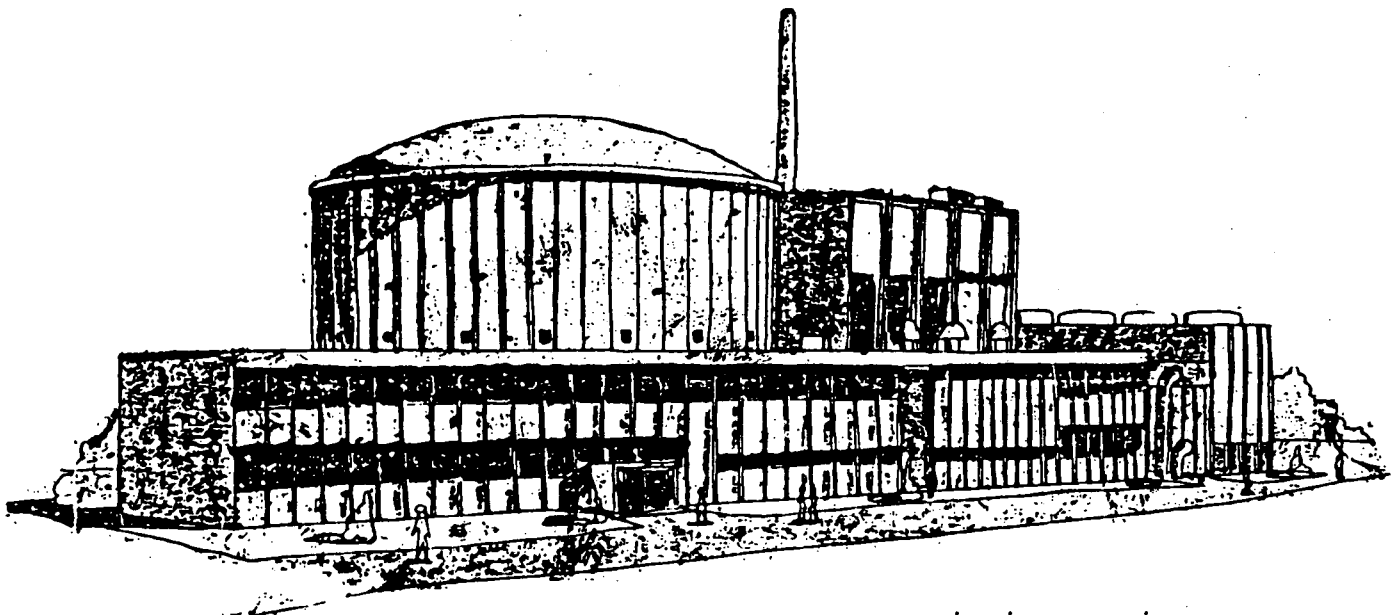
גורם רביעי — מול 21 חברות הליגה (לעומת בריה"מ-ארה"ב, מאזן בין שתיים) קיים סיכון גבוה להסלמה ולהדרדרות למלחמה גרעינית. נוצרת תחרות בעמדות נציות כלפינו, הולכים "הליכה על הסף" — ויכולים להדרדר מעבר לסף אפילו מבלי שהתכוונו לכך. זכור כיצד הביאה סוריה מספר פעמים למצב כזה, למשל ערב מלחמת ששת הימים. טענות הסורים כאילו אנו עומדים לתוקפם הביאו את המצרים לסיני וגלגלו את כל המזה"ת למלחמה. במצב של תחרות על הנהגת המחנה הערבי אפשר בנקל להדרדר למלחמה.

גורם חמישי — עצם ישיבתן "בעורף" של כמה ממדינות האויב. ריחוקן מן הגבול הישראלי, יכול להביאן לצעדים לא-זהירים, בהנחה שאם תקרה מלחמה יצטרכו ל"ספוג" אותה המדינות הערביות הגובלות בישראל, ומי שיושב מאחור לא ייפגע. העיראקים הרבו לנהוג כך עד שפגעה ישראל בכור "תמוז".

איה ההתאמה של המרתיע הגרעיני מכל הסיבות הללו אי אפשר לבנות על הרתעה גרעינית יציבה במזרח התיכון. לכך יש להוסיף את העובדה שהנשק הגרעיני אינו עונה על צרכי ההגנה האמיתיים של ישראל.

לא נראה שניתן לקיים במזרח התיכון מאזן-אימה גרעיני יציב. אך גם אם היה הדבר אפשרי, הרי שלא היה עונה על בעיות הגנת מדינת ישראל. הרבר נובע מן המבנה הגיאוגרפי ומהממדים הצרים של ישראל — גם בגבול הירדן, על אחת כמה וכמה אם נשוב לגבול שביתת הנשק 1949.

כדי לבנות את ההרתעה על נשק גרעיני, חייבים להתקיים תנאים שיעשו את השימוש בו אמין. כדי שאכן אפשר יהיה להניח שקברניטי ישראל יהיו מוכנים לעמוד בספינת פצצות הגרעין של האויב על ערינו — זאת אומרת, בהשמדת ישראל — ויעזו על כן להפעיל מצדם נשק גרעיני, אם יהיה אז בנמצא, חייבים למעשה להתקיים תנאים של "תמות נפשי עם פלישתים". אין להניח שישראל תחליט להתאבד אם יחדור האויב לבאר-שבע, ואפילו לאשקלון, לטבריה, או לעפולה. יחד עם זאת, אם אכן ייראה ש"הפסדנו את המלחמה" ונושמד בין כה וכה, סביר שנהיה

הכור העיראקי "תמוז" — להודעה הישראלית על הפצצתו יש ערך אסטרטגי במניעת גרעין המזרח התיכון

מוכנים להפעיל נשק גרעיני ולהתאבד כבמצדה, כבמצודת יורק, ואולי עוד יותר כבגטו וארשה. בתנאים כאלה לא ברור אם אכן יינתן להפעיל את הנשק, שכן נשאלה השאלה מנין יופעל ונגד מי. אם המדובר בהפעלה אסטרטגית נגד בירות ערביות — מנין ימריאו המטוסים, ומי יערוב שיהיו עוד בידינו בסיסים לשילוח טילים. אפשר כמובן להציע שהטילים יירו מן הים, ושנחזיק את המרתיע באניות — אך שם הוא גם יהיה פגיע ביותר, אלא אם ימצא בצוללות. כל הסיפור נראה די מפוקפק, וקשה לומר שהגנו מרשים באמינותו. אגב — גם לא יינתן להשתמש בנשק הגרעיני שימוש טקטי בקו החזית שנפרץ, כיוון שבטווחים הקיימים כאן תגיע הקרינה גם לערינו, ובמיוחד אם תנשב אז רוח מזרחית...

כל התיאור הזה נעשה חמור עוד יותר בגבולות 49-67, כשקו ההתחלה כמעט זהה עם קו הסיום. להיפך, אילו היתה מדינת ישראל בגבולות הטבעיים של ארץ-ישראל, כשמזרח ומדרום מדבריות, אפשר היה אכן לנסות וליצור מאזן-אימה טקטי, דהיינו הודעה שישראל תפגע בכוחות שיחצו את המדבריות. במקרה הזה אפשר היה להטיל ספק באמינות תגובה גרעינית אסטרטגית של הצד השני נגד ערינו, תגובה המבטיחה לו מכת-נגד שלנו נגד ערינו. אף על פי כן דומני שגם אז לא הייתי בונה על מהלכים הגיוניים בצד שכנגד, שמה לא יפעל ההיגיון בשעות כאלו... אין תחליף למרתיע הקונוונציונלי, לא בגבולות הקיימים ולא בגבול אחר, כולל הצעת ד"ר פלדמן. אין גם אפשרות "לחסוך" בתקציב הביטחון בהישענות על מרתיע גרעיני, כהצעת פרופ' אהרונסון.

מניעת גרעון המזה"ת
נחזור אם כן לתורת הביטחון הישראלית הקיימת, בהקשר הגרעיני. מקיימים תשתית, אין "התגרענות"

— ויחד עם זאת משתדלים בכל מחיר למנוע גם את כניסת הנשק הגרעיני אצל הערבים. בשעתו, לאחר השמדת הכור העיראקי ב־1981, התקיים ויכוח קולני סביב החלטת ראש הממשלה מנחם בגין להודיע שאכן ישראל תקפה את הכור. רבים שאלו — מדוע לא לשמור על אלמוניות, וטענו שלמעשה פעל אצל בגין שיקול של בחירות. להערכתי, יש לייחס להצהרת בגין (אפשר כמעט לקרוא לה "דוקטרינת בגין") חשיבות חיובית שווה כמעט לזאת של הפיצוץ עצמו. שכן, עד לאותו יום היה העולם הערבי מוצף במציעי הצעות מפתות בענייני גרעין. מדינות, חברות ובודדים אצו להציע את שירותיהם בבניית כורים, או תשתית גרעינית אחרת, בתכנון הנשק וכו'. הציעו לערבים קיצורי דרך למיניהם. קשה היה לחברות בעולם המתועש לעמוד מנגד ולא לנצל את כמיהת מדינות ערב לנשק גרעיני ואת נכונותן להשקיע בכך הון עתק. התחייבויות להספקת דלק ויתרונות כלכליים אחרים היו קוסמים כשמדובר במדינה כצרפת. כיוון שאין למדינות ערב יכולת מדעית-טכנולוגית מספקת משלהן, הן נזקקות לשירותים כאלה. מרגע שהודיעה ישראל שהיא חיסלה את הכור ליד בגדאד, תוך הדגשת ההכרח בישראל למנוע ממדינה ערבית את האפשרות לייצר נשק גרעיני, מאותו רגע נעלמו המוכרים ונותרו רק הקונים המאוכזבים. חמש שנים וחצי חלפו מאז המבצע, והעיראקים טרם הצליחו אפילו לחדש את הסכם ההספקה הצרפתי. כל החברות הגרמניות והאיטלקיות הסתלקו מן הזירה. אגב — גם איראן טרם הצליחה לחדש את בניית הכורים, שהשאה החל להקים, אך לא הושלמו בבוא ההפיכה ב־1979. הכור העיראקי לא היה הניסיון הערבי הראשון להשיג נשק גרעיני. קדמו לו נסיונות אחרים שנכשלו, מבלי שייגעו הדברים עד לצורך במבצע צבאי. מדינות ישראל הנה למנוע היווצרות סכנה

של השגת נשק גרעיני בידי הערבים. הצלחנו בכך 38 שנה, ואין כל סיבה להרפות מן המאמץ. הדבר דורש עבודת מודיעין עינית, מה גם שנוצר בינתיים מוקד מסוכן עם מאזן-אימה גרעיני משולש באזור ההימלאיה: סין מעצמה גרעינית, הודו אינה מצהירה על מעמד כזה אך הפגינה יכולת והצטיידות על-ידי שפוצצה פצצה, ופקיסטן במצב שיש לשער שכבר השלימה את התשתית הדרושה לייצור הנשק. אין ספק שעל ישראל להשגיח במיוחד שמא "דלוף" הנשק לערבים. בעניין הזה חשובות פעולות כמבצע אנטבה וכהפצצת מפקדת אש"ף בטוניס, המפגינות יכולת ישראלית לפגוע גם ביעדים המצויים אלפי קילומטרים מכאן. יכולת זו, כשהיא מצטרפת לאזורה שבמבצע חיסול הכור העיראקי וההודעה-הודאה שבאה בעקבותיו, יוצרת סיכוי טוב שאכן יישמרו שליטים מלספק נשק גרעיני לערבים.

לעתים קרובות נשמעת הטענה: "אי אפשר לעצור את התהליך בין כה וכה, ועל כן מוטב שניכנס כבר כיום בצורה מודעת לעידן המזרח התיכון המגורען מכל צד". אין זו דעתי. מוטב לנסות ולדחות ככל האפשר את אותו רגע חמור. אם נצליח למנוע חדירת הנשק הגרעיני משך דור או שניים נוספים, יתכן שנגיע בינתיים למצב יחסים כזה, שבו תיעלם המוטיווציה כלל, או שלפחות תשרור בגרות טובה יותר במשטריהן של מדינות ערב וביכולתן להשתלב במאזן-אימה יציב.

עקרונות הלוחמה בנשק מונחה מדויק

שמואל גורדון*

אינו אפשרי אלא על-ידי חדירה עמוקה לטריטוריה שלו" (יגאל אלון, מסך של חול, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1959, עמ' 69).

כנגד התהליך ההיסטורי של הקפאת האפשרות לתמרן בשדה הקרב, זוכים כלי הנשק והכוחות המרכזיים לשיפורים מתמידים בניידותם. הטנקים נעשים מוגנים יותר ועבירותם משתפרת; התותחים נעשו מתנייעים; חיל-הרגלים "טיפס" על נגמ"שים. בתוך כך שופרו גם מרכיבי האש — תותחים ומערכות בקרת ירי. אמנם אין לומר שגורם התמרן קיבל עדיפות מוחלטת בפיתוח. אך דומה שבכל הכלים ניכרת השאיפה להפעילם על דרך התמרן כדי שיוכלו לסייע לטנק המתמרן.

בחינת העוצבה הגדולה בכל צבאות המערב מלמדת על מיקוד רב בניידות; הרכב הכוחות שלה הלך והתבסס על יחידות משורינות וממוכנות. הרגימנטים הארטילריים נעשים מתנייעים כדי לעמוד ב"קצב השריון". כל עוד הנשק ההורג העיקרי הוא הטנק, חיזוק גופי התמרן המשורינים מסייע לחיזוקו של גורם האש בקרב; ואילו כאשר משתנה אופיה של האש בלחימה, אפשר להבחין בכהירות אם הדגש הוא על גורם האש או על התמרן. שינוי אופיה של האש, הקרב ובא, ייעשה עם ההכרה במהפך שתחולל הופעתו המאסיווית של הנשק המדויק.

כאשר הקרב בנוי על תמרן, המודיעין הנדרש הוא תמונת הקרב ודרכי פעולה צפויות של האויב. לעומת זאת, כאשר הקרב מדגיש את האש, המודיעין נדרש לספק מטרות להריגה. אין ספק כי כיום, כמו מזה אלפי שנים, המודיעין נדרש לספק תמונת קרב ודרכי פעולה אויב צפויות למיניהן. השאלה היא האם יוסט הדגש ויווצר איזון חדש בין מודיעין לתמונת מצב ובין מידע על מטרות מבעוד זמן, כדי שלא תבוזבז האש המדויקת של הנשק המונחה.

קדימות האש לתמרן הדוקטרינות המערביות עדיין מבוססות כיום במידה רבה על העדפת התמרן על פני האש: הטווחים הקצרים של כלי-נשק המסוגלים להרוג מטרות מחייבים לתמרן כדי להגיע לטווח האפקטיווי של הנשק. בזיכרון ההיסטוריה הצבאית של המאה ה-20 נחרתה ההצלחה המדהימה של ה"בליץ" הגרמני במלחמת-העולם השנייה. הצלחה זו נעשתה מעין דגם שכל צבאות המערב מנסים לחקותו.

המצע התיאורטי — הקוד האופרטיווי — להעדפת התמרן על הלחימה באש, צפון בין היתר באסטרטגיה של גישה עקיפה מיסודו של לידל הארט, הנחשבת להולמת ביותר את התפיסה המערבית של המלחמה:

"תכליתה (של האסטרטגיה) להפחית את ההתנגדות, והיא שואפת להשיג מטרה זאת על-ידי ניצול יסודות התנועה וההפתעה... היא רואה את תכליתה בצמצום הלחימה עד לממדים הזעירים ביותר שבגדר האפשר... מכאן ששיא השלימות יושג באסטרטגיה על-ידי השגת הכרעה ללא כל לחימה של ממש" (באזיל ה. לידל-הארט, אסטרטגיה של גישה עקיפה, הוצאת מערכות, תל-אביב, 1978, עמ' 331-332).

גם לישראל זיכרון היסטורי של הצלחה, בניצחון מלחמת ששת הימים, כדגם לחיקוי ושאיפה להישנותו. המצע התיאורטי של ישראל, בנוסף להערכת הגישה העקיפה, הוא הרצון להעביר את המלחמה לשטח האויב; ניסח זאת אלוף (מיל') יגאל אלון, ממעצבי תפיסת הביטחון הישראלית: "בתנאי הגיאוגרפיים של ישראל אין דרך אחרת למיגורו של צבא האויב אלא אם תועתק המלחמה אל אדמתו... כדי למגר את הצבא הפולש אין די בהתקפה או ברתק חזיתיים. יש לחתור להגיע לאגפיו ולעורפו של האויב, לפגוע בבסיסו העורפיים, לפצל את מערכו, לשם שכירת כוחו, איגופו ולפיתתו. וכל זה

החידושים הטכנולוגיים במערכות הלחימה חוללו שינויים וחידושים באסטרטגיה, בדוקטרינה ובתורת-הלחימה. הטנק הביא שינויים מפליגים בלוחמה היבשתית. הצוללת ונושאת-המטוסים גרמו זאת ללוחמה הימית. הטילים — נשק מונחה מדויק — אף הם תרמו להתפתחות מהירה של לוחמת האוויר והים. היום, על סף תקופה של נשק מונחה מדויק בקרב היבשה, מובן הצורך לנסח מחדש את העקרונות הקיימים ולהתאימם לקרב בנשק כזה. עם זאת, חשוב לזכור כי בלימוד ערכו ומקומו של נשק חדש אין תחליף להעמדתו במבחן בשדה הקרב — אותו ואת תורת-הלחימה שלו.

מכלול העקרונות הללו עשוי להתגבש לכלל תפיסה, "העוסקת בראש וראשונה במלחמה באזורים שונים של העולם שבהם מצויים כוחות גדולים, מודרניים יחסית, מצוידים היטב. כוחות אלה פועלים על-פי תפיסות מבצעיות וטקטיקות בנוסח הסובייטי. טבעי אפוא שהאיום אשר נגדו מכוונת התפיסה, מאופיין בברית וארשה באירופה המרכזית, במאגרים הגדולים יותר של כוחות ממוכנים במזרח התיכון, או באיום מצד קוריאה הצפונית".¹

* תלמיד לתואר שלישי באוניברסיטה העברית.

ההיבט הדוקטרינרי מקפל בתוכו את "הגישה למערכות, מבצעים גדולים, קרבות, תורות לחימה, מבנה הכוחות...".² בחינת מרכיבים אלה מקלה על האבחנה כיצד באים לידי ביטוי גורמי-היסוד השונים. רוב הצבאות מנסחים דוקטרינות בעלות השקפות מאוזנות למדי; אבל מבנה הכוחות מאפשר אבחנה מסוימת להיכן נושבת הרוח ומהן תפיסות-היסוד בפועל. דוגמה לכך מתחום הלחימה לעליונות אווירית היא בחירת האמצעים להתמודדות: המטוס מייצג גישה מאוזנת של שילוב תמרון ואש, תוך העדפה מתונה של גורם התמרון, ואילו מערך הגנה הבנוי מסוללות טילי קרקע-אוויר, שם דגש ברור על גורם האש. הטנק הוא נושא הדגל של התמרון בקרב היבשה. ככל שהאיזונים מתחזקים נותר הטנק פלטפורמה יחידה המסוגלת עדיין לנוע בקרב. לכן, צבא המתבסס על שריון בתהליך של קביעת החלטות מודעת, מדגיש יותר את גורם התמרון.

מהפך הנשק המדויק

קיים תהליך של מהפך בלחימה, ובמיוחד באיזון בין האש לתמרון, עם כניסת הנשק המונחה המדויק לצמתים הראשיים בשדה-הקרב העתידי. רוב אנשי הצבא מכירים במעומעם בצדקת טענה זו, ובכל זאת היא לא זכתה עדיין לתנופה הראויה. הלוח של התמורה הוא היכולת החדשה של מקורות האש בכינון עקיף: לא עוד אש מסייעת חסרת-יעילות ובזבזנית, אלא אש מדויקת להריגת אויב מרחוק.

עקרונות הלחימה תואמים את "תפיסת-העולם" של הארטילריה, את תורות-הלחימה ונוהלי הקרב שלה; הם מאפשרים כניסה חלקה של נשק מדויק, בלי לבנות ארגונים חדשים. כך אפשר לחסוך זמן, משאבים חומריים וכוח-אדם.

הריגה כתמצית עקרון האש

רמות האש השונות נחלקות לשתי משפחות: אש הורגת — בכינון ישיר, לטווח קצר; ואש מסייעת — בכינון עקיף או לטווח ארוך.

האש המסייעת כמעט אינה יכולה להשמיד רכב משוריין; חשיבותה בשיבוש מהלכים, דיכוי, מיקוש, מיסוך וכדומה; כל אלה תפקידי סיוע בלבד לקרב העיקרי. לכן, אין מדד שיקשר בין אש מסייעת למטרות מושמדות (הפרדוקס העצוב הוא שדווקא הארטילריה — המשוללת כושר השמדה — היא כנראה היחידה בין חילות היבשה המתכננת ופועלת במונחים של מטרות והעסקתן). מדד התועלת של יחידות מסייעות — ארטילריה וחיל-אוויר — הוא מדד ההספק: כמה טונות חנ"מ, כמה פצצות או פגזים שוגרו, או כמה גיחות הוטסו למערכה. לפיכך, מדד ההצטיידות הוא כמותי: כמה תותחים וכמה מטוסים יש להיכוש כדי להעביר את כמות הפגזים והפצצות הנתונה. כמעט אין קשר בין מספר הפלטפורמות שנרכשו ובין מספר המטרות שצריך לקטול. ההצטיידות נקבעת על-פי יחסי הכוחות ומגבלות המשאבים.

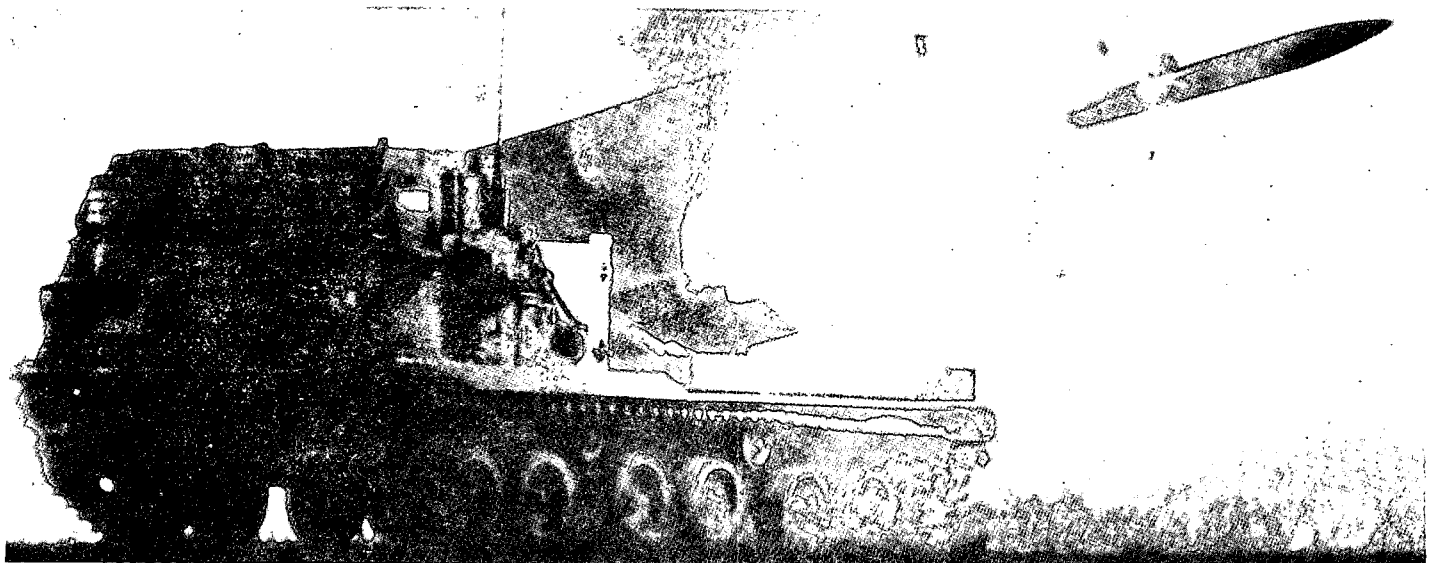
האש בכינון עקיף ומרחוק, ארטילרית ואווירית, ממלאה תפקידי סיוע, ואכן כך היא גם קרויה: אש מסייעת. ככל שנשק מונחה מדויק נכנס לשימוש, כן נהפכת האש המסייעת לאש הורגת מטרות. אש להריגה מתחרה עם מקורות האש בכינון ישיר על כמות מטרות מושמדות, על הספק הריגה ואפילו על ההשפעה בלחימה ועל הבכירות בשדה הקרב.

הריגה מרחוק לניתוק הקשר השמדה-שחיקה

כדי להרוג מטרות בכינון ישיר נאלצים לשהות בטווח היעיל של כלי הנשק שמנגד ולהסתכן בהיפגעות. כמלים אחרות: הריגת אויב כרוכה בשחיקת כוח, אמנם לא בהכרח ביחס 1:1 אולם

הקשר ישיר וחזק. יחסי הכוחות הנתונים של נאט"ו באירופה ושל ישראל במזרח-התיכון, מחייבים להשיג יחס הריגה-שחיקה גבוה או אפילו לנתק את הקשר ביניהן. הדרך לכך היא לשגר את הנשק מחוץ לטווח היעיל של האויב. אם עד להופעת נשק מונחה מדויק ביטלה ההתרחקות את היכולת להרוג מטרות, הנה עתה הולכת ונוצרת האפשרות לממש את השאיפה לנתק את הקשר שבין הריגת מטרות אויב לבין שחיקת כוחות ידידותיים. שיגור נשק מדויק מטווח רחוק, "מעבר לגבעה", יפחית במידה משמעותית את השחיקה הכרוכה בהריגת מטרות. הריגה מרחוק יוצרת בעיות חדשות: דרוש גורם מתווך בין המטרה לבין משגר הנשק, גורם שירכוש את המטרה ויעביר את נתוניה למשגר; דרושה תקשורת בין המתווך לבין המשגר ועוד. ואולם הסיבוך הכרוך במעגל קטן — צוות קרב של אמצעי שיגור ואמצעי רכישת מטרות — כדאי בהשוואה לשחיקה הכרוכה בהריגה בכינון ישיר, בטווחי מגע.

הריגה מטווח רחוק או בכינון עקיף אפשרית כמעט רק באמצעות נשק מונחה מדויק. משפחה זו של מערכות-נשק נמדדת בכושר ההריגה שלה. התניות ומגבלות של כל מערכת-נשק חדשה נכנסות אף הן למשוואת ערכה כתנאי-לחימה נתונים, אך כושר ההריגה הוא מדד חיוני ביותר להצלחתה של כל מערכת-נשק בשדה הקרב. כאשר יש קשר חזק בין הנשק לבין מספר המטרות המושמדות, גם מדד הצטיידות עיקרי יהיה מספר המטרות שיש להרוג כדי להשיג יעדים במלחמה. מקדם הריגה בכינון עקיף מושפע בעיקר מכושרם של כלי-נשק מונחים מדויקים, מאמצעים של רכישת מטרות וממערכות אוויוניות מתחכמות הדרושות לתהליך ההעסקה. ביצועי שיא של הפלטפורמות המשגרות יהיו פחות חיוניים עקב התפרסותן מחוץ למעטפת האיומים בשדה הקרב.

"מנתח הסתערות" MLRS כשיגור

מטוס F-111 חמוש בחימוש מונחה מדויק מסוג AGM-130

"אשכולות" של מטרות עבור האמצעים האמורים לגלות ולרוכשן אחת-אחת לאמצעי ההריגה. על אמצעי הרכישה יוטל להכיר מטרות ו"להכנין" לסוגים שונים של נשק מונחה מדויק: להלפייר נדרשים נקודת-ציון של המטרה וציונה בלייזר. המסקנה העולה מתהליכים אלה היא שיש להפריד את הגופים לרכישת המטרות מהמערך המודיעיני ולצוותם עם אמצעי ההריגה לצוותי-קרב חדישים.

צוות הקרב החדש — מולקולה של היחידה הלוחמת

צוות הקרב החדש בנוי משני רכיבים התלויים זה בזה למילוי משימתם, שהיא: הריגת מטרות אויב בקצב מהיר בהתאם לתכנית המבצעית. מרכיב ההריגה הוא משגר נשק מדויק, קרקעי, מסוק, או מטוס; תכונותיו העיקריות הן: יכולת שיגור נשק מדויק בקצב גבוה; סבב-טעינה מהיר, ניידות והגנה בפני קליעים ורסיסים (רמת מיגון של נגמ"ש).

מרכיב הרכישה הוא אמצעי לרכישת מטרות והעברתן למשגר (בהתאם לצורכי הנשק): קרקעי, מזל"ט, מסוק ללא טייס, או מטוס. תכונותיו העיקריות הן יכולת רכישת מטרות בקצב

מערך הנשק המדויק לבין מספר הנפגעים. כדי לשמר את הכוח, חייב השולט בקרב לפעול בשיטת "הפר הזקן": להקפיד על ניוד מתמיד בתדירות גבוהה של מרכיבי צוות הקרב; איסוף-מטרות סלקטיווי לצורך ייעול וחסכון; בקרת הריגה רצופה וקפדנית; גיבוש ופירוק של צוותי-קרב, בהתאם לתנאי השטח ומצב האויב; וכמובן, כללי שדאות משכבר הימים כגון: הסוואה, הונאה, דילוגים ומשמעת קשר.

הרכישה מעוגנת בתהליך העסקת המטרות הדרישות ממערך המודיעין בלחימה רבות מאד. לנשק מונחה מדויק דרישות חדשות משלו, דרישות יחודיות לכל משפחה ומשפחה; לדרישות אלו כמה צדדים משותפים: פרטים רבים על שפע מטרות; מידע מדויק ביותר; רזולוציה גבוהה עד לדרגת הכלי הבודד; גילוי, הכרה ורכישה בזמן קרוב לאמיתי.

מילוי דרישות אלו הוא תהליך אינטראקטיווי עם אמצעי ההריגה, אותם הוא אמור לשרת בתהליך העסקת המטרות. אמצעי הרכישה משמש גם אמצעי לבקרת הריגת מטרות. על כן יש לעגנו בתהליך העסקת מטרות ולא בתהליך מודיעיני.

מערך המודיעין יסתפק ביצירת תמונת מצב ודרכי פעולה צפויות של האויב, ובהספקת

מלחמה סטאטית מתמשכת מעוררת דאגה עמוקה וחשש מתמיד. ב"אלבום-הזיכרון" ההיסטורי של עמי אירופה, יש תמונות רבות מאוד ממלחמת-העולם הראשונה ובהן מפורטת השחיקה האיומה של מיטב חייליהם. גם ישראל נוצרת בזיכרונה את מלחמת-ההתשה כתקופה שמאזנה שלילי למדי, תקופה שעירערה לא במעט את חוסנה וכושר עמידותה. גם "המלחמה שלאחר המלחמה" בלבנון הייתה תקופה שזכתה בקרב הבקעה יש תרומה של שטח תמורת השחיקה, במלחמת התשה אין פיצוי בדומה לשטח. הספיקות לגבי קרב ההריגה עלולים לצוץ אם מְדַמֵּים אותו למלחמת התשה; ולא היא.

קרב ההריגה רחוק ממלחמת התשה כמו שהפלטפורמות המשמידות נבדלות מהפלטפורמות המייצרות אש של היריב. לאמיתו של דבר, יהיה מעט מגע ישיר בין הצבאות היריבים; עוצבות השריון הגדולות — נושאות ההסתערות — ימתינו מאחור לשעתן; לשריון האויב לא יהיו מטרות רק"ם בטווחי כינון ישיר והוא יושמד בכינון עקיף בעזרת נשק מונחה מדויק, בלי שיוכל להעסיק ביעילות את מערך ההריגה המרוחק והנייד.

היחס בין ההריגה והשחיקה יגדל פיעשרה בערך. במקום מלחמת-התשה הדדית או קרב שחיקה דו-סטרי, יבוא קרב הריגה חד-צדדי; אין כמעט אינטראקציה בין מספר המטרות שיקטול

גבוה; שרירות גבוהה; תקשורת חסינה; גמישות בהפעלה וניידות.³

צוות הקרב במבנהו ובתורת הלחימה שלו עשוי לחפות על הקשיים והבעיות הכרוכים בתהליך המסורבל והאיטי של המערכת הקרויה — המעגל הגדול. מעגל זה, האמור לאסוף, למיין, לעבד ולהפיץ כמויות עצומות של מידע, לא יוכל כנראה להתמודד עם דרישות הנשק המדויק למידע מפורט ביותר על שפע מטרות בזמן אמיתי. בלי להיכנס יתר על המידה לקרבו של המעגל הגדול, אלו בעיותיו העיקריות: רמת דיוק לא-מספקת (רזולוציה בינונית); רמת פירוט לא-מספקת; עיבוד נתונים איטי; הפצה איטית ושגויה לעתים בפרטים ובמשלוח הפרטים המתאימים לכתובות הזקוקות להם; תקשורת ארוכה ומורכבת הרגישה לחסימות, לאי-תאימות אלקטרו-מגנטית ולתקלות.

צוות הקרב החדש עובד במעגל קטן ובו שני רכיבים בלבד. מבנהו הבסיסי מקטין את כל המכשלות והמגבלות הצפויות במעגל הגדול ומסייע לקטילת מטרות בקצב גבוה בהתאם לתכנית המבצעית.

עקרונות הפעולה של צוות הקרב

צוות הקרב החדש עובד בשיטה הדומה לשיטת הסוללה הארטילרית. משימות צוות הקרב נקבעות במפקדת היחידה על-פי צרכי התוכנית המבצעית הכללית. אשכולות מגיעים בצינורות מודיעיניים.⁴ צוות הקרב החדש, המבצע בקרב ההשמדה, נבחן בקצב הריגת המטרות, (מעגל השמדה הוא תהליך; צוות-קרב הוא הגוף המבצע). כדי לקבל מושג על יכולתו של צוות הקרב החדש, נצוות קצין-תצפית קדמי, מצויד במציין לייזר, שלפניו נערך כוח שריון עוין למתקפה — עם פלגת ארטילריה שברשותה פגזי קופרהד מונחי לייזר. קצב האש של הסוללה — רק שני פגזים לדקה. הסתברות ההשמדה: שני פגזים למטרה. כנתונים אלה, קצב ההשמדה יהיה מטרה אחת בכל דקה. בשעה יושמדו אפוא כ-60 טנקים. משמעות הדבר, שחיקת שתי חטיבות שריון עד כדי הוצאתן ממניין היחידות הלוחמות, לפי ההנחה כי הריגת 30 אחוז מסדר-הכוחות של יחידה מפסיקה את תפקודה כיחידה לוחמת. ביום-לחימה של 10 שעות, כושר ההשמדה הנומינלי של צוות-קרב חדיש יהיה כ-600 מטרות. המגבלה העיקרית עשויה להיות מספר המטרות הפזורות בשטח. חישוב פשוט וגס זה עשוי להמחיש במעט את מידת השינוי של מערך השמדה מתקדם ואת משמעותו: הוא קטן, קומפקטי, מוכוון-משימה, מונה כמה צוותי-קרב.

פריסת מערך-הריגה ועקרונות הפעלתו
פריסת מערך-הריגה והפעלתו משתנות בהתאם לתנאי הזירה והשטח, לפי מטרות הלחימה, פריסת כוחות נוספים וכדומה.

כדי לשים מסגרת ברורה, נבחרה חזית באורך כ-100 ק"מ; עומקה — 50 ק"מ. ארמיה של נאט"ו פותחת במתקפה חזיתית על צבא מצויד וערוך כדוגמת הצבא הרוסי. מופעלים כל צוותי-הקרב של נשק מונחה מדויק: צוותי תצפית וציון קרקעיים ומוטסים. התקשורת חסינה להעברת נתונים ותמונות לצרכנים בזמן אמיתי. יש מוצבי שליטה ובקרה וכל הנדרש להפעלת המערך ביעילות.

מוצבי השליטה בונים תמונה של היערכות האויב בעזרת שלל אמצעי המודיעין: תצלומי-אוויר מעודכנים, אמצעי סיגנון, תצפיות ארוכות-טווח ועוד. לאחר הערכת מצב, מוקצים ומצוותים למשימותיהם צוותי הקרב שבכל אחד מהם שלושה משגרים (תומ"ת, מטוס, מסוק, או משגר טילים).

צוותי ארטילריה כשירים ומצוידים בפגזי קופרהד פרוסים לכל אורך החזית במרווחים של 10 ק"מ זה מזה. ככל צוות מקור מטרות וציון לייזר. יש חפיפה וגיבוי בין צוותי הקרב ובתוכם.

צוותי הלפייר מצוותים למקורות מידע, מקבלים נ"צ בזמן אמיתי ומצייני לייזר. ארבעה צוותי MLRS-3 בעלי תת-חימוש מתביית.

ארבעה צוותי מסוקי-קרב להעתקה מהירה של מרכיזי כובד.

שישה מוקדי תקיפה אווירית פזורים בעומק החזית; גם להם מקורות מידע על מטרות בזמן אמיתי — מכ"ם SAR מוטס ומצייני לייזר מוטסים. מקורות האש הקרקעיים מוצבים בעורף בעמדות שאי-אפשר לגלותן ולפגוע בהן בכינון ישר; כמו-כן, אמצעי ההריגה ידלגו דילוגים מקומיים בתוך "מגרש המשחק" שלהם, כדי להקשות את איכונם והעסקתם באש עקיפה. קביעת המטרות העדיפות להריגה נעשית, לפחות בתחילה, לפי עקרון שימור הכוח — מניעת שחיקה של כוחות ידידותיים. לכן, המטרות הראשונות של מערך ההשמדה יהיו טנקים בקרבת קו-המגע, סוללות ארטילריה, סוללות טילי קרקע-אוויר מסוגים שונים המאיימים על חופש הטיסה של חלק ממקורות המודיעין, מצייני המטרות ומטוסי התקיפה.

עם התקדמות ההשמדה, יחוסלו רוב האיומים הישירים. מקורות המודיעין יוסטו לקו השני — שבו כבר יפעלו מוקדי התקיפה האוויריים — להמשך ההשמדה של כוחות האויב. בשלב זה העדיפות תינתן לכל מכלולי האש הפוטנציאליים של האויב. באותו זמן, ישלימו צוותי ההלפייר את

חיסול הרק"ם ומקורות-אש אחרים בקרבת קו-המגע.

חיל-האוויר יפעל בכמה אזורים להשגת כמה יעדים: ראשית יקדיש חלק מעוצמתו להשמדת ההגנה האווירית של האויב, במסגרת התפיסה הכוללת להשמיד בתחילה את האיומים המידיים ולאפשר לצוותי הקרב לרכוש חופש פעולה ולהגביר את קצב ההשמדה.⁵ במקביל, ישתתפו מטוסים בתקיפת ריכוזי כוחות מנגד וב"כיבוי שריפות" בסמוך לקו-המגע, בשיתוף מציינים קרקעיים שבידי הכוחות הסמוכים לקו.

מיד עם ניטרול הסיכונים העיקריים של ההגנה האווירית, יופנו כוחות אוויריים לקטילת ריכוזי כוחות בקו השני, מעבר לטווח האפקטיבי של הנשק היבשתי המדויק. צוותי הקרב האוויריים יהיו עצמאיים, בעלי מקורות מודיעין אוטונומיים מסוגים שונים, שיביאו לידי ביטוי ארסנל מגוון של נשק אווירי מונחה מדויק. במקביל, יופעלו צוותי-קרב משובצי מסוקי-קרב, לעיבוי מערך ההריגה, לסתימת פרוצות ולניצול הזדמנויות.

במערך הריגה זה 40 צוותי-קרב. כושר ההריגה הנומינלי של כל צוות-קרב הוא כ-20 מטרות בשעה. גם אם נסתפק בקצב של חמש מטרות לשעה, לאחר התחשבות בכל אילוצי הלחימה, עדיין תהיה תפוקת המערך 200 מטרות מושמדות לשעה, או 2,000 מטרות ליום לחימה בן עשר שעות.

ההיבט הלוגיסטי אף הוא זכאי לתשומת-לב; הרי לשם השמדת מטרות כה רבות בנשק סטטיסטי, זקוקים לנפח תחמושת המכתיב שיירות ארוכות לנוע לחזית, להצטופף בצירים חסומים, להסתכן בהיפגעות ולבסוף, להגיע ליעד הלא-נכון. צוות-קרב חדיש אינו זקוק לכל אלה. להשמדת 100 מטרות, מספיקים 200 טילים או פגזים מונחים; לכל משגר מספיקה זחלילית תחמושת אחת ליום לחימה.

סדר הכוחות שישתתף במערך יכלול רק 30 תומ"תים, 25 משגרי הלפייר, 12 משגרי MLRS, 16 מסוקים ו-300 גיחות מטוסי קרב. אבל כדי לספק להם מטרות בקצב שיתקרב לקצב ההשמדה הפוטנציאלי, יש להציב כ-80 מקורות מודיעין; שני מקורות לכל צוות-קרב כגיבויי טכני ומבצעי. יעילותו של מערך ההריגה אינה רגישה במיוחד ליעילותו של צוות-קרב זה או אחר; כל צוות-קרב יהיה יעיל למדי אם יצוות מקור מודיעין מתאים למקור הריגה, ויופנה לגזרה, שיש בה כמות מספקת של מטרות.

המערך רגיש אפוא לתיפקוד המערכת המשולבת של המעגל הגדול. סדרי הגודל של השמדת המטרות תלויים ביכולת השליטה ליצור תמונת מצב, לזהות ריכוזי אויב, להפעיל מקורות מודיעין ולכוונם, ליצור צוותי קרב, לנהל בקרה מתמדת על

רכב לניהול אש (FSV) של צבא ארה"ב המצויד במאכן לייזר, מתאים לניהול אש ארטילרית רגילה ומונחת-לייזר כאחת

קצב ההריגה, להסיט מאמצים ולהבטיח תעסוקה מתמדת לכל צוותי-הקרב.

פריסת המערך ותורת הפעלתו מסייעות להבהרת יעודו: הריגת כוחות אויב בקצב מהיר, תוך שימור הכוח, לשם פתיחת שדה-הקרב לאופציות התקפיות והגנתיות נוחות, או כמטרה בפני עצמה.

התפקיד שממלא מערך ההריגה על בימת הלחימה דומה לתפקידם של מטוסי תקיפה — הריגה בלבד; מבחינת הרכבו וגודלו אין המערך מסוגל לכבוש שטחים. ניצול האופציות הנפתחות לאחר השמדת נתחים גדולים של עוצבות-אויב, מוטל על אוגדות השריון ועוצבותיו, ועל הנשק הסטטיסטי, במתקפה, בבלימה ובמתקפת נגד.

נקודות-התורפה של מערכי-ההריגה מתקדמים

נקודת-תורפה ראשונה במעלה⁶, במערך כה עתיר טכנולוגיה, היא איכות כוח-האדם. במערכות עתירות טכנולוגיה גבוהה ומשובצות מחשבים, עולה חשיבותו של אדם מאומן וכשרוני, מפעיל או משתמש, כמכפיל עוצמה בעל מקדם גבוה במיוחד; לקשר בין האדם לבין המערכת הממוחשבת נודעת חשיבות מכרעת לאחזקתה, להפעלתה ולשימושה המיטביים; להכנת התמונה הסימולטיווית שהיא מפיקה בקבועי זמן קצרים; לאילתורים תוך כדי לחימה; אלו הן רק שלוש נקודות-חיכוך בין האדם והמערכת. כשהאדם מוכשר ומאומן, נקודות אלו משפרות את יעילות המערך; כשהאדם אינו מסוגל לעמוד בדרישות המערכת — היא בסכנת נפילה ולוא עקב תקלות טכניות שמקורן בטכנאים גרועים ואחזקה לקויה.

גילוי ואיכון מטרת באזורים מוגנים בטילי קרקע-אוויר ובלילה יכולת השהייה של פלטפורמות נושאות-חיישנים, גילוי ואיכון מטרת באזורים מוגנים בטילי

קרקע-אוויר ובלילה מוטלת בספק. למרות הטכנולוגיות החדשות בלילה ובתנאי-ראות לקויים, עדיין יישאר פער ניכר בין הצורך לאכן במדויק מטרת רבות לבין היכולת למלאו. כן יוגבל טווח הגילוי והאיכון של המטרות. צירוף שני מגבילי היכולת — הגנה נגד מטוסים וראות לקויה — עלול להכפיל את הפער.

קצב ההריגה גם הוא רגיש לתנאי-ראות לקויים, מפני שחיישני מערכות הנשק מבוססים על אותן טכנולוגיות שמהן בנויים אמצעי האיכון והרכישה של המטרות; לכן גם הוא יפחת, במקביל להאטת קצב הגילוי והאיכון של המטרות בתנאים כאלה.

התקשורת

התקשורת לסוגיה, מעצם היותה מרכיב חיוני במערכי השמדה מתקדמים — היא גם נקודת-תורפה. כל תקלה טכנית עלולה לגרום נתק והשבתה של צוות-קרב שלם. יתרה מזאת: התקשורת רגישה מאוד ללוחמת נגד, הן ללוחמה רכה — לוחמה אלקטרונית — והן ללוחמה קשה — השמדה פיסית של מוצבי תקשורת ואנטנות, הממוקמים לעתים מזומנות באתרים גבוהים וכולטים⁷.

אמנם אמצעי-לחימה, מערכות-נשק וטכנולוגיות חדשות הם לכאורה ממהות העניין, אך הם מופעלים ומתואמים על-ידי מערכת ארגונית מורכבת ומסועפת. ייחודה של המערכת בכך שמהיבט אחד היא ריכוזית, ואילו מהיבט אחר הינה מבוזרת מאוד. צוותי הקרב, המעגלים הקטנים, עצמאיים בכיצוע משימתם, בניגוד למכנים ארגוניים רבים אחרים, שבהם הכפופות קבועה וברורה לכל אדם או משרד. ארגון זה חייב להיות גמיש ומשתנה מפעם לפעם. ניתוח המאפיינים של שדה-הקרב המודרני מצביע על כך שהכוחות הלוחמים יהיו חייבים לעבור במהירות מפעולה במסגרת יחידות קטנות, חצי-עצמאיות לפעולה במסגרות גדולות. לכן חייבים לפתח אמצעים ודוקטרינה גמישה שיאפשרו מעבר מהיר משליטה ריכוזית לשליטה מבוזרת וחוזר חלילה, בהתאם לתנאי הקרב⁸ הגופים המבצעים — צוותי-הקרב החדשים — הם גופים המצוותים לצורך ביצוע משימה מסוימת ומתפרקים עם השלמתה. הגמישות היא מקור עוצמה ויעילות, אך בו בזמן עלולה לגרום אי-סדר ועיכובים הנובעים מחוסר בהירות ארגונית.

יעודיו של קרב ההריגה הם הריגת מרב כוחות אויב וכיבוש שטח. לפי תפיסת קלאוזוביץ, "השמדת כוחות האויב תיראה תמיד כאמצעי העדיף והתכליתי ביותר מכל האמצעים האחרים"⁹. שדה הקרב הרוויי-כמעט, סגור לתמרון. קרב ההריגה מיועד לפתוח את שדה הקרב בהריגת הרבה טנקים ותותחים, המונעים את תנועת

כוחותינו לכיבוש שטח. ניקוי השטח מהאוימים העיקריים יאפשר תמרון חופשי יותר ותפיסת שטחים במהירות ובפחות אבדות. כדרך זו מתאימה עצמה הדוקטרינה של קרב התנועה להכרעת המלחמה, לתהליך ההיסטורי של סגירת התמרון והתעצמות גורם האש בשדה-הקרב העתידי.

סקירה קצרה זו של כמה מעקרונות-היסוד ללחימה בנשק מונחה מדויק ניסתה להמחיש את השוני בין לחימה זו לבין לחימה קונסרבטיביות בנשק משופר, מהסוגים המשמשים זה עשרות שנים.

עקרונות אלה עוסקים בעיקר ברמה האופרטיבית והטקטית של הלחימה. רמות אלו מושפעות מאד מהשונות של גורמי היסוד: המרחב — הגיאוגרפיה, הטופוגרפיה, התכסית וכדומה; הזמן; האויב וכוחותיו. אין דין לוחמה בהרי האלפים, כליל חורף, כנחיתות כמותית מדאיכה, בקרב הגנתי, כדין לוחמה במדבר המערבי, כיום קיץ בהיר, בעדיפות מספרית ואיכותית, באיגוף עמוק לתוך שטח האויב.

ישומם של עקרונות אלו עשוי אפוא להשתנות מקצה עד קצה, בהתאם לגורמי היסוד ולמטרות המלחמה. יתרה מזאת: אסור להבין מהעיון בעקרונות אלה כי תמה תקופה, וכי המלחמה תשנה את אופיה מיסודו; לפחות בעשור הקרוב תשמור המלחמה על מאפייניה הבסיסיים; עוז רוחם של הלוחמים והצטיינותם של המפקדים, הם שיקבעו את גורל הקרב. כלי הנשק שבידם רק יפתחו לפניהם דרכים חדשות למיצוי העוז והכישרון.

הערות

1. General Don A. Starry, Extending Battlefield. *Military Review*, Vol. 41, No. 3, March 1981, p. 32.
2. FM-100-5 (5/5/1986) p. 6.
3. על מכשלות המעגל הגדול: רענן גיסין, "מערכות לפיקוד ולשליטה", מערכות, 291 [ינואר 1984] עמ' 30.
4. Amon Lopaz, "The Air Land Battle Controversy, Who is short minded?" IDR, Vol. 16 No. 11/83 (Nov. 1983), p. 1551. FM-100-5
5. Steven L. Canby, "New Conventional Force technology and the Nato - Warsaw Pact balance; The operational limit of emerging technology" Annual Conference IIDD (13-16 September 1984), pp. 15-17, 24-27.
6. General John E. Hoover, "Air Land Battel Communication" *Journal of Defense & Diplomacy*, June 1985, p. 47.
7. רענן גיסין, שם.
8. רוג'ר א. ליאונרד, על המלחמה — מודרך קצר לקלאוזוביץ. תל-אביב, מערכות, 1977, עמ' 74.
- 9.

עיראק-איראן: שבע שנות מלחמה

סא"ל יגאל

- היוזמה הקרקעית ההתקפית הינה בידי איראן אם כי רוב התקיפות נהדפו במחיר כבד. מרב ההתקפות היו בגזרה הדרומית ובגזרה המרכזית של החזית.
- צבא עיראק מצוי במגננה, ומסתפק בביצוע התקפות נגד מקומיות, שנועדו להשיב את המצב לקדמותו.
- חיל האוויר העיראקי הולך ותופס מקום כרוץ התגובה העיקרית של עיראק.

השנים המאוחרות 1984-1986

בתקופה זו, אשר טרם הסתיימה, עוצבו פני המלחמה כך:

- לוחמת הקרקע, בה מתנהלת הלחימה לסורגין. במהלך התקופה בלטו שתי אבני-פינה — המתקפות רחבות-ההיקף בדרום החזית. הראשונה בחודש מרס 1985 ("בדר") והשנייה בפברואר 1986 שבה נכבש חצי האי פאו ("השחר 8"). התקופות שלפני מתקפת "בדר", בין המתקפות ולאחריהן מתאפיינות בטקטיקה של תקיפות מוגבלות ומלחמת התשה בין הצדדים.*
- המלחמה הכלכלית שבה פתחה עיראק במרס 1984 ואשר מכוונת להרס התשתית הכלכלית של איראן באמצעות חיל האוויר העיראקי. היא הוחרפה במהלך 1985 והואצה עוד יותר החל ממחצית 1986.
- תקיפת ישובים אזרחיים. צעד שיזמה עיראק ונענה ע"י אויבתה. שיאי הפעילות נגד המטרות האזרחיות היו במחצית הראשונה של 1984, במרס-יוני 1985 ("מלחמת הערים"), בתחילת 1986, ובאחרונה בסוף 1986 ובתחילת 1987. התקיפות מבוצעות מאוויר, בהרעשות ארטילריות ובטילים קרקע-קרקע.

הלוחמה הקרקעית

מתקפת "בדר". לאחר שנה של כמעט קיפאון בפעילות היבשתית ושל הכנות איראניות למתקפה נרחבת, נפתחה בחודש מרס 1985 מתקפת "בדר"

גם הדברים המובאים כאן, לאחר סקירת תמונת המצב המתבססת על השנתיים האחרונות, מבקשים להתמודד עם השאלה הסבוכה של כיווני התפתחות אפשריים ואף מסתכנים בהצגת מספר הנחות/השערות יסוד לתקופה של "היום שלאחר המלחמה".

השנים הראשונות 1980-1984

שלב א' — ספטמבר-אוקטובר 1980. עיראק פתחה במתקפה וכבשה שטחים בגזרות המרכזית והדרומית של החזית. החדשים האלה היו השלב היחיד שבו ניהלו העיראקים מלחמת תנועה התקפית ורצופה.

שלב ב' — נובמבר 1980-מאי 1982. המלחמה התנהלה בשטח איראן. עד סוף שנת 1980 היא קיבלה צביון של מלחמת התשה כאשר הכוחות העיראקיים מתבססים בשטח בעוד היזמה ההתקפית עוברת לידי איראן. לקראת סוף 1981 החלו האיראנים לחזור ולתקוף את העיראקים והצליחו, באיטיות, להדפם ולשחרר את מרב השטח הכבוש.

שלב ג' — יוני 1982-פברואר 1984. תוך שהוא מנסה להשיג הפסקת אש ואף נאחז במבצע "שלום הגליל" כתירוץ, החליט נשיא עיראק צדאם חוסיין לבצע נסיגה חד-צדדית מכל השטחים שנותרו בידו לעבר הגבול הבין-לאומי. אולם, היוזמה האיראנית ההתקפית לא פסקה, והפעם כוונה לתוך שטח עיראק. מטרחה — עד היום — למוטט את משטר הבעת' בבגדאד. ההתקפות רחבות-ההיקף לא הביאו כמעט להישגים קרקעיים, אך טבעו חלק מדפוטיה הנמשכים של המלחמה:

מאז פרצה מלחמת עיראק-איראן, בחודש ספטמבר 1979, דומה כי הפכה לחלק בלתי נפרד מהווי החיים המזרח-תיכוני. לפני חודשים מספר היא נכנסה לשנתה השביעית ואין איש יודע מתי תסתיים ובאלו נסיבות. לא רק שזו המלחמה הארוכה ביותר במאה העשרים אלא שהיא אחד הסכסוכים המזוינים הנמרצים והאכזריים ביותר, ועלתה עד עתה ביותר ממיליון נפגעים.

העניין שיש לישראל במעקב אחר המלחמה, לקחיה ותוצאותיה האפשריות, שונה מהעניין שמרבית המדינות מגלות בה. לאחרונות חשובה בעיקר השפעתה על היציבות העולמית מבחינה מדינית וכלכלית (בעיקר השפעתה על משק הנפט). בעוד אנו מצוירים לבחון את המלחמה גם כמי שעלולים להימצא בעתיד בעימות צבאי עם אחת משתי המדינות הלוחמות, או אף עם שתיהן.

למלחמה בכלל ולאופן סיומה בפרט יש השפעה על עיצוב תפיסות ביטחון וראיית עולם של שתי המדינות המעורבות, הרבה מעבר להיבטים הצבאיים הצרופים. מכאן, נגזר גם המכנה המשותף של כל העוקבים אחר המלחמה — הרצון לחזות את התפתחותה ואת האפשרויות לסיומה.

* המאמר נכתב טרם פתיחת המתקפות האיראניות האחרונות בחודש ינואר 1987. עם הכנסת המאמר לדרפוס נמסר על פתיחתה של מתקפה נרחבת בגזרת בצרה — "כרבלא 5". נראה שזו תהווה אכן-פינה שלישית בתקופה זו.

במועד כאיום המתפתח מדרום, ליד המפרץ הפרסי. שם צלח כוח איראני, המורכב בעיקרו מ"משמרות המהפכה", את הנהר, השתלט על עיירת הנפט הנטושה פאו והחל להתקדם צפונה — לעבר בצרה ומערבה — לעבר נמלה היחידי של עיראק באום קצר.

שתי המדינות הופתעו מההצלחה הראשונית האיראנית. איראן ניצלה את ההצלחה, נטשה את המאמצים האחרים והתרכזה בפאו תוך תגבור כוחותיה שם. הצבא העיראקי הצליח לבלום את ההתקדמות ושבוע לאחר הצליחה פתח במתקפת נגד עיקרית. לצורך זה ריכז כוחות ניכרים בעצמה שהגיעה לבסוף לשמונה עד עשר דיוויזיות ועשרות חטיבות, ובהן עוצבות-עילית מ"משמר הרפובליקה".

חרף זאת לא הצליחו העיראקים לעקור את המאחו האיראני בחצי האי פאו. לאחר כחודשיים של לחימה מאומצת ומרה, אבדות עצומות (15-25 אלף נפגעים מכל צד) ותוך התמודדות עם תנאי מזג אוויר חורפיים מגבילים, הצליחה עיראק לצמצם באיטיות את השטח הנכבש לכדי כמאה קמ"ר. כאשר הבינו מנהיגיה כי לא יעלה בידם לסלק את המאחו אלא במחיר אבדות נוספות הפסיקו בחודש אפריל את המאמץ וויתרו זמנית על נסיונות נוספים.

במהלך מתקפת "השחר 8" פתחה איראן במתקפה מוגבלת יותר בגזרת כורדיסטאן ("השחר 9") אולם שם לא הגיעה לכלל הישגים ואף איבדה חלק מהמאחוזים בשטח עיראק, שהיו בשליטתה מאז 1984.

• "אסטרטגיית ההגנה הפעילה". הישגיה של מתקפת "השחר 8", הגם שלא היו משמעותיים בהיבט הקרקעי, פגעו קשה במוראל של הצבא ושל האוכלוסיה בעיראק — עקב האבדות הכבדות ועקב התחושה שהצבא אינו מסוגל להרוץ את הכוח האיראני ממאחזו הכולט הראשון על אדמת עיראק.

כתחליף להפסקת מתקפת-הנגד בפאו ובמגמה להעלות את המוראל ולבסס מחדש את האמון בהנהגה, יזמה עיראק מדיניות שכונתה "אסטרטגיית ההגנה הפעילה". עיקריה המוצהרים: חדירה לשטח איראן, השתלטות על אזורים והשמדת כוחות אויב. במסגרת זו השתלטו, במהלך החודשים אפריל-מאי 1986, על שתי רצועות שטח קטנות במרכז החזית — פכה ומהראן — תוך שהם מציגים זאת בכל אמצעי התקשורת בעיראק כהישג רבתי וכשינוי פני המלחמה.

• החזרת היזמה האיראנית. בתוך חודשיים שבה איראן ונטלה את היזמה. בתחילת יולי שחררה את שטח מהראן (מבצע "כרבל 1") תוך שהיא גורמת לעיראקים אבדות כבדות הנאמדות

שמחת הניצחון — חיילים איראניים בשטח כבוש בקרבת העיר בצרה

פעולות מיוחדות כווננו נגד התארגנויות, תשתית ולוחמים כורדים באזורים הכורדיים שבעיראק ובאיראן כאחד.

במהלך התקיפה בוצעו כ-45 פעולות איראניות כאלו כשחלקן מתנהל בלילה. השפעתן הכוללת על מהלך המלחמה הייתה מוגבלת מאוד, למעט מספר הישגים טקטיים בתפיסת שטח באזור הכורדי.

עיראק המשיכה באסטרטגיה ההגנתית היבשתית שלה תוך שהיא מבצעת מספר פשיטות מוגבלות, רובן לילות, שנועדו בעיקר לשבש הכנות איראניות למתקפה. הכוח שנטל חלק בכל פשיטה כזו היה בעוצמה של גודד עד שתי חטיבות.

מתקפת "השחר 8".* שוב חלפה תקופה של מספר חודשי הכנה, ובחודש פברואר 1986 פתחה איראן במתקפה נרחבת חדשה. זו כוונה כנגד מרחב בצרה-פאו שלחוף המפרץ הפרסי ונועדה לכתר את בצרה, לנסות פעם נוספת לנתק את דרום עיראק, ואולי אף לחסום את דרכי התחבורה מעיראק לכוויית (יש לזכור כי מאז פרצה המלחמה מעבירה עיראק חלק נכבד מאד מהייבוא הבטחוני והאזורי דרך נמלי כוויית. לחסימת הציר הזה עלולה להיות השפעה מכבידה ביותר).

העיראקים בלמו במהירות שני מאמצים איראניים, האחד ממזרח לבצרה והשני מול הערים עבדאן וחורמשהר, תוך צליחת נהר שט-אל-ערב. אולם משום שהיו עסוקים בגזרות אלו, לא הבחינו

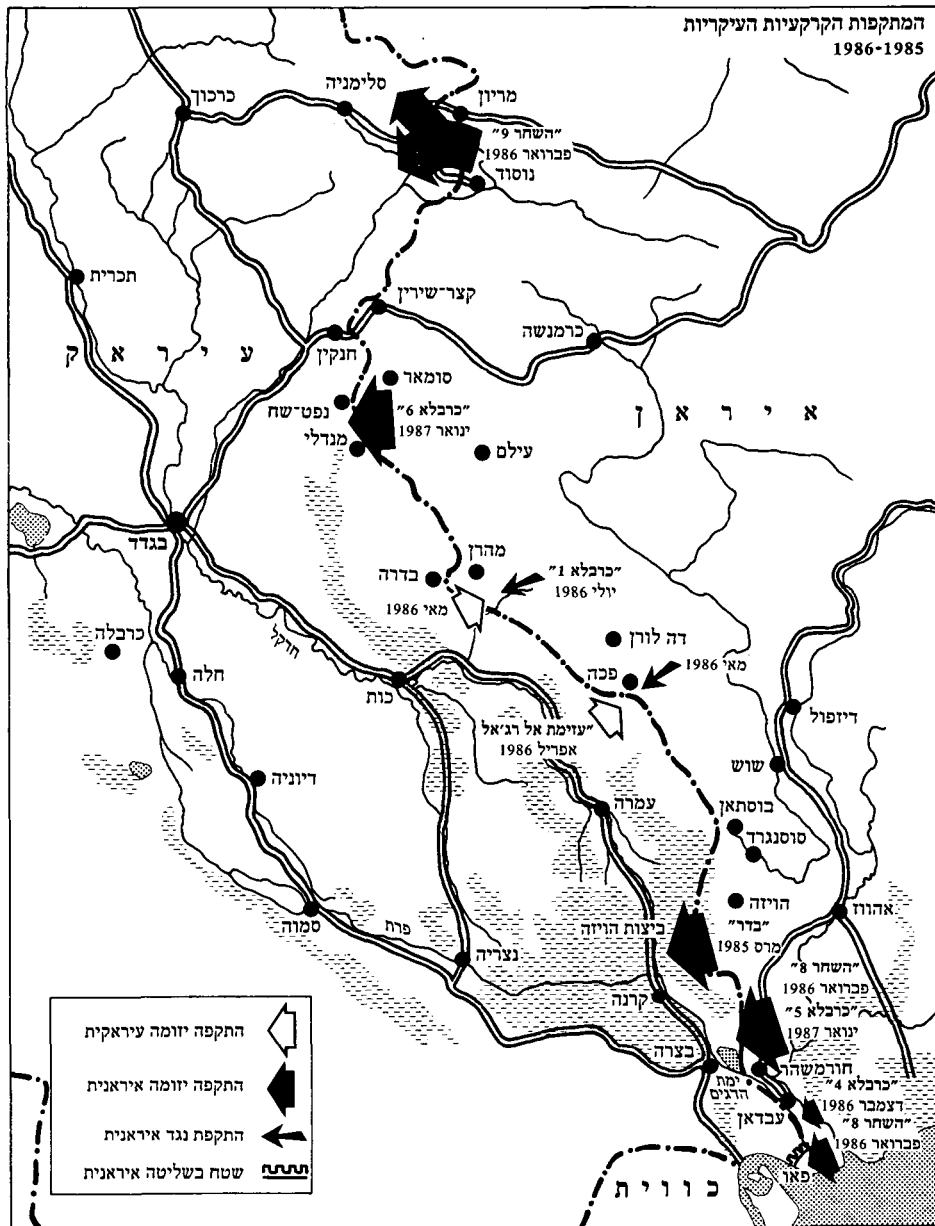
כגזרה הדרומית כאזור ביצות הויזה בין בצרה לעמארה. בתחילתה הצליחו האיראנים לחצות את הביצות, את השטח היבש שבינן לנהר החדקל ואף את החדקל עצמו, והגיעו בשתי גזרות לידי שליטה באש על קטעים מהכביש האסטרטגי בגדאד-בצרה. כל זאת כנראה מתוך מגמה, לנתק את מרחב בצרה משאר עיראק.

מנקודת מבט צבאית, יש עניין בעיקר בביצוע מהלך הפתיחה, השונה מ"טקטיקת גלי האדם" המוכרת: כוח איראני הובל כמסוקים לתפיסת ראשי-גשר ממערב לביצות. לאחר מכן חברו אליו יחידות מושטות, שצלחו את הביצות בסירות. הללו גררו עימן גם גשרים צפים. כשלב הבא נעשה הצבר כוחות כראשי-הגשר, שהורחבו על-ידי כוחות שחצו על פני הגשרים.

מתקפת-נגד עיראקית (עוצבות שריון, ממוכנות, חי"ר וכוחות מיוחדים) בלמה נסיונות איראניים לנצל את ההצלחה ולהרחיב את המאחו והדפה אותם מהשטח, תוך אבדות כבדות מאוד לאיראנים. כוחות איראניים קטנים נותרו בשולי הביצות בתחום עיראק.

• בין המתקפות. מאז כשלון המבצע עברה איראן לטקטיקה של מתקפות מוגבלות ופשיטות מקומיות בגזרות שונות של החזית. מטרתן של הפעולות האלו הייתה לשפר עמדות, להשיג יתרונות טקטיים לקראת מתקפות נוספות, לרתק כוחות לקו, להטריד ולהתיש.

* פירוט המתקפה ומהלכיה יובאו במאמר אחר.

ככמה אלפי נפגעים. זו הייתה פגיעה נוספת במוראל הירוד ממילא של הצבא העיראקי, שהצליח לבלום את הכוח האיראני רק אחרי שתוגבר בעתודות שהוחשו לאזור. בכך הקיץ הקץ על היוזמה העיראקית בלחימה היבשתית.

• מלחמת ההתשה והכנות ארגוניות למתקפה. מאז ועד לתחילת שנת 1987 המשיכה הלחימה ביבשה להתאפיין, כבעבר, כמלחמת התשה: פשיטות, מתקפות קטנות ומגבלות וירי ארטילרי מסווי ומתמשך משני הצדדים. הממד הבולט הנו ייצור אש כתחליף לתנועה.

לקראת סוף שנת 1986 ביצעה איראן סדרה של פשיטות בצפון המדינה שלא הביאו לנזקים, תוך שהיא מתבססת בעיקר על כורדים מקומיים (פשיטות "פתח").

איראן, ששאבה עידוד מהצלחותיה הקודמות בפאו ומתוך ראייה כי התערערה היציבות בעיראק, מצהירה על כוונתה לפתוח במתקפה רבת אולי מכרעת, ובכך לממש את הבטחתה בדבר סיום המלחמה בשנה הקרובה. המתקפה האחרונה בחודש ינואר 1987 בגזרה הדרומית ("כרבלא 5") הנה אכן מתקפה בקנה מידה נרחב (בהתחשב בעוצמת הכוחות הלוחמים שהושקעו בה) אם כי כהחלט אינה מכרעת.

המלחמה הכלכלית

בתחילת 1984 הגיעה הנהגת עיראק למסקנה, כי לא תוכל לענות לאיראן במטבע התקפית-קרקעית וכי בתחום הזה אין ביכולתה להביא להכרעה. להערכתה, האפשרות היחידה שנותרת בידה להביא את איראן לשולחן המו"מ ולסיים את המלחמה הייתה לפגוע בתשתית הכלכלית האיראנית. במכלול הזה שמה עיראק את הדגש על פגיעה ביכולת הפקתו ויצואו של הנפט – המרכיב החשוב בכלכלת איראן. חיל האוויר העיראקי הופקד על ביצוע המשימה תוך ביטוי של עליונותו האווירית.

התקיפות העיראקיות נמשכות מאז חודש מרס 1984. מסוף 1985 הן נמצאות בקו מתמשך של התעצמות בהיקף המטרות ובעצמת התקיפות כאחד. אולם, גם בהחרפה זו יש תקופות דעיכה. ההאצה בפעילות העיראקית עומדת לא פעם ביחס הפוך למצבה של עיראק בשדה הקרב היבשתי. הצלחה איראנית יבשתית, או החמרה ברגשות התסכול העיראקיות מהמשך המלחמה, גוררות, בדרך כלל, תקיפות אוויריות מוגברות. לאחר מתקפת פאו (פברואר 1986) הואצה מאד הפעילות האווירית העיראקית נגד יעדים כלכליים באיראן.

שנת 1986, ובעיקר מחציתה השנייה, ראתה חידושים בולטים במאפייני התקיפות:

* חיל האוויר העיראקי פועל כנמרצות רבה יותר מהמוכר בשנים הקודמות, ובכלל זה מבצע

מתביית-לייזר. התוצאה מתבטאת כמובן בנוק שהולך וגובר לתשתית ולכלכלה באיראן.

המאמץ לפגוע במערכת הנפט מכונן, כאמור, נגד מספר יעדים ובראשם יעדי ייצוא הנפט (מכליות, מסופים, בתי זיקוק).

מכליות נפט המובילות דלק ממסוף הנפט העיקרי באי חרג' שבצפון המפרץ. בתחילה נהגו כל המכליות הזרות להגיע עד לאי ולטעון שם כבימי שלום. אולם פגיעות רבות במכליות ומאוחר יותר גם במסוף שיבשו את הייצוא והעלו מאוד את תעריפי הביטוח של המכליות. איראן נאלצה להקים מסופי ייצוא חליפיים בדרום המפרץ, הרחק מגבול עיראק, בתקווה שיהיו מחוץ לטווח המטוסים התוקפים. הדלק מועבר ממסוף חרג' למסופים החדשים במכליות שכורות,

ימי קרב בהם מבוצעות גיחות רבות כנגד יעדים באזור מוגדר. לא פעם כולל האזור מטרות כלכליות, אזרחיות וצבאיות גם יחד.

* מאז מחצית 1986 מבוצעות תקיפות ארוכות לטווח 500-1,200 ק"מ. הללו מכוונות נגד יעדים הנחשבים בעיני העיראקים כמטרות איכות דוגמת מסופים רחוקים לייצוא נפט, מתקני שאיבת נפט וזיקוק, או תתנו-כוח. התקיפות מבוצעות במטוסי מיראז' F-1 אשר נעזרים במהלך טיסתם בתדלוק אווירי.

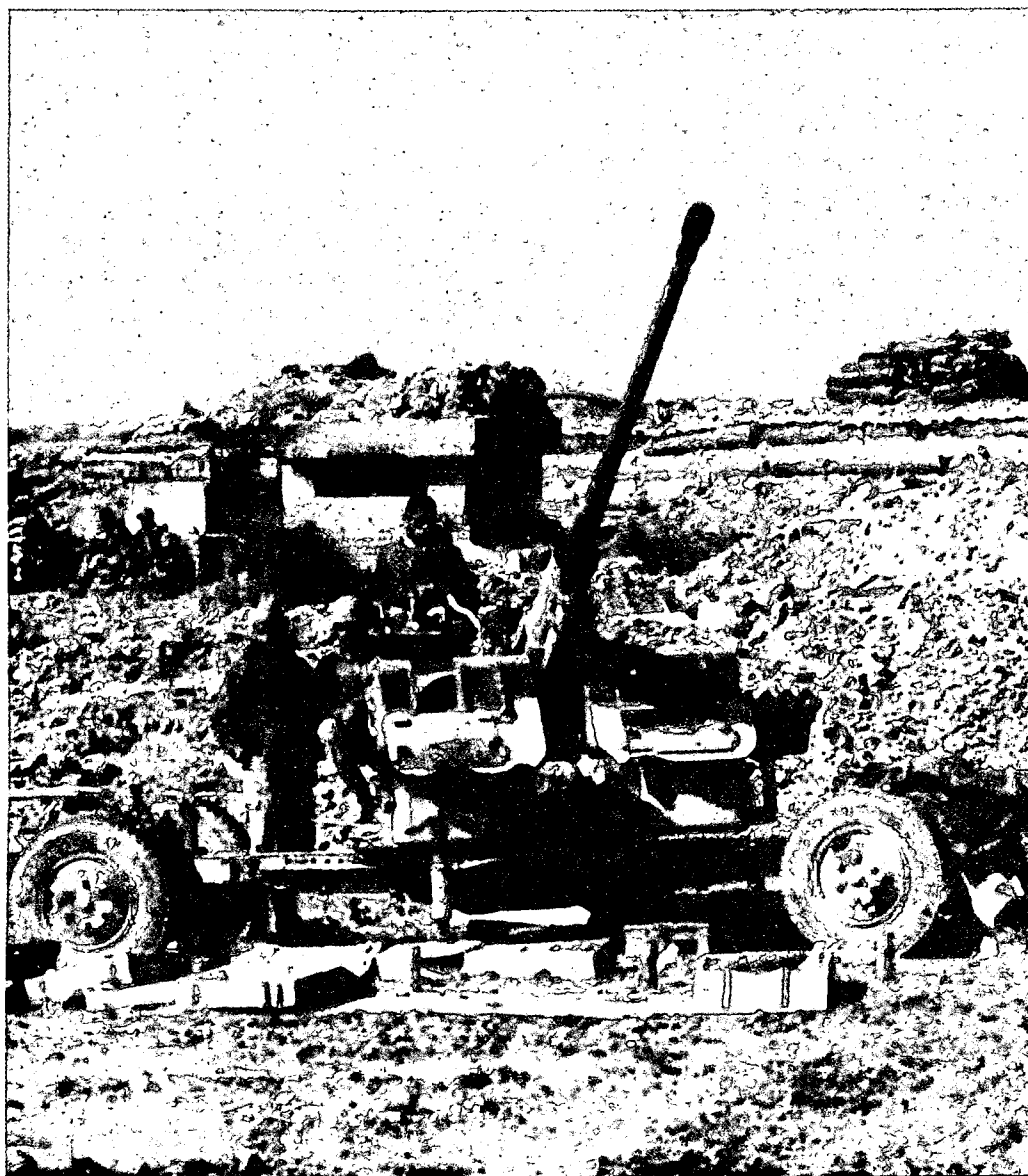
* תוצאות התקיפות שופרו לאין ערוך והעיראקים מצליחים להשיג פגיעות טובות יותר מאשר בעבר, אם עקב הנמרצות והאינטנסיוויות ואם מתוך שהכניסו לשימוש מבצעי סוגי אמל"ח חדש דוגמת טילים אוויר-קרקע צרפתיים

הקיפת מתקני תשתית, בעוד שבשנים 1984-1985 התרכזה עיראק בעיקר ביעדי נפט הרי שמאז סוף 1985 הותקפו באינטנסיביות גוברת גם יעדי תשתית אחרים ברחבי איראן — מפעלי חרושת, תעשייה כבדה, מפעלי נשק, מפעלים פטרוכימיים, תחנות כוח וחשמל, מתקני תחבורה ומתקני תקשורת.

עד למחצית 1986 הייתה השפעתן של התקיפות הכלכליות על איראן מוגבלת. אמנם, בתקופות השיא של התקיפות האוויריות בסוף 1985 הופחת ייצוא הנפט ברמה ניכרת. אולם, קשה להסביר מדוע פעם אחר פעם הפסיקה עיראק את תקיפותיה ואת לחצה ולא מיצתה את הפוטנציאל שברשותה ואפשרה לתעשיית הנפט האיראנית להתאושש ולהחזיר את הייצוא לרמתו הקודמת. האצת הפעילות בתקופה האחרונה, ואשר על מאפייניה עמדנו לעיל, החריפה את הפגיעה ומשמעותיותה.

ייצוא הנפט האיראני פחת לקראת סוף שנת 1986 כמעט במחצית (מ-1.6 מיליון חביות ליום ל-0.8 מיליון חביות ליום). רק באחרונה חלה בו התאוששות. אספקת הדלק והגז לתושבי איראן עצמה צומצמה עתה, דווקא בחורף, והביאה למשקע התמרמרות נוסף. בסך הכל סייעה הפגיעה להגברתה של המצוקה הכלכלית באיראן, אשר סובלת ממחסור במט"ח ובמוצרים בסיסיים, מאבטלה ומאינפלציה. עם כל זאת עד עתה לא הצליח חיל האוויר העיראקי במשימתו העיקרית — לשתק את הכלכלה האיראנית ובכך לאלצה לבוא לשולחן המו"מ. איראן מסוגלת עדיין לעמוד בהוצאות המלחמה.

איראן הגיבה על המהלכים העיראקיים במספר צעדים משלה. היא תוקפת לסירוגין אניות-משא ומכליות העושות דרכן לנמלים של מדינות המפרץ או מהן במגמה לאלץ מדינות אלו להפעיל לחץ על עיראק. ההתקפות מבוצעות מהאוויר (ע"י מטוסים ומסוקים חמושים) ומהים (באמצעות סטי"לים וספינות חים). כן מפעילה איראן מדיניות של "שיטור ימי" במפרץ הפרסי ובמצרי הורמוז תוך שהיא עוצרת ובודקת אניות העשויות להוביל מטענים לעיראק, ומחרימה כל מטען "בעל אופי צבאי". בנוסף היא תוקפת בתגובה צמודה מתקני נפט וכוח בצפון עיראק ע"י מטוסים והרעשות ארטילריות. עצמת התקיפות האוויריות גברה בשנה האחרונה עת ששופר באופן מוגבל כושרו של חיל האוויר האיראני. יעילותן של תקיפות אלו שולית למדי.

חיילים איראנים עלייד תותח נ"מ כשטח כיבוש איראני בעירת הנפט פאו

איראנית חריפה, או מלחץ של מדינות המפרץ, הפחדות בעצמן מתגובה כזו; או שמא מתוך רצון להשאיר בידה קלפים נוספים לאיום. באוגוסט 1985 הגשימה עיראק את איומיה ופתחה במתקפה אווירית נמשכת על מסוף ייצוא הנפט בחרג'. מאז הותקף האי, שכל גודלו כמה ק"מ רבועים, כ-130 פעם וחלק ניכר ממתקניו הושמד.

כתחליף, פיתחה איראן, כאמור, מסופים חליפיים בדרום המפרץ בקצה הטווח של מטוסי עיראק. אולם כושר התקיפה ארוכת-הטווח שרכשה עיראק הביא את התקיפות לשיאן הסגולי דווקא כשבוצעו כנגד מסופים אלה: מסוף סירי (900 ק"מ — אוגוסט 1986), מסוף לאבאן (700 ק"מ — ספטמבר 1986) ומסוף לאראק החדש

והמכליות הזרות אינן מסתכנות ומגיעות רק למסופים הרחוקים. מאז תחילת 1986 תוקפת עיראק בעיקר את המכליות השכורות. עד היום פגעו מטוסיה בכ-130 מכליות, מהן כתשעים בשנה האחרונה בלבד.

שדות הנפט, תחנות שאיבה ובתי-זיקוק ביבשה ובמפרץ משמשים יעד חשוב. עד 1986 הסתפקו העיראקים בעיקר ביעדים קרובים, ואילו בשנה האחרונה כוונו חלק מהתקיפות ארוכות-הטווח גם לעבר היעדים הרחוקים. כך נפגעו שדות נפט במפרץ במרחק 800 ק"מ מחוף עיראק (שדה עסן) ובתי זיקוק עיקריים באספאהן וליד טהרן.

מסופים ימיים לייצוא נפט, בתקופה הראשונה של המלחמה הכלכלית נזרה עיראק מלתקוף את מסופי הייצוא לנפט. אולי חששה מתגובה

תקיפת ישובים אזרחיים

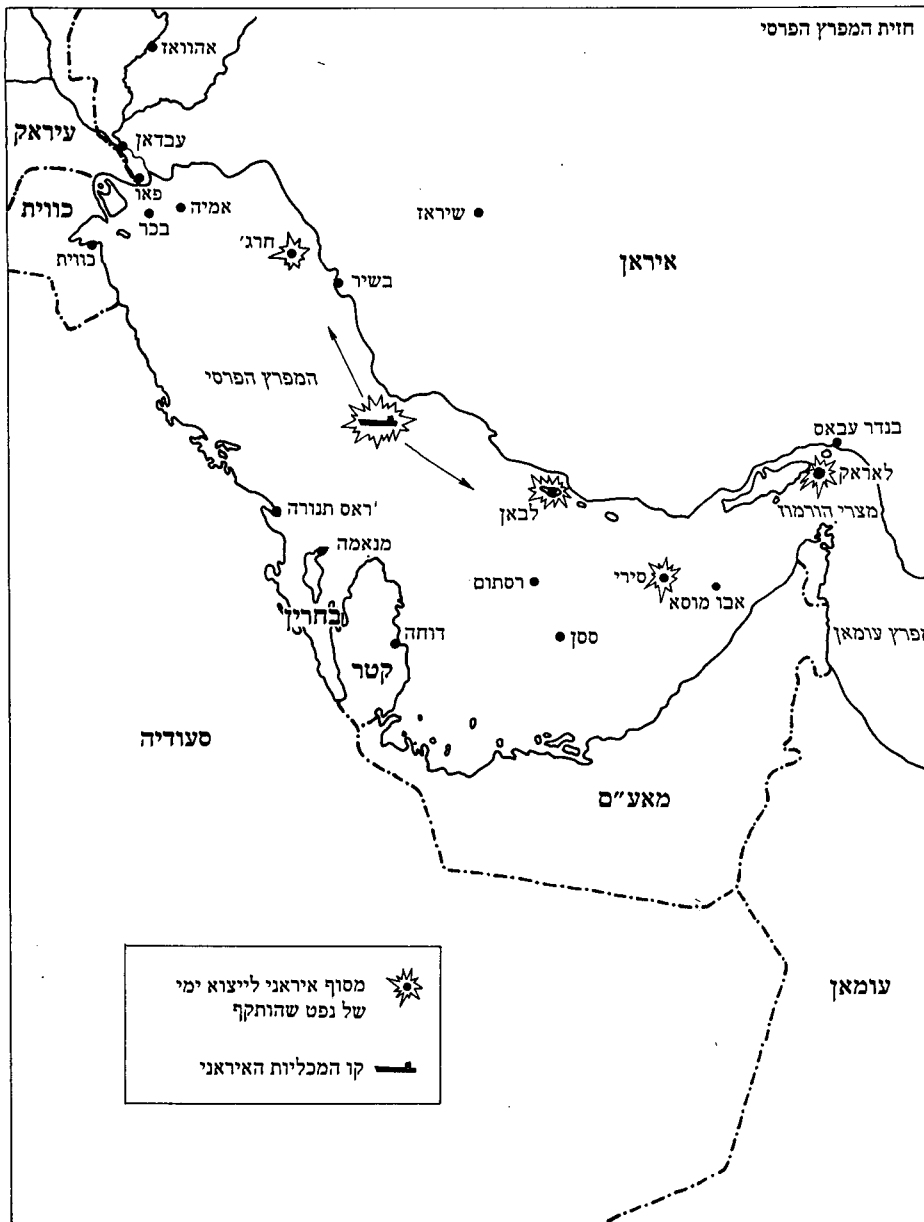
אמצעי נוסף בעזרתו ניסתה עיראק להביא את איראן לשולחן המו"מ היה תקיפת אוכלוסיה אזרחית תוך ניצול עדיפותה באוויר, בחת"מ ובטילים קרקע-קרקע. במהלך 1984 שיגרה עיראק טילי "סקאד" לעבר ריכוזים אזרחיים, ובמקביל הרעישה ישובים הסמוכים לגבול.

איראן הגיבה בנשק העיקרי שהיה ברשותה — ארטילריה — והפגיזה גם היא את האוכלוסיה לאורך הקו. אלפי האבדות שספגו שני הצדדים הביאו אותם במחצית השנה להסכים להפסקה בתקיפות (הסכם ראשון ויחיד מסוגו במהלך המלחמה).

בשנת 1985 בוטלה הבלעדיות העיראקית בתחום הטילים שכן איראן הצטיידה אף היא בטילי "סקאד" והפעילה אותם כנגד בגדאד. בכך חודשה "מלחמת הערים" שהתנהלה ארבעה חודשים עד לחודש יוני 1985. הפעם התמקדו הצדדים בתקיפת ערי הבירה. עיראק הפציצה את טהראן כ-40 פעם בעוד איראן ענתה בירי 17 טילים קרקע-קרקע על בגדאד. פעולות אלו לא הביאו לתוצאות המקוות ולכן דעכו.

במהלך 1986 נפגעו אזרחים איראנים רבים מתקיפות האוויר נגד יעדים כלכליים, כאשר באחרונה, לקראת סוף שנת 1986, כווננו חלק מהן, במכוון, לעבר ריכוזי אוכלוסיה. איראן, כנקמה וכהרתעה, חזרה והרעישה ארוכות את ערי הגבול ואף שיגרה כמה טילים קרקע-קרקע לעבר בגדאד ביעילות נמוכה.

לפגיעות באוכלוסיה האזרחית אין לעת עתה השפעה על התפתחויות במלחמה, אולם השפעתן המצטברת היא על האזרחים, בעיקר אם יימשכו. ויותר מכך, אם תכוונה במישרין לרובעים אזרחיים סביר שיחריפו את הלחצים לסיום המלחמה. מנגד, יתכן ודווקא יביאו לידי כך ששני הצדדים יחריפו את תגובתם הצבאית במגמה לנטרל את האיום*.

אם לשפוט, לפי נסיון העבר ובהסתמך על פירוורי המידע אשר מסוננים לאמצעי התקשורת מבעד למסך צנזורה קפדני, הרי לעיראק יש יכולת עמידה צבאית כך שגם הצלחה מקומית איראנית ספק אם תאפשר לאיראן לתרגם ניצחון צבאי לכדי מהפך אסטרטגי.

לעומת זאת, בתחום המלחמה הכלכלית עיראק ממשיכה להחזיק ביזמה באמצעות חיל האוויר, שבזכות עצמתו ועליונותו האווירית ממשיך ומשמש כזרוע ההתקפית העיקרית.

עיראק, כאיראן, לא הצליחה לממש את יתרונה בתחום האווירי לכדי הישג מכריע, ולפי שעה עומדת איראן בלחץ המתקפה האווירית ובפגיעות בתשתיתה הכלכלית. עם זאת, השיפור בפגיעות בצד האינטנסיביות והחדשנות של העיראקים

סיכום תמונת המצב

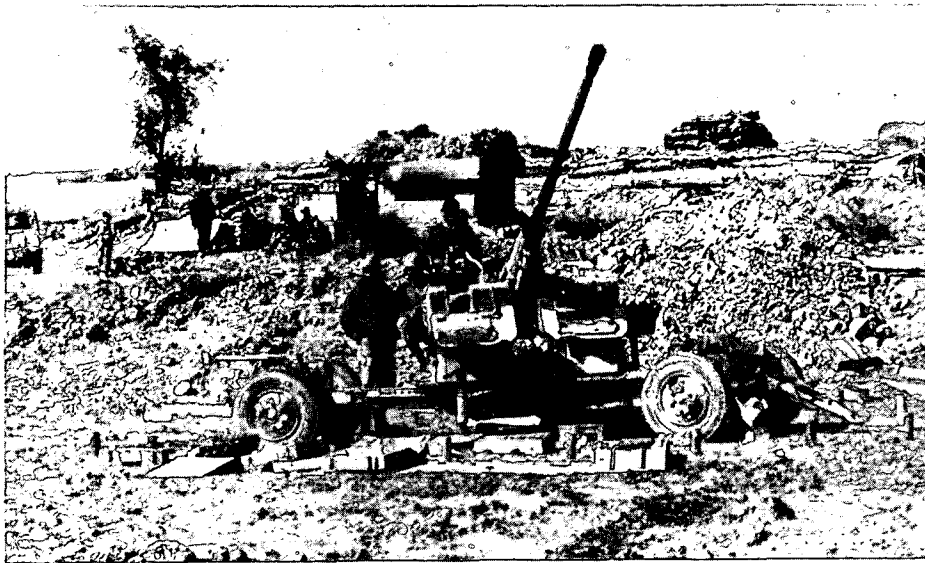
בשנה החולפת היו אירועים שהביאו לתחושה זמנית כי יתכן שבקרוב יתרחש מהפך במלחמה. אולם בסיומה של השנה עדיין ניצבות שתי המדינות במצב של איזון אסטרטגי שבמהותו איננו שונה ממה שהיה מוכר בשנים האחרונות.

היזמה בשדה הקרב היבשתי נתונה עדיין בידי איראן. למרות זימותיה, לא זכתה איראן בהישגים קרקעיים משמעותיים למעט הצלחה בחצי-האי פאו. אולם, הלחץ המתמשך מהווה נטל כבד, מעשי ומוראלי, הרובץ על כתפי המגן. הוא מחייב את העיראקים להימצא בכוננות מגנתית לאורך זמן ולספוג אבדות בקרבות המוגבלים, ואולי אף לאבד שטח. השפעת הלחץ הזה הנה בעיקר מצטברת, בעיקר על החייל הפשוט ועל המפקד הזוטר.

נפגעים

כמות הנפגעים הנה מהסודות השמורים בשתי המדינות בעיקר, כמובן, מסיבות של מוראל פנימי. אולם, מעריכים כי עד עתה פגעה המלחמה ביותר ממיליון איש. לעיראק 100-120 אלף הרוגים, כ-250 אלף פצועים לפחות וכ-65 אלף שבויים. לאיראן 250-300 אלף הרוגים לפחות, 400-500 אלף פצועים וכ-12 אלף שבויים.

* בתגובה על המחפה האיראנית "כרבלא 5" החרטו מאד התקיפות האוויריות העיראקיות נגד מטרות אוכלוסיות. לטענת איראן, נהרגו במהלך חודש ינואר 1987 כ-3,000 אזרחים ולמעלה מ-10,000 נפגעו. זהו המספר הרב ביותר של נפגעים אזרחיים מתקיפות אווירי בפרק זמן כה קצר.

תוחח נ"מ איראני בשדה הנפט פאו הסמוך לשאט-אל-ערב

מגבירים את הסיכוי למיצויו של הפוטנציאל ולהגעה להישגים אסטרטגיים.

הצורך בחיסכון ככוח ובמניעת אבדות הגיע השנה בעיראק לדרגה המשפיעה באופן בולט על הראייה האסטרטגית, על התכנון הצבאי ועל המבצעים בשדה הקרב. גם באיראן, שבעבר התייחסה בשוריון נפש לחיי אדם, גובר משקלו של גורם זה כאשר שדות הקרב רואים פחות ופחות את טכניקת ההסתערות של "גלי האדם". בצד ההמשכיות חלו השנה שתי התפתחויות מנוגדות, שבהן טמון גרעין עתידי לשינוי: מחד גיסא, גברו הסיכויים של איראן להגיע ליתרון לעומת השנה שחלפה. אם כי גם האיראנים מודעים לקשיים שעומדים בפניהם ובשלב הזה מנסים למצות את היתרונות בתקיפות מוגבלות. מאידך גיסא, עיראק מרגישה בטוחה יותר ביכולתה להשיג הכרעה באמצעות חיל האוויר.

האיזון נמשך גם במישור המדיני. בעיראק ממשיך שלטון הבעת' להיות יציב ואין סימנים של סכנה מיידית למשטר. הוא הצליח להתגבר על הקשיים שהתעוררו במהלך השנה עקב המפלות בפאו ובמהראן, על האבדות הכבדות ועל התגברות התסכול מאי-סיומה של המלחמה. נראה כי יציבותו של המשטר תלויה מאוד בנעשה בשדה הקרב — בהצלחות ובכשלונות הצבאיים. אמנם, באיראן מתחולל מזה חודשים מספר מאבק כוח בין מספר קבוצות בהנהגה, אך הוא טרם השפיע על המשך המלחמה.

המלחמה, מדינות ערב והמעצמות

מרבית המדינות התיאשו מיכולתן להביא לסיום המלחמה בדרך מדינית אם כי נסיונות אלה עדיין נמשכים. במעגל הקרוב מצויות מדינות המפרץ הפרסי, ובראשן סעודיה וכווית. הללו חוששות בעיקר מהסתבכות במלחמה, או מנצחונה של איראן, אשר יביא, להערכתן, לנסיונות ל"יצא" את המהפכה האיסלאמית לשטחן. לפיכך, הן תומכות בעיראק מדינית וכספית. אולם, מתוך מגמה לאזן את התמונה ולהבטיח את עצמן, הן פועלות, במקביל, לשפר את יחסיהן עם איראן. המעגל השני כולל את שאר מדינות ערב. המלחמה הסיטה את תשומת-לבן מהסכסוך עם ישראל ואף פילגה אותן. מרביתן תומכות בעיראק (בראשן ירדן, סעודיה ומצרים) בעוד מיעוטן (ובעיקר סוריה ולוב) תומך באיראן. התמיכה הסורית המפתיעה במאבקה של מדינה דתית קיצונית לא-ערבית מול מדינה ערבית חילונית נובעת בעיקר מהעוינות הבסיסית שבין משטרי הבעת' ברמשק ובכגראד ומהטינה האישית בין השליטים. אלה הוחרפו מאוד במהלך המלחמה עקב העמדה הסורית.

במעטפת מצויות מעצמות-העל. ארצות-הברית, שהבינה כי אין ביכולתה להשפיע על סיום

את המתחים בקרב האוכלוסייה, ותאלץ את המנהיגות למהר ולפתוח במתקפה המכרעת, או בסדרת מתקפות, זאת במגמה להקל מהלחץ עליה. מנגד, יתכן שהחמרה תביא לתוצאה הפוכה — שינוי במדיניות האיראנית באשר לסיוס המלחמה (נכונות-יתר להתפשר).

אם תפתח איראן במתקפה הרבתי ותיבלם באבדות כבדות — עשויה המפלה להגביר את רצונם של חוגים שונים באיראן לסיים את המלחמה בדרך שאינה צבאית.

ב. ניצחון איראני משמעותי בשדה הקרב

— שיביא להשתלטות על שטח נרחב, או בעל משמעות, להתמוטטות קטע בחזית או לאבדות גדולות מאוד — עלול לגרום לתגובת שרשרת, שבה יוגבר הלחץ האיראני, יימשכו הנסיגות העיראקיות ויתכן אף שתביא להתמוטטות-הצבא או להחלפת הנשיא ובאופן כזה תחיש את סיוס המלחמה. אולם, הישג ראשוני כזה עשוי לגרום לתגובה הפוכה — מאמץ עיראקי להחזיר את המצב הקרקעי לקדמותו והגברת הפעילות האווירית העיראקית במגמה לאזן מחדש את יחסי הכוחות.

ג. שינוי בהנהגה של אחד הצדדים. הסתלקותו של חומייני הישיש מעל הבמה עשויה להביא לעליית הנהגה, שתגמיש את עמדותיה ותהיה מוכנה לסיים את המלחמה בדרך מדינית. זאת מתוך רצון כן או משיקולים יוקרתיים ומרצון לרכוש עמדות כוח. מאותם שיקולים יתכן כי האישיות או הקבוצה, שיעלו לשלטון, ישאפו דווקא להמשיך במלחמה.

ירידתו של נשיא עיראק מעל הבמה עשויה להביא את ההנהגה האיראנית לכדי נכונות

המלחמה ומחששה שניצחון צד אחד ישנה את המאזן באזור, מעדיפה כי המלחמה תימשך באופן מאוחר. יתר על כן, המצב אפשר לה להתקרב למדינות המפרץ ולמדינות "המתונות" על חשבון ברה"מ.

הסובייטים נפגעים מהתמשכות המלחמה שכן האינטרס הכרוך של ברה"מ הנו להמצא ביחסים טובים עם שתי שכנותיה. אולם, במצב הנוכחי היא מעדיפה לתמוך בעיראק ולחזקה צבאית וכך למנוע את מפתח. במקביל, היא שוקדת על טיפוח יחסיה המדיניים-כלכליים עם איראן.

מה הלאה

העתיד במלחמה סבוכה זו בלתי ניתן לחיזוי כאשר אפילו לגבי העתיד הקרוב ניתן להציג כיווני התפתחות בלבד. באשר לטווח הארוך — נסתפק בהצגת מספר תסריטים אפשריים.

תמונת המצב מצביעה כי בחודשים הקרובים צפויה המלחמה להמשיך במאפייניה הבסיסיים הנוכחיים. מלחמת ההתשה תימשך כאשר איראן תמשיך לזיזם; תבצע מתקפות מוגבלות או מאותרות דוגמת מתקפותיה האחרונות בדרום החזית ויתכן אף שתפתח במתקפה נרחבת. לעומתה, עיראק תמשיך ואף תאיץ את התשת הכלכלה האיראנית באמצעות חיל האוויר תוך שתנסה, במקביל, לשבש את ההכנות האיראניות למתקפה ולבלום מאמצים התקפיים.

מספר כיווני התפתחות עשויים להביא למהפך במצב המלחמה. כל אחד מהם עשוי לזוז את סיוס המלחמה, או להחריפה. להלן יפורטו מספר כיוונים הנראים אפשריים:

א. פגיעה ממושכת וממשית בכלכלה האיראנית ובאוכלוסייתה על-ידי הצלחות חיל האוויר העיראקי. פגיעה כזו תחמיר מאוד את מצבה הכלכלי של איראן, תגביר

ייתכנו שתי אפשרויות אחרות. הראשונה — המלחמה נפסקת לאחר משא-ומתן והפסקת אש, או דועכת מעצמה. בתרחיש כזה שני הצדדים שומרים על זהותם, משטריהם ועל גבולותיהם. השנייה — ידה של איראן על העליונה והיא תכתיב את התנאים לסיום תוך שינוי כלשהו בפני המשטר, או במדינה העיראקית (שינויים כאלה יכולים להיות הקמת רפובליקה איסלאמית בחלקה של עיראק, או נפילת משטר הבעת'

המפתח להמשכו או לסיומו של הסכסוך מצוי עתה כמעט לחלוטין בידיה של איראן.

יום לאחר המלחמה

אין דרך לנבא את מועד סיומה של המלחמה וכיצד תסתיים. אולם, כבר עתה ניתן להעריך כיצד לא תסתיים. אם לא תחול תפנית דרמטית, אין עיראק מסוגלת לנצח במלחמה על-ידי הכרעתה של איראן והכתבת תנאים.

לסיים את המלחמה ולו בהדרגה. נכונות כזו מותנית במצב בחזית, בתחושת הלחץ או הביטחון האיראניים ובקבוצה שתשלוט אותה שעה בטהראן.

במהלך שש שנות המלחמה הוכח כי גורמים חיצוניים ואפילו כבדי-משקל (דוגמת המעצמות) אינם יכולים, או אינם מעוניינים, להביא לסיום המלחמה; ולפיכך, נותרה שאלה זו בידיהן של שתי הלוחמות. כל האמור לעיל מצביע, כי

עצמת הצדדים הלוחמים

מבוסס על מידע שהתפרסם בעתונות המקצועית העולמית.

מצבה ואמל"ח	עיראק	איראן	הערות
1. כ"א מגויס	1 מיליון (+)	1 מיליון (+)	¹ כולל מגויסים בפועל של "הצבא העממי". ² כולל צבא סדיר, משמרות המהפכה ומתנדבי בסיג.
2. מסגרות			
א. מפקדות גיס/פיקוד	8	4-3	
ב. סה"כ דיוויזיות	40 (+)	25 (+)	³ בנוסף — חטיבות עצמאיות רבות.
* דיוויזיות משוריניות	7-6	3	
* דיוויזיות ממוכנות/חי"ר	34-33	22 (+)	
ג. חטיבות קומנדו וכוחות מיוחדים	לפחות 13	45	⁴ חלקן מאוגד בדיוויזיית כוחות מיוחדים.
3. אמל"ח ⁵			⁵ אין פרטים אודות שמישות האמל"ח האיראני.
א. יבשה			
* טנקים	6,000-5,500	כ-1,000	
* נגמ"שים ושריוניות	4,000	2,000	
* קנים ארטילריים	5,000-4,500	1,500-1,000	
* משגרי טילים נ"ט	1,500 (+)	לא ידוע	
* משגרי טילים קרקע-קרקע	כ-50 ⁶	בודדים	⁶ כ-30 משגרי פרוג. כ-20 משגרי סקאר.
ב. אוויר			
* מטוסי קרב	600	כ-100	
* מסוקים	7430	כ-100	⁷ מהם כ-160 מסוקי תקיפה.
ג. הגנה אווירית			
* תותחים נ"מ	4,000	1,500	
* סוללות טק"א	200 ⁸	עשרות	⁸ כולל סוללות ניידות.
ד. ים			
* משחתות ופריגטות	— ⁹	10 ⁷	⁹ ברכש מאיטליה 6 קורווטות טילים ו-3 פריגטות טילים.
* סטי"לים	10-8	10-8	
* ספינות משמר גדולות	10-7	7	
* אניות נחיתה	3	4	¹⁰ מבצעיות — לא ידוע.

ועליית משטר חדש — איסלאמי או חילוני — הניזון מתכתיבים המגיעים מטהראן). כיום נראה שאיראן תימנע מלהשתלט על כל עיראק, או לבטלה כיישות מדינית נפרדת.

כיצד ישפיע סיום המלחמה על אזורנו מנקודת מבטה של ישראל? תהליכים דינמיים ושינויים קיצוניים במזרח התיכון לימדו אותנו כבר, כי באזור שלנו הבלתי אפשרי הנוכחי עשוי להפוך לעובדה קיימת כהרף-עין. אולם, ראוי להצביע על מספר תהליכים ותמורות שיש בהם משום הארה על נכונותן ועל יכולתן של שתי המדינות לפעול בהקשר הישראלי.

• מנקודת מבט טכנית-מבצעית יישאר צבאה של עיראק גדול יותר ובאיכות משופרת מזה שהכרונו ב-1973. זאת, כמובן, בהנחה שהמלחמה תסתיים ב"תיקו" ובהפסקת אש. מעבר להצטיידות חסרת-תקדים במערכות אמ"ח איכותיות, קשה שלא להתעלם מהניסיון המעשי שצברה עיראק והלקחים שהופקו על-ידי אלפי המפקדים ומאות אלפי החיילים. הללו נוגעים בכל תחומי התפעול של הכוחות המזוינים: צורות הקרב, פיקוד-ושליטה, הפעלת עוצבות, תפעול מערכות-נשק מודרניות ומתוחכמות ואחזקתן, לחימת לילה, תרגול מערכות גיוס ולוגיסטיקה והפעלת חיל-האוויר. כל אלה משפרים את רמתו המקצועית של הצבא בכל מלחמה עתידית.

אולם כראייה כוללת יקשה על עיראק לאחזק שמונה או יותר שנים של מלחמה עקובה-מדם לחפש הרפתקה צבאית חדשה, לפחות בטווח של מספר שנים. סדרה של גורמים יכתיבו לעיראק סדרי עדיפויות לאומיים שונים, ובהם אין ישראל תופסת מקום מרכזי.

• הפסקת אש וסיום מלחמה לא יסירו את משקעי העבר ואת החשש מאיראן. סביר שעיראק תראה לאורך זמן בשכנתה ממזרח את האיום העיקרי, ולפיכך תחזיק כוחות ניכרים לאורך גבולן

המשותף. טווח הזמן שבו ישפיע גורם זה מותנה בהתפתחות היחסים בין שתי המדינות.

• המחיר ששילמה עיראק בנפגעים הפך לגורם דומיננטי בשיקולי המדיניות העיראקית. השפעתו על עיצוב דמותה העתידית של המדינה תהיה רבה מאוד וממושכת. כל משטר, ולו גם קיצוני, ייאלץ להתחשב במחיר הזה ובעייפות העם מהמלחמה לפני שינסה להטיל את עיראק למערכולת מלחמתית נוספת.

• סיום המלחמה יחייב את עיראק להשקיע את מירב משאביה ואת תשומת-לבה לשיקום המדינה — החל מהקטנה משמעותית של הצבא ושחרור חיילי מילואים, עבור בשיקומה של מערכת ייצוא הנפט, תיקון הפגיעות במגזר האזרחי וכלה בצעדים לשיפור המצב הכלכלי. ההשקעות הנדרשות נאמדות במיליארדי דולרים. את חלקם תשאף עיראק, קרוב לוודאי, לקבל מהמערב. גם הגורם הזה חזקה עליו שימתן את המדיניות העיראקית, לפחות לטווח של מספר שנים.

• העוינות העמוקה שמאפיינת את יחסי עיראק-סוריה, ואשר הפכה לנחלת הכלל בעיראק, איננה ניתנת למחיקה בהינף-יד. קיימת מרירות ואף שנאה למשטר הסורי, אשר נתפס בעיני העיראקים, כמי שבגד בשעתה הקשה ביותר של עיראק וסייע לאויב. מסיבה זו ספק אם תמהר עיראק להילחם לצד סוריה.

בין אם תסתיים המלחמה ב"תיקו" או בניצחון איראני, ספק אם תמתן עמדתה של איראן כלפי ישראל. אמנם, גם את איראן יפקדו תהליכים פנימיים הדומים לאלה שיתעוררו בעיראק, אולם ההבדלים בין שתי המדינות משנים את ההשפעה שיש לתהליכים על כל מדינה.

• לאיראן כושר ספיגה וסיבולת גדולים יותר ולפיכך השפעת התהליכים תהיה קטנה יותר.

• האידאולוגיה האיסלאמית של המהפכה הנה קנאית, רוויית להט ונכונות להקרבה. למרות

הקורבנות, יימצאו באיראן מספיק מהפכנים צעירים, שייזנו את אש המהפכה ויהיו מוכנים לבצע כל תפקיד הכרוך בייצואה.

על אף הסבירות שגם איראן תמשיך לראות בעיראק את אויבתה העיקרית למשך שנים רבות הרי שיקל עליה, עם סיום המלחמה, להתפנות ל"ייצוא המהפכה" ולחתור תחת שלטונן של מדינות באזור (ירדן, סעודיה, מדינות המפרץ).

אולם, גם אם יעלה בטהראן שלטון פרגמטי יותר, אשר ימתן את עמדתו כלפי סביבתו וכלפי המערב (ויש סימנים כי קבוצות כאלו קיימות באיראן) לא תהיה לה כל סיבה לפעול כך גם כלפי ישראל. איראן תמשיך לראות את ישראל כגורם המלכד שלילית את המוסלמים וכצינור נוח להפנות תשומת-לב מבעיות פנימיות תוך מיקוד הלהט המהפכני.

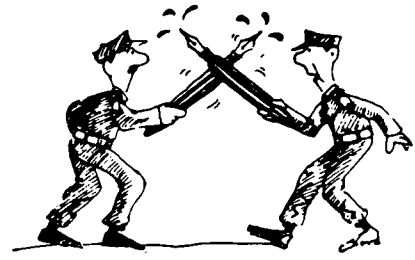
מכל מקום, איראן איננה חייבת לשלוח "כוח משלוח רבתי" על מנת להתסיס את האזור. לעומת זאת, משלוח מתנדבים ללבנון, למשל, עשוי לתפוח לממדים גדולים יותר.

מצד שני — סוריה איננה נלהבת יתר על המידה מפעילותה של איראן בלבנון ותנסה לצמצם או אף לבלום נסיונות כאלה. כך, יתכן ונמצא כי במערכת הבריתות האזורית יחול שינוי נוסף ויווצר קרע בין שתי המדינות.

לסיכום — עם כל הקושי בחיזוי תהליכים, נראה לכותב המאמר כי מנקודת מבטה של ישראל, יגבר לרעה משקלו של הגורם האיראני על זה של שכנתו ממזרח, לפחות בשנים הראשונות שלאחר המלחמה. גם אם אין בזאת כדי לאיים על ישראל, ראוי להתחשב בכך בבואנו לבחון את מקומה של ישראל בסכסוך זה.

ספרא וסייפא

"מחתרת", צבא "סדיר", ה"הגנה" וצה"ל

עוד עיון בסוגיה בעקבות ספרו של י' גלבר, גרעין לצבא סדיר (שוקן, 1986)
ומאמרה של זהבה אוסטפלד "רציפות או חידוש", מערכות 302-303; 304

ד"ר אלחנן אורן

גרעינים לצבא ישראל

ב-31 במאי 1948 כתב דוד בן-גוריון את פקודת היום להקמת "צבא הגנה לישראל", ופתח אותה במלים:

"עם הקמת מדינת ישראל יצאה ההגנה ממחתרת ונהפכה לצבא סדיר."¹

היה זה כשבויעים אחרי הכרזת העצמאות, ובעיצומה של המערכה נגד הצבאות הערביים הפולשים. בקרבות קשים ניצבו מגיני היישובים עם לוחמי כוחות-השדה שהתגייסו, התאמנו והצטיידו מאז התלקחות המלחמה בסוף 1947, ועתה זכו למעמד גלוי של "צבא".

יצחק רבין סיפר איך חש באותם ימים, כאשר ה"הגנה" הפכה לצה"ל: — "בעצם, דבר לא נשתנה מתמול שלשום". מה נשתנה בכל זאת? עתה זה קמה "חזית ירושלים" בפיקוד דוד מרכוס, "מיקי סטין". יגאל אלון, מפקד הפלמ"ח ועתה גם מפקד חטיבת "יפתח", נתמנה לסגנו, ויצחק רבין, מפקד חטיבת "הראל", מונה לקצין המבצעים החזיתי, והעביר את הפיקוד על החטיבה ליוסף "יוספלה" טבנקין. אפילו פרשת המינויים הזאת מעידה על שינוי, אולם התחושה ש' רבין מעיד עליה, מעוררת לשאול מה בין "הצבא שבדרך" של "המדינה שבדרך" ובין צבא הגנה לישראל, פרט להיבט החוקי והפורמלי?

לאחרונה תיאר יואב גלבר את מתנדבי היישוב לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה כ"גרעין לצבא עברי סדיר". בספרו, בשם זה, סקר במפורט את המעבר מלוחמה בלתי-סדירה לסדירה ואת הקמת הצבא לזרועותיו ולחילותיו, והצביע על תרומתם של המתנדבים, פרי ניסיונם בצבא הבריטי. לדעת זהבה אוסטפלד הוקם צה"ל בעיקרו של דבר כ"גוף חדש, שונה מהגוף שקדם לו".² לעומתם הדגיש מאיר פעיל את הרציפות

"סדיר" מהו?

עולה אפוא הצורך לברר מה ה"סדיר" — regular — שבצבא סדיר, אם למרות כל השונה והמפריד יכולים הפלמ"חניקים וה"בריטים" גם יחד לראות עצמם כגרעינים לצה"ל, ומהו אותו מכנה משותף, נוסף לעצם הלחימה? בציבור האזרחי מצביעים קודם כול על הסממנים החיצוניים של צבא — מדים, דרגות, סמלים וטקסים. דומה שצבאות סדירים מתאפיינים בחימוש ה"כבד" ובמערכות נשק מורכבות. אבל לאו דוקא אלה הם המאפיינים המוגדרים במילון הצבאי. הוא מונה כמה מייחדים אחרים:

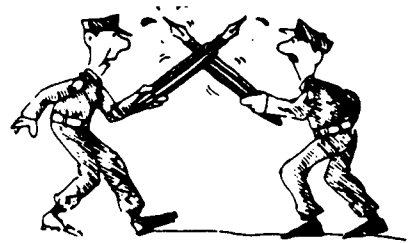
- מתקיים הן בזמן שלום הן בזמן מלחמה.
- כפוף למרות המדינה.
- בנוי במסגרות קבועות לפי תקנים קבועים (כמובן, המסגרות והתקנים עשויים להשתנות).

מן ההגדרה הזאת נגזרות ההגדרות של "כוחות סדירים", "שירות סדיר" ו"לוחמה סדירה" — המוגדרת כשיטת לחימה של כוחות סדירים, הפועלים לפי האמנות והכללים המקובלים, ותחזוקתם — בידי מערך לוגיסטי צבאי. כמובן מאליו, יוכל כוח סדיר לפעול גם באורח לחימה בלתי-סדיר, לרבות לוחמה נגד-גרילה.

כאשר צבאות ערב פלשו ארצה במאי 1948, בלט יתרונם בנשק הכבד — שריון, ארטילריה, מטוסי-קרב וכלי-שיט, לעומת כוחותינו הדלים בחימוש, שחיכו בקוצר רוח למשלוחי הרכש, שהצליחו שליחי ה"הגנה" להשיג מעבר לים. מי שמכיר את צה"ל כיום, ומי שעוקב אחרי הנעשה בצבאות של המעצמות, עשוי לראות במערכות אמל"ח

שבמעבר "מן ה'הגנה' לצבא הגנה", בספרו בשם זה. לאחרונה דן אורי ברנר בהקמת הפלמ"ח במאי 1941, וראה בקיומו הרצוף מאז את ראשית בניינו של "צבא יהודי עצמאי".³ הוא מדגיש את עצמאותו של הפלמ"ח, בהיותו נתון אך ורק למרות ה"הגנה" וההנהגה היהודית. בשלהי 1942 נפסק ה"שיתוף" של הסוכנות היהודית עם גורמי-ביטחון בריטיים, וכדי להמשיך את קיום הפלמ"ח באמצעיו של היישוב לבדו, הציע הקיבוץ המאוחד לקיימו במשטר של "עבודה ואימונים". מאז נתקיים הפלמ"ח ככוח מחתרת, אשר מחלקותיו חונות בקיבוצים מכל הזרמים. אולם כבר בתחילת דרכו, כשמנה אך כ-300 חברים, וכאשר פעילי הקיבוץ המאוחד ראוהו כ"צירה חדשה ומקורית", ידעו שבבוא העת יעלה הצורך להתאים את צורת ארגונו והיקפו לתנאים שישתנו: "לעתיד לבוא יהיה צורך בהתארגנות חדשה, כצבא סדיר בסדר גודל המבטיח פעולה אפקטיבית בכל קצות הארץ".⁴ ארנן "סיני" עזריהו, מראשוני החברים בפלמ"ח, וקצין ההסברה הראשון שלו, הדגיש כבר אז שחל בו "מפנה מפרטיזניות לגרעין מגויס של צבא עברי".⁵ אך זה הוקם הפלמ"ח ככוח מחתרת, וכבר הסתמנה המגמה לעתיד — להיות לצבא סדיר.

משלהי 1942 הוסדרה ההתגייסות לפלמ"ח כאחד מאפיקי השירות הצבאי — לצד הצבא הבריטי והנוטרות — לפי צוויו-הגיוס של "המרכז להתגייסות העם". בהמשך הזמן נקבעו הסדרים חוזיים בין הפלמ"ח והזרמים הקיבוציים על תנאי-השירות של הגרעינים התנועתיים במשקים. הסדרים אלה שיוו לפלמ"ח מידה של "סדירות". יתר על כן, הם עמדו במבחני הזמן עד כדי כך שהיוו תקדים ובסיס להסדר המוסכם בין משרד-הביטחון והזרמים הקיבוציים על הנח"ל.⁶

מורכבות מאפיין מובהק של צבא סדיר. אולם לא כל צבא סדיר מצויד במערכות נשק משוכללות; לא רק בדורות עברו אלא גם בימינו מצויים צבאות סדירים בנשקם, ולעומתם מצויים ארגונים מחתרתיים מצוידים בשפע, ובמערכות נשק מורכבות (וראה דוגמת אש"ף).

ה"הגנה" הייתה ארגון שכולו מתנדבים (וכן אצ"ל ולח"י); בני הארץ שהתנדבו לצבא הבריטי, שירתו עם מגויסי חובה מבריטניה, מהדומיניונים ומהמושבות. מסתבר שגיוס החובה איננו מאפיין מובהק של צבא סדיר. אדרבה, יש שצבא סדיר מושתת על "שכירים" - מתנדבים, ולעומתם יש שארגונים מחתרתיים כפו השתייכות או סיוע.⁷

דומה שמן הניתוח אפשר להסיק, שהמיחד המובהק של צבא סדיר במדינה דמוקרטית הוא מעמדו הליגלי: הוא כפוף למדינה ולמוסדותיה הנבחרים, מגייס וכופה משמעת מכוח חוקים, מצטייד ומתקיים לפי תקציבים ופועל מבצעית לפי מדיניות-הביטחון של הממשלה.

כמשטר דמוקרטי נובעת ליגליות זאת מרצונם החופשי של האזרחים, המקיימים את מדינתם ברוח אותה "אמנה חברתית" המעניקה לאזרחים זכויות ומטילה עליהם חובות. אבל אפילו במדינה דמוקרטית אין ההכרה בסמכות המדינה ומוסדותיה וודאית ומובנת מאליה. סימן של בגרות ושל עצמאות פנימית לאומה הוא שאזרחיה נוטלים חובות על עצמם מתוך נכונות, ולא רק מתוך ציות לכוח-הכפייה. מובנה האמיתי של "משמעת" הוא - נכונות לעשות מה שצריך לעשות, לעומת ציות גרידא.

כך הגענו למקור שממנו שואב גוף צבאי את תעצומות כוחו - הרצון והנכונות של בני העם להישמע להנהגתו הלאומית, ולכפוף עצמם למרות לאומית, בכחינת "לפקודה תמיד אנחנו" - כלשון המנון הפלמ"ח. בדורותינו אין זה חיזיון נפרץ, שארגונים מחתרתיים יקבלו על עצמם עול משמעת לרשות שמחוץ לעצמם, וכי יכירו במרותה של הנהגה לאומית ויקבלו את דברה. לאחרונה ראינו בתוך ישראל העצמאית מחתרת שפעלה בנשק ביד, מתוך הפרת מרות הממשלה. ומצד

שני, חיזיון נפרץ למדי בעולם הוא שכוחות סדירים קמים על המרות הלאומית, מתקוממים נגד השלטון האזרחי ומכוננים משטרים צבאיים.

ה"הגנה" ואושיותיה

אחד ממייחדיה של ה"הגנה" כארגון מחתרת היה שבמשך עשרות שנים בטרם-עצמאות עמדה בנאמנותה הגמורה למרות הלאומית. מהיבט חיוני ומרכזי זה אכן הייתה "צבא שבדרך". כלפי חוץ, כלפי השלטון הבריטי, פעלה כמחתרת, אולם כלפי פנים העמידו רבבות חבריה את עצמם לפקודת המוסדות הלאומיים הנבחרים של היישוב העברי והתנועה הציונית. לא זו בלבד שכל ימיה פעלה ה"הגנה" בכפיפות להנהגה, אלא שביזמת ראשיה הגדירה את זיקתה הלאומית כ"אושיות ההגנה", שעליהם חינכה את חבריה.

בגירסה מוקדמת של האושיות, שנוסחו בשנות השלושים בהנחיית שׂאול מאירוב (לימים - אביגור), נאמר ש"הארגון [כינוי ל"הגנה"] רואה עצמו כשלב הכרחי לארגון כוח הגנה לאומי גלוי"; הודגש שה"הגנה" היא "הסתדרות יישובית כללית. סרה למרותם של המוסדות הלאומיים." ה"הגנה" ראתה עצמה כארגון היחיד המוכר מטעמם.⁸

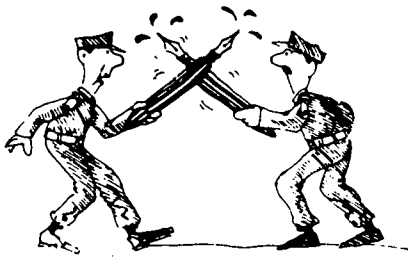
ב-1941 נוסחו האושיות סופית, ושוכ ביזמת שׂאול ובהנחייתו, כדי לגבש ולהבהיר את זיקתה הלאומית, תפקידיה וייחודה של ה"הגנה":

- סעיף א' הגדיר את "הארגון" בתור "הכוח הצבאי של העם היהודי".
 - סעיף ב' קבע שהוא "נתון למרות... ההסתדרות הציונית וכנסת ישראל" ("היישוב המאורגן" בארץ).
 - סעיף ג' פירט את תפקידי ה"הגנה": הגנה על היישוב, הגנה על הגשמת הציונות ועל הזכויות המדיניות של העם, והגנת הארץ מפני פעולה עוינת מבחוץ - לפי האפשרויות והנסיבות המדיניות.
 - סעיף ד' קבע שה"הגנה" היא הארגון היחיד המוסמך ורשאי לפעול בתחום הביטחון.
 - סעיף ו' הדגיש את כלליות ה"הגנה": היא משרתת את כלל האומה, כלל היישוב וכלל התנועה הציונית.⁹
- היה קשר עמוק בין התכנים המוגדרים באושיות ובין "המציאות בשטח". משנות

השלושים, וביתר שאת משנות המרד הערבי (1936-1939), הייתה ה"הגנה" לארגון ביטחוני כל-ארצי, הנושא באחריות המעשית לביטחון הרוב הגדול של היישובים הכפריים לסוגיהם ושל המרכזים העירוניים, על שכונותיהם ורבעיהם בערים המעורבות. מאידך גיסא, ניתן לומר שהתפרוסת היישובית קבעה למעשה את "גבולות הביטחון" של ה"הגנה" ואת תחומי המרחב המצויים למעשה בשליטת-ביטחון יהודית (תכנית החלוקה של האו"ם ב-1947 הקצתה 55% משטח הארץ למדינה היהודית, אולם למעשה "שלט" היישוב העברי רק בשליש משטח זה).

הכלליות והמרות הלאומית נתבטאו בעצם קיומה של ה"הגנה". היא הייתה אחוזה ומשולבת בתשתית הציבורית והמשקית של היישוב העברי, ונשענה על המשק הציבורי (כגון חברת החשמל), על משק העובדים ועל היישובים - ולמעשה הייתה בעיקרה צבא אזרחים הניצבים הכן להגנת יישוביהם - בנוסח מיליציה מחתרתית - אלא שלא אמרה די בכך וגיבשה גרעינים מגויסים לפעולה יזומה במרחב: ה"נודדות" ב-1936, "פלוגות השדה" (הפוש), היחידות לפעולות מיוחדות (פוש), ולבסוף - הפלמ"ח. נוסף לכך השכילה להפעיל את יחידות הנוטרים הליגליות בכלל, ואת "משטרת היישובים העבריים" בפרט, לאבטחת מרחבי ההתיישבות, כשהן מחפות על פעילות הכוחות המחתרתיים-עצמאיים. גלבר היטיב להבחין באופיה של ה"הגנה", כשהגדיר אותה כ"מיליציה" מחתרתית.

מתוך נסיבות ההגשמה הציונית נתקשרה זיקת-גומלין בין ה"הגנה" וההתיישבות. גברים ונשים מבין המתיישבים, ובמיוחד מבני היישובים הקיבוציים, היו למרכיב אנושי רב-משקל ב"הגנה", שכן נחלצו לכל עשייה ביטחונית בפלמ"ח ובחי"ש, ב"מוסד" לעלייה, במשטרה ובנוטרות, וכמובן, ב"מנגנון"-הקבע של ה"הגנה". היישובים היו לתשתית האנושית לביטחון, בשמשם מעונות לקורסים, בסיסים למחלקות הפלמ"ח ומחסות למוכני התעש. ההתיישבות נטלה עליה את משימות "הכיבוש" היישובי של מרחבים חדשים, לפי האסטרטגיה היישובית של הנהגה הציונית, ועמדה בנטל הביטחוני באזורים חשובים להתקפה. הפן האחר של אותה זיקת-גומלין ושותפות-למעשה בין ההתיישבות וה"הגנה" אתה מוצא בהשתתפות הפעילה של ה"הגנה" עם

ליחידות הנבנות — והמתגייסים קיבלו בדרך כלל ללא ערעור את המפקדים שמינו להם.¹²

המוסדות הקימו את "מרכז המפקד לשירות העם", שהוציא צווי-גיוס. המרכז הוקם במתכונת מותאמת להתגייסות נרחבת, שפותחה ביישוב בשנות המרד הערבי, לצורך גיוס הרבבות ליחידות הנוטרים, ושוב — להתנדבות לצבא הבריטי, לנוטרות ולפלמ"ח במלחמת העולם השנייה. כשהוקם מרכז המפקד, נענה בהתגייסות כמעט כללית — אף כי הופעל לפני שקיבל כל סמכויות אכיפה חוקיות, ולכל היותר היה מוסמך להטיל סנקציות ציבוריות על משתמטים. אכן אירעו מקרי השתמטות וחמיקה מן הארץ, אך התופעה ניכרה בעיקר בשולי היישוב; וכל עוד המשיכו אצל "לוח" להתקיים, יש שגם מאחוריהם "חסו" משתמטים.¹³ אולם התופעה האופיינית לתהליך הגיוס הוא ההיענות הציבורית הנרחבת לצווי-הגיוס. משמע, היישוב נתן "אשראי" של אימון — credit — להנהגה שקראה לרגל, וביטא בהתגייסות את האמונה בהקמת המדינה, ואת הנכונות ללחום על קיום היישוב ועל עצמאותו. בשפות אחרות יש דמיון בין המונחים גיוס mobilization — והנעה נפשית — motivation. שתי המלים נגזרות משרשים שפירושם: להזיז, להניע. כאשר מעיינים בהתגייסות היישוב, ניתן לומר שעצמת המוטיבציה היא שקבעה את היקף המוביליזציה.¹⁴

מלחמת העצמאות הייתה ממושכת וכבדת אכדות, ובכל זאת קם ולחם צבא של כ-100,000 איש, שגויסו מרביתם מתוך היישוב שמנה כ-650,000, ואליהם הצטרפו קרוב ל-25,000 מתנדבים ומגויסים מחו"ל (מח"ל וגח"ל).¹⁵ התגייסות לאומית מקפת זאת נבעה יותר מהכרה מאשר מכוח כפייה, אף לאחר כינון המדינה. יתר על כן, הצבא עמד במתח הקרבות ובלחצי האימונים והאבטחה, תוך הסתגלות המגויסים למשמעת, כשעדיין אין לו "חוקת שיפוט" המותאמת לצבא של מגרסי-חובה, וכאשר אף הגופים לאכיפת המשמעת, כגון המשטרה הצבאית, עדיין לא הוכשרו לתפקידם.¹⁶

צה"ל ומורשת ה"הגנה"

לסיכום, צה"ל היה לצבא סדיר מתוך תהליך של התגייסות לאומית, שמניעה — הכרה במרות לאומית, ונכונות להתנדב ללחום על העצמאות.

תושבי הערים להתייצב לשמירת הקווים העירוניים, היא שנתנה להנהגה שהות לגייס ולהכשיר מחלקות, פלוגות, גדודים ולבסוף — חטיבות לאבטחת מרחבים ולמבצעים רצופים בשדה. זמן רב עבר עד שהושגה היכולת הארגונית המבצעית, והלוגיסטית לנתק את החטיבות ממרחבי גיוסן ולהפוך אותן מגופים מיליציוניים מרחביים לעוצבות-שדה ניידות. כל אותה עת עמדו היישובים במערכות-המגן, ובתוכם גברים ונשים שלא גויסו, וכן ה"פטורים" מגיוס לפי הצווים. נכונות-מגן אזרחית זאת הייתה אפוא מרכיב חיוני במערכת-הביטחון, הן במגננה ובכלימת הפלישה, הן באבטחת קווי-מגן ארוכים ומפותלים, בעוד כוחות-השדה מתרכזים לתקוף ב"אגרופים" בגזרות ההכרעה. יצוין שהיערכות-מגן זאת השתמרה והתקיימה בצה"ל, במערכי ה"הגנה המרחבית (הגמ"ר) על תשלובת מרכיביהם האזרחיים והצבאיים.

כאשר התפרוסת היישובית עמדה בחזית ההגנה, וכאשר התארגנו כוחות-השדה בחסותה, שאבו כל אלה מהתשתית הלוגיסטית האזרחית של היישוב העברי, עד שהתארגנו השירותים הלוגיסטיים של הצבא המוקם ומורכב במהירות ותוך אלטורים. המשק האזרחי נשאר משולב במערך התחזוקה הצבאי. כדוגמה מובהקת לכך תשמך הרחבת התשתית בנגב, לביצור היישובים ולקליטת חטיבת הנגב הפלמ"חית שהוקמה כדי לאבטח את המרחב. בכל הארץ התבססו הכוחות על התשתית הקיימת, ואילו בנגב הורחבה וחוזקה התשתית כדי לאפשר את עצם עמידתו. כאן הומחשה מורשת תל-חי — הנכונות לעמוד ולהגן על מרחב ההתיישבות כאשר הוא. גם בתחום "מאמץ המלחמה" האזרחי-לוגיסטי נעשה "מעל ומעבר" לחובה ולסמכות האכיפה של הנהגת היישוב, אף בהיותה לממשלת מדינה — ואחת הדוגמאות לכך היא משק הרכב, ש"נסחט" לכל הצרכים.

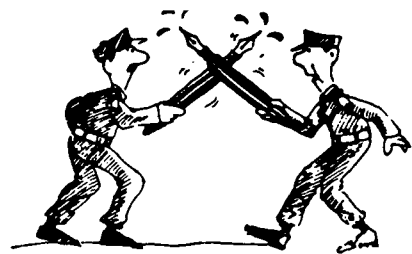
במחלוקות בין ותיקי ה"הגנה" בארץ ובין משתחררי הצבא הבריטי נטה בן-גוריון לצד ה"קצינים", כפי שכינה אותם. למרות זאת הטיל על מטכ"ל ה"הגנה" ועל מפקדיה בגלילות ובמחוזות את בניין הכוח ואת הניהול המערכתי. ה"הגנה" היא שקלטת את רבבות המתגייסים — שרק חלקם היו חבריה. היא הקימה את השלד הפיקודי הבכיר, והם שמינו את סגל הפיקוד

המוסדות והזרמים המיישבים בתכנון וכביצוע. היה זה אחד המייחדים של ה"הגנה", והייחוד של תולדות ישראל מקופל בו, שהייתה המחותרת היחידה — בעמים ובישראל — ששיתפה עצמה בהתיישבות, בתכנון היישובי, במבצעי עלייה על הקרקע ובאבטחת יישובים, כדרך במאבק לעצמאות. (ייחוד היסטורי דומה אתה מוצא במאבק ההעפלה הצינוני, שהגיע לשיאו אחרי מלחמת העולם השנייה, ואז כוצע רובו ככולו בידי "המוסד" לעלייה, שהיווה שלוחה של ה"הגנה").¹⁰ ההכרה בכלליותה של ה"הגנה" הייתה לאחד הערכים החיוניים ביותר להתהוות יישוב יהודי מגובש ומלוכד, כשניצב באתגרי מאורעות ומלחמה. למעשה הייתה ה"הגנה" מלט מלכד לשדרות הרחבות של היישוב המאורגן, לעדותיו ולפלגיו. אות לכך אתה מוצא בהרכבת "ועד הביטחון", כאשר חודשה פעולתו בסתיו 1947. תחילה הורכב מגופי היישוב המאורגן, אולם עד מהרה הורחב, כאשר הצטרפו אליו נציגי גופים שסירבו להשתתף ב"כנסת ישראל", וכיניהם נציגי "אגודת ישראל" והסתדרויות הספרדים.¹¹ הרחבת ה"חזית" הביטחונית הייתה צעד ראשון ותקדימי להרחבת ההסכמה הלאומית לקראת הקמת הממשלה הזמנית שהוקמה באפריל-מאי 1948.

"היציאה מן המחותרת"

רקע זה עשוי לסייע להבנת התהליך של היציאה, או העלייה, מן המחותרת, כפי שהתרחש למעשה במלחמת העצמאות. המציאות הייתה חזקה מן המחלוקות שנתגלעו בין חסידי ה"אסכולות" בסוגיות בניין הכוח הצבאי ובנושאים מעשיים, כגון שיטות ההדרכה הטקטית (למשל, פולמוס "תרגולת הקרב"). מתוך התרוצצות המגמות נוצרה למעשה "סינזזה" בין התפיסות תוך כדי בניינם של מרכיבי-הכוח החדשים והשירותים הלוגיסטיים, ותוך התמורה המבצעית מלוחמה זעירה ללוחמה סדירה. נעמוד להלן על כמה תופעות שהקלו על התהליך המזורז של ההתגייסות, ההצטיידות, ארגונם ואימונם של הכוחות הלוחמים על הזרועות, העוצבות, החילות המסייעים והמשרתים.

כשפרצו המאורעות והתלקחו למלחמה, היה ליישוב העברי רק מערך-הגנה אחד — היישובים הכפריים והעירוניים בתפרוסתם. נכונותם של המתיישבים לעמוד ולהגן על יישוביהם, ונכונות

יהודה סלוצקי, תולדות ההגנה (להלן — הגנה) כ"ו, תל-אביב 1959, עמ' 526-527.
 שם ג-1, תל-אביב 1972, עמ' 257-258.
 היחלוצות ה"הגנה" למשימות "לא-צבאיות", ההפעלה וההתיישבות, נגדה את סיסמת "רק כך" של אצ"ל (שלח"י הקצינה אותה). לפני מלחמת העולם השנייה עסק אצ"ל בהפעלה, אבל בשנות ה"מאבק" שיגרו אוהדי אצ"ל מארה"ב אניה מעפילים יחידה, "בן הכס".
 הגנה ג-2, עמ' 1325-1326.

על המינויים למעשה — ראה ד' אוסטפלד בהמשך מאמרה (הערה 2 לעיל), בחוברת מערכות 304, עמ' 334-336.
 ניתוח המעבר משירות מתנדבים לשירות חובה, לרבות ההשתמטות — ראה פעיל, מן ה"הגנה" לצבא הגנה, תל-אביב 1979, עמ' 286-287. בסוף אוגוסט נערך ככמה שכונות בתל-אביב מבצע "כצר" להפיסת משתמטים. נעצרו 2764 גברים ונשים (1044 ג', 1720 נ'). מאלה נעצרו כעריקים — 206 (203 ג', 3 נ'). הוכנסו לקלט לגיוס 1004 (652 ג', 352 נ'), וקיבלו ארכה — 1554 (189 ג', 1365 נ'). ראה רוד בן-גוריון, יומן המלחמה, תל-אביב 1983 (להלן — יומן ב"ג), עמ' 661-662, 704.

מנגנון הגיוס נכנה לאור הגיוסו הציבורי הקודם כיישוב, ונסתייע כמשתמטרי הצבא הבריטי, שלמדו בו מנהל כוח-אדם. על ה"מרכז למפקד" ועל סמכויותו השיפוטיות, המבוססות למעשה על ההיענות הציבורית — ראה פנחס גוברין, צו קריאה תש"ח, עמ' 57-52, 64-61, 67-76. ד' אוסטפלד מתארת את תהליכי הגיוס (במאמרה, ראה הערה 2, עמ' 336-339); אולם יודגש, שלאמיתו של דבר לא בוצע גיוס-חובה, לפחות עד מחצית מאי 1948, שכן מרכז המפקד לא יכול היה לאכוף את הצווים בכוח. המתגייסים ענו והתייצבו מתוך הכרה במרות המוסדות. לצה"ל הצטרפו כ-4500 מתנדבים מחו"ל ("מח"ל"). גם 19,000 המעפילים שורשו בארץ (נח"ל), היו מתנדבים. במובן זה שידעו כי ייקראו להתגייס בהגיעם ארצה תוך כדי המלחמה (במשך שנת 1948 הגיעו כ-120,000 עולים), לקראת סוף המלחמה מנו המח"ל והגח"ל כרבע מן המצבה הפעילה של צה"ל.

על הלכטים בעיבוד חוקת שיפוט, ועל אי התאמת "חוקת השיפוט תש"ח" לצבא סדיר — ראה בהמשך מאמרה של ד' אוסטפלד, מערכות חוברת 304, עמ' 334-331. על חולשת המשטרה הצבאית — ראה שם, עמ' 339-340.
 לפני כשלושים שנה דנתי בסוגיית המשטר של צה"ל, במאמר כשם "המשטר בצבא" (מערכות חוברת ק"א, יוני 1956). המערכת, משיקוליה, נתנה לכוחות את שם-העט "קצין בכיר".
 על נוסח השבועה — ראה יומן ב"ג, עמ' 468-469; על קביעת השם "צבא הגנה לישראל" — ראה הגנה ג-2, עמ' 1599 והערה בכרך ג-3, עמ' 1813.
 ב"ג, בהילחם, עמ' 356.

ההתנדבות החלוצית — נשמת ה"הגנה"

רוד בן-גוריון, שהיה מופקד על המעבר ממחתרת לצבא סדיר, ואשר עמד בצומת הפולמוסים החריפים שליוו את התהליך, ראה להדגיש את הרציפות המהותית שבמעבר — וכיטא אותה בנוסח השבועה לצה"ל, שבוסס על שבועת ה"הגנה", ובקביעת השם "צבא הגנה לישראל".¹⁸ מי כמוהו עקב מקרוב אחר התמורות בארגון הצבא, בקליטת החימוש הכבד ובארגון החטיבות, החזיתות והזרועות, ובכל זאת ראה בכל אלה רק "גופים" ו"כלים", אך ביקש את ה"תוכן", רוחו של צבא, הקובע את עוזה וכוחו. לאחר המלחמה העלה על נס את ההתנדבות, כי בה ראה את תמצית מורשת ה"הגנה" ואת לוו רוחו וכוחו של צה"ל, גם אחרי כל מה שנחדש בו עם הקמתו. דומה שכוח דבריו תקף יותר, ככל שהצבא "סדיר" יותר, וראוי להרהר בהם, בזמן הזה — כבימים ההם:

"עם הקמת המדינה יצרנו מכשירים וכלים חדשים לכביצוע חזון גאולתנו — אולם כללים ומכשירים אלה יהיה ערך רק אם נדע לקיים ולהאדיר את ההתנדבות החלוצית שהייתה נשמת ההגנה."¹⁹

הערות

1 רוד בן-גוריון, **בהילחם ישראל**, תל-אביב 1981 (להלן — ב"ג, בהילחם), עמ' 113.
 2 והבה אוסטפלד, "חידוש או רציפות? הקמת אגף כוח האדם (1948)...", **מערכות חוב'** 302-303, עמ' 330.
 3 אורי ברנר, **לצבא יהודי עצמאי (הקירוב המאוחד כהגנה, 1939-1945)**, תל-אביב תשמ"ה/1985 (להלן — ברנר, **לצבא**), עמ' 183, 464-465. הספר מהווה המשך לספר: **הקירוב המאוחד בתנאי, 1923-1939**.
 4 ברנר, **לצבא**, עמ' 175 — דברי ישראל אידלסון (לימים — ברייהודה) בנובמבר 1942.
 5 שם, עמ' 176.

6 על סוגיות בגיוס ובהכוננה מתגייסים לפלמ"ח — ראה הנ"ל, עמ' 319 ואילך. ההסכם לקליטת גרעיני התנועות — ראה שם, עמ' 396.

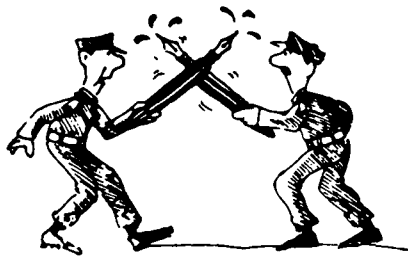
7 השימוש הרווח כיום במושג "מחתרות" מטשטש את ההבדל המהותי בין ה"הגנה", שהכירה במרות הלאומית וראתה עצמה כ"זרוע הכוח" של מוסדות התנועה הציונית והיישוב בארץ, ובין הארגונים הפורשים: אצ"ל פרש ממרות לאומית ופעל בנושקו על דעת עצמו, ולימים פרש לח"י מאצ"ל (ובאצ"ל כינו את אנשי לח"י "חורגים"). לפיכך לא נתקיימו כמחתרות רק כלפי חוץ, כלפי הבריטים, אלא גם כלפי פנים — כלפי ההנהגה הנבחרת היהודית. ולא עוד אלא שלא נתפרקו מרצון עם כינון מדינת ישראל, אלא המשיכו לפעול בנושקם בניגוד לדבר הממשלה ופקודות צה"ל: ביוני 1948 דחה אצ"ל אולטימטום למסור את האניה "אלטלנה" על נשקה, ובספטמבר 1948 רצחו אנשי לח"י את הרון כרנדוט, מתוך או"ם. צה"ל נאלץ לפרק את שני הארגונים בכוח, לפני שנתאפשר להשלים את שילוב חבריהם בצבא.

ההתנדבות הייתה מאפיין משותף לכל הזרמים שהזרמו כוח-אדם מאומן לצה"ל — אנשי ה"הגנה", יוצאי הצבא הבריטי ואנשי המח"ל והגח"ל. אמת זאת נסתרת לעתים מהעין, מאחורי פולמוס ה"אסכולות", אולם עצם בניין הצבא תוך כדי הלחימה מוכיח שהגורמים המלכדים גברו על המפלגים. במובן זה היה צה"ל ל"יותר סדיר מסדיר", שכן המניעים ההתנדבותיים חוזקו וטופחו בו, במידה הנדרשת, ואף חיונית, בצבאות בימינו. חייל ששירת בצבא הבריטי שמע לא אחת את "חכמת החיילים" בני דור קודם: "לעולם אל תתנדב ואל תסרב". אולם בצבא חדיש המשימות המבצעיות החיוניות ביותר מופקדות בידי מתנדבים — צוותי אוויר, צנחנים וקומנדו ימי. זאת ועוד, כשהצבא רובו ככלו מגויס בכוח הצו, הרי שלד-הפיקוד והארגון שלו מורכב ממשרתי-קבע, המשרתים מעבר לתחולתם של צווי-גיוס. כלומר אף הם מתנדבים (יש המתעלמים מכך, אבל העניין ברור לכל מי שעסק בהחלטה ל"קבע"). לבסוף, כוחות המילואים ממחישים את ערכה העליון של ההתנדבות בקיומם, ברוח-היחידה שלהם, ובכוננותם להתייצב ולשרת שירות פעיל ויעיל.

משטרו של צבא סדיר חדיש מושתת אפוא לא על הציות, אלא על המשמעת מתוך נכונות. אולם במשמעת של הלוחם היחיד לא די, כי הלחימה נעשית בידי צוותים; יתר על כן — כל לוחם נתבע לפעול ביזמתו, לאור כוונת המפקד, וכאמור, על המשטר הצבאי לטפח גילויי התנדבות למשימות החיוניות. לכן משטרו של צבא סדיר מושתת על טיפוח מורל צבאי — "רוח חיל" — העולה משילוב מאוזן של משמעת, רוח-צוות ויזמת התנדבות.¹⁷

בצה"ל ה"סדיר" נשתמרו גופים חזקים, אשר שורשיהם נעוצים במורשת ה"בלתי-סדירה", בהיותם מושתתים על התנדבות אישית וקייבוצית, שמקורם ב"הגנה", ואשר משולבים ונעורים בחברה האזרחית — גדודי הנוער (גדנ"ע), גרעיני נוער חלוצי לוחם (נח"ל) ויישובי ההגנה המרחבית. בדומה לכך תצוין מורשת השתתפותן של החברות לצדם של החברים ב"הגנה" על כל שלוחותיה, ובכלל זה פעולתן של השליחות ולוחמות הפלמ"ח, וההשתתפות הפעילה של החברות בהגנת היישובים. מורשת זאת השפיעה על גיוס הנשים לשרות בחיל-הנשים (ח"ן), ועל מיגוון תפקידיהן בצה"ל ובשירותי ביטחון.

שתי שאלות מרכזיות על קרבות לטרון

בעקבות מאמרו של אלוף (מיל') שלמה שמיר,
"קרבות לטרון, שלוש הערות והערכה" מערכות 301

סא"ל (מיל') יהודה דויטש

כבר בשלב הראשון של הנסיגה לא היו שם בלי להמתין ליתר הכיתות הנסוגות ולחפות על הנסיגה. לא פיזרתי כל ציוד, והגעתי על נשקי לכביש בקרבת ההסתעפות לקיבוץ חולדה שבה התחילו להתרכז הנסוגים.

פתאום התחילו להגיע אוטובוסים מחולדה ללא פיקוד, והחיילים הנסוגים שלא נפגעו מילאו את כל האוטובוסים במהירות (ולאו דווקא רק העולים החדשים עשו זאת). רציתי לעלות לאוטובוס, אולם בגלל הכאבים לא יכולתי להידחק. רק בעזרת הנשק שבידי הצלחתי למצוא מקום בשכיבה על הרצפה מאחורי הנהג.

התמונה העגומה הזו ליוותה אותי בכל תקופת שירותי בצה"ל (הלקח שלי הפרטי שאני דאגתי לשליטה מוחלטת בכל הכוחות שהיו אי פעם בפיקודי). היכן היו קציני המטה של החטיבה ומפקדים אחרים, מג"דים וסמג"דים, שמחובתם היה לשלוט על הכוח הנסוג ולארגן אותו? שתי השאלות האלו הן המרכזיות לגבי כל מי שמנסה לנתח את הקרב, את תוצאותיו, את ניהולו ואת מידת השליטה של מפקדת המבצע בכוחות שפעלו בשטח.

מספר ימי האימון — מגיוסנו ועד ליציאתנו לקרב בלטרון — יקבל ממדים אחרים. חבל שבשום מקום לא מוזכרת העובדה שמספר ימים לפני הקרב בוצע מטווח במסגרת פלוגתית בשדות של קיבוץ נען. ירינו כעשרה כדורים מהנשק האישי וזו לדעתי כמות נכבדה לקנה המידה של אותם הימים. זה לכשעצמו מפרץ את הסיפורים על אי-ידיעה בטיפול בנשק האישי.

● כל חיילי הפלוגה היו מצוידים במדים חדשים וחגור חדש אמריקני. נכון שלא היו מימיות אולם השאלה היא אם בכלל היו בארץ באותם הימים מימיות. יש לזכור שמג"ה-אוויר פגע לא רק בעולים החדשים אלא גם בוותיקים שגם הם סבלו באותה המידה מחוסר מים ומהחמסין.

נפצעתי בשתי הרגליים על מרגלות הצד הצפוני של גבעה 314 מכדורי המקלעים של הליגיון. כאשר שאלו אותי אם אני מוכן לנסות להתפנות ידעתי שאני חייב להגיע לכפר בית ג'יז ושם יהיו כוחותינו והתאג"ד. לא מצאתי אותם והייתי צריך לגרור את עצמי אל המקום שהיום הוא היישוב טל-שחר. למה לא החזיקו כוחותינו (אותה הפלוגה שהוקצבה למטרה זו) את כפר בית ג'יז שהוא שטח שולט וקל יחסית להחזקה? הם

באחרונה התפרסמו מספר מאמרים על קרבות לטרון ("ידיעות אחרונות" 8.8.86, "מערכות" יוני 1986). לצערי, כל המאמרים כוללים מספר פרטים לא מדויקים.

אני מתייחס לקרבות בתאריכים 24-25 במאי 1948, שבהם השתתפתי ונפצעתי.

הגעתי עם חברי באניה "ארגנטינה" לחיפה בערב ה-14 במאי 1948 והבריטים אישרו לנו לרדת לחוף רק בבוקר 15 במאי 1948 (לא כל העולים הגיעו באניה טי). עברנו קליטה ורישום מדויק במחנה קריית מאיר בתל-אביב ולא נכון הדבר שהיו ליקויים ברישומים.

הערותי הנוספות מתייחסות לפלוגה ב' של גדוד 72 שבפיקודו של משהדובדבני ז"ל והפלוגה השנייה שבפיקודו של יהודה הררי ז"ל.

● פרט למפקדים בפלוגה ב' כ-90 אחוזים מהטוראים היו עולים חדשים "טריים" ולא דווקא רק מאותן ארצות מוצא שהאלוף שמיר מציין.

● חברי עברו אימון באיטליה ואין לשכוח כי היו מספר עולים שבצורה זו או אחרת רכשו ניסיון קרבי במלחמת העולם השנייה. את רמת האימון אין להשוות לסטנדרטים של היום וגם לא לנהוג בצבא הבריטי אלא לרמת האימון שקיבלו בארץ חברי הגנה. אוראז

תיקון טעות

במערכות 304 (יוני 1986) הופיע מאמר על חלקם של מתנדבי היישוב לצבא הבריטי בבניין המערך הלוגיסטי של צה"ל, פרי עטו של אל"מ (מיל') עמנואל גלבר.

בהערת שולים נאמר על המחבר כי היה קצין ההספקה הראשי הראשון של צה"ל, ולא היא. קצין ההספקה הראשי הראשון היה אלוף שמעון מאז"ה שנשא בתפקיד זה עד יוני 1949.

ממדף הספרים

נקודת משען ארכימדית — המודיעין כסוגיה בביטחון הלאומי

לקראת הופעת קובץ מרקס מס' 3, מודיעין וביטחון לאומי, בעריכת צבי עופר ורס"ן אבי קובר

רס"ן אבי קובר

השפעה גדולה, לעתים מכרעת, על גורל המלחמה כולה, וכתוצאה מכך על בטחונו של המדינה ואפילו על קיומה.

ברם, חקר ההיסטוריה מלמד, כי ההצלחות למנוע מתקפת-פתע היו חריגות ונדירות מטעמים רבים, כיניהם ההתפתחות הטכנולוגית ושיפור היכולת להעביר צבאות גדולים במהירות תוך התגברות על מכשולים; אך בעיקר בגלל הקושי הכרוך בגיבוש הערכה בכלל ובגיבוש הערכה על מלחמה הקרבה ובאה בפרט.

יתרה מזו, לגבי המציאות המורכבת והדינמית של היחסים הבינלאומיים אין עדיין, וספק אם תהיה בעתיד הנראה לעין, תיאוריה של חיזוי העתיד. גם כלים מחשבתיים מפותחים, כושר חשיבה רב ובקיאיות מעמיקה בנושאים המטופלים אין בהם ערובה מלאה להערכה נכונה, קל וחומר — למניעת הפתעה.

עבור ישראל, ועבור כל פרט ופרט בה, הפתעה אסטרטגית איננה מושג אקדמי מופשט. לאחר מלחמת יום הכיפורים השתרשה ההפתעה האסטרטגית בתודעתנו הלאומית כטראומה העומדת בבסיסם של כל תכנון וכל עשייה בתחומי הביטחון. לטראומה זו ישנו בסיס ריאלי — אין ספק, ששולי הביטחון הצרים והעובדה שעיקר כוחו היבשתי של צה"ל מושתת על צבא מיליציוני "מזמינים" הפתעה אסטרטגית. לא ייפלא אפוא, שבנסיבות אסטרטגיות כאלה נתפס המודיעין בישראל כ"חוט השערה" המפריד בין האיום ובין היכולת להתמודד מולו, ושמישמתו העיקרית של המודיעין היא מתן התרעה מפני מהלכים צפויים של האויב. "ההתרעה", אומר אלוף אהוד ברק, "היא, במובן מסוים, נקודת משען ארכימדית של התפיסה [תפיסת הביטחון] כולה. בהעדו כושר התרעה, אין להעלות על הדעת את האפשרות

מודיעין חיוני; ייעודו — מודיעין לתכנון, מודיעין למטרות, מודיעין לחימה, מודיעין סיכולי, מודיעין להתרעה; תוכני המידע שהוא מוסר — מודיעין צבאי, מודיעין מדעי-טכנולוגי, מודיעין מדיני, מודיעין כלכלי, מודיעין תשתיתי; או ארגון עבודתו — מודיעין בסיסי, מודיעין שוטף.

ברם, בהגדרות אלה אין די. למודיעין ישנה מהות משל עצמו, הקשורה לכושר להבין את המציאות — הבנה המתנה את יכולת המודיעין להפיק משמעויות מעובדות ולמלא את הפונקציות האופרטיביות שלו. משום כך, יש שהיו מעדיפים לחרגם את המושג INTELLIGENCE כביון, מתוך שהוא מדגיש את מרכיב ההבנה על-פני מרכיב המידע.

אין ערך למידע ללא הבנה, ולהיפך. במסגרת הנסיגנות להעמיק את ההבנה בתחום המודיעין מקדישים אפוא חוקרים רבים בתוך קהיליית המודיעין ובחוגי האקדמיה מחשבה רבה לשאלות פילוסופיות ומתודולוגיות כגון: תקפות האנלוגיה בין המודיעין למדע ובין המחקר המדעי למחקר המודיעיני, ישימות (לצורכי מודיעין) של הפילוסופיה של המדע ותורת ההכרה מזה והפילוסופיה של הפעולה מזה, הטיפול במצבי אי-ודאות, מקומן ותפקידן של תיאוריה ותורה במודיעין והסיכויים לפתח תיאוריה ותורה מודיעיניות כוללות, וכיוצא באלה.

מניעת הפתעה ומתן התרעה כמשימה עיקרית

תפקידו העיקרי של כל מודיעין בכל מדינה הוא לנסות למנוע הפתעה, שבה נהנה המפתיע מיתרון היוזמה וריכוז המאמץ. במיוחד שוקד כל מודיעין לנסות ולמנוע הפתעה אסטרטגית, שלה נודעת

אירועי יובל השנים מאז מבצע ברברוסה ועד ימינו חשפו את תלותם של המנגנונים הממלכתיים, המופקדים על קבלת החלטות בנושאים גורליים, בטיב תפקודם של שירותי המודיעין.

בשנים האחרונות התרכו גילויי המבוכה, בקרב מקבלי ההחלטות מזה וארגוני המודיעין מזה, המתמקדים באקוטיות גורם ההפתעה, וזאת כתוצאה מכמה אירועי הפתעה, כמו הפלישה הסובייטית לצ'כוסלובקיה, מלחמת יום הכיפורים, נפילת השאה באיראן ומלחמת פוקלנד. אצלנו, בישראל, הותיר המחדל המודיעיני הקשור למלחמת יום הכיפורים זעזוע קשה, שטרם השתחררנו ממנו.

כתוצאה מאלה, אנו עדים לעיסוק אינטלקטואלי אינטנסיבי בנושא המודיעין בעולם המערבי, שלא פסח גם על ישראל, המוצא ביטויו בוועידות בינלאומיות, פרסומים וכתבי-עת, מכללות למודיעין ותכניות ללימוד המודיעין במסגרת מוסדות להשכלה גבוהה.

קובץ מרקס שיוחד לנושא המודיעין הוא אפוא דבר בעיתו, המתמזג במגמה הרווחת בעולם ובארץ, אם כי מוקד דיונו הוא בעיותיה של ישראל.

מושג המודיעין

המודיעין פנים רבות לו, אך אין ספק כי בראש וראשונה יש לראותו כמנוחיים מעשיים, כמכשיר שנועד לספק נתונים וכלי חשיבה לצורך קבלת החלטות נכונות של קברניטים בכל רמות ההנהגה והפיקוד.

בהקשר זה של אופיו האופרטיבי, ישנה אפשרות להגדיר את המודיעין על-פי כמה קריטריונים, כגון: המהות המתוארת על-ידו — מודיעין תיאורי-כמותי, מודיעין ניתוחי-איכותי,

לקיים ברזמנית אורח חיים נורמלי במדינת ישראל ולתת תשובה שלמה על האיום של צבאות האויב."

זאת ועוד, חשיבותו של המודיעין מול "האמצעים האג"מיים" גדלה ככל שמוטלות מגבלות כבדות יותר — תקציביות ואחרות — על גודל הכוח ואיכותו, ועמה גם משקלו בבניין הכוח מזה ובתכנון המבצעים והוצאתם אל הפועל מזה. מוכן שבמוקד מאמצי ההתרעה עומדות הכוונות והיכולת של האויב לפתוח במלחמה; שכן חיזוי כוונות לשלום, ככל שיהיה חיוני, כישלון בו אינו טומן בחובו תוצאות גורליות למדינה כמו התוצאות הנובעות מכישלון לחזות מלחמה.

המודיעין בכלל, והמחקר המודיעיני בפרט, מושחת במידה רבה על תהליכים מחשבתיים ואינטלקטואליים, המכוונים לתפיסת כל המתארים של המציאות, לאיבחון תהליכים חברתיים, אידיאיים, פוליטיים ואחרים, ולהבחנה בצמתיים המשמשים נקודות מפנה. תהליך העיכול וההטמעה של הדיעות הוא כה ארוך, עד שתמונת המציאות היא לעתים קרובות לא רק חלקית אלא גם מפגרת בממד הזמן, ומקשה על קבלת ההחלטות המתחייבות ממנה. הבעייתיות קיימת בכל ענפי המודיעין, אך היא בולטת במיוחד בתחום ההערכה וההתרעה. ההישענות על המודיעין בכלל, ולצורכי התרעה בפרט, היא אפוא בעייתית ביותר, אם כי לרשות המודיעין עומד לרוב כוח אדם מעולה ובעל רמה אינטלקטואלית גבוהה. רבות דובר על הדרכים להתמודד עם ההפתעה, ונראה כי בכל אחת מהן ניתן למצוא תמהיל (מיקס) כלשהו של שלושה ממדים: אמצעים מודיעיניים, אמצעים "אג"מיים" והחלטות קברניטים.

את הגישות לעניין ההתמודדות עם גורם ההפתעה ניתן לחלק לשני אבות-טיפוס של אסכולות. בקוטב אחד נמצא אסכולה, שבה הדגש מושם על מתן מרב העובדות המנותחות, על משמעויותיהן, כאשר הקברניט — הנושא באחריות והמקובל כבעל הכושר האינטגרטיבי לבצע הערכת מצב כוללת — נוטל שולי ביטחון רחבים (בשל אופי המאזן הצבאי וההיערכות בגבולות) ומוכן להסתכן באזעקות שווא ובגיוסים מיותרים. בקוטב האחר נמצא אסכולה, שבה הדגש הוא על תצפית על התהליכים, חקר כוונות האויב והערכתן, תוך הסתמכות גדולה של הקברניטים על מוצא פיו של המודיעין. אין ספק, שבתנאי מדינת ישראל האסכולה השנייה מסוכנת יותר בגלל רמת ההימור הגבוהה הטמונה בה והתוצאות הרות האסון העלולות להיגרם במקרה של טעות.

בהערכה בכלל, ובמאמץ ההערכתי הממוקד במניעת הפתעה בפרט, ישנה חשיבות מרכזית ללימוד מטעויות. כל מי שעוסק בעשייה נאלץ

להתמודד עם טעויות, וזהו חלק בלתי נפרד מתהליך הלמידה. ראוי אפוא למצוא ערך חיובי בתופעה בלתי נמנעת זו, לעודד איתור טעויות שנעשו בעבר והפקת לקחים מלאה מהן לטווח הארוך ולטווח הקצר, וזאת כדי לצמצם את הסיכוי של חזרה עליהן.

הכלים העומדים לרשות הקברניטים מול המודיעין

שאלת יחסי הגומלין בין הצד "האינפורמטיבי" לצד "האופרטיבי" היא מן הנושאים המטופלים ביותר בסוגיית המודיעין. נושא "צריכת" המודיעין הוא אחת החוליות החלשות במערכת המודיעין הישראלית. המודיעין איננו מגיע די הצורך למגוון הצרכנים שאותם הוא יכול לשרת ואין די הכוונה, בקרה והיוון-חוזר מצד הצרכנים כלפי המודיעין. נראה כי לפחות בישראל עדיין אין עומדים לרשות הקברניטים כלי מטה מתאימים לבקרה ולפיקוח על שירותי המודיעין ותפוקותיהם; לחשיפת בעיות, העלאתן והבטחת הזיקה בין הבעיות לפתרונות; ובעיקר לחוות דעת נוספת, בלתי ממסדית, על הערכות המודיעין.

כתוצאה מכך ניצבים הקברניטים בפני קושי בסיסי לשפוט שיפוט ממלכתי עליון סוגיות מודיעין שונות ומורכבות, ובעיקר כאלה הנוגעות להתרעה. עם הכלים המוזכרים מעת לעת, או מועדה לוועדה, נמנים גופי ייעוץ והערכה ליד הדרג המדיני כמו מועצה לביטחון לאומי, יועץ מודיעין לראש הממשלה, מודיעין מדיני או לאומי הפועל בנפרד מן המודיעין הצבאי ועוד. מנגד יש התולים את הבעיה לא בהקמת גוף הערכה ליד הדרג המדיני אלא בהקמת גוף מטה ליד הדרג המדיני, שישפר את כושרו להתמודד עם החומר המוזרם אליו על-ידי גורמי המודיעין.

סוגיה זו מתקשרת לשאלת האחריות המוטלת על אגף המודיעין להערכת המודיעין הלאומית, שכן מינוים ומיסודם של חלק מן הגופים והכלים שהוזכרו, או אחרים, לא רק שעשויים לחייב להגדיר מחדש, וביתר בהירות, את תחומי האחריות של הדרג המדיני מול הדרג המודיעיני, אלא גם לסייע בידי הדרג המדיני לממש את אחריותו המרכזית והאינטגרטיבית להערכת המצב הלאומית (במובחן מהערכת המודיעין הלאומית).

מאפיינים ייחודיים של עבודת המודיעין בישראל

לא ניתן לעסוק בבעיות המודיעין בישראל מבלי לעמוד על כמה היבטים המייחדים את פעולתו:

- א. קיים ניתוק כמעט מוחלט מן האויב ואין כמעט כל נקודות מגע עמו — מה שמקשה על איסוף המידע, ייצור המודיעין והערכת המודיעין ומחייב הסתמכות על עצמנו בתחומים אלה.

ב. המנטליות של האויב שונה בסיסית מזו

שלנו. אנו מתקשים להיכנס לעורו של העולם הערבי-מוסלמי הסובב אותנו ולהבין את דרכי המחשבה וכללי ההתנהגות שלו ואת התהליכים החברתיים והפוליטיים העוברים עליו.

ג. קשת תשומת הלב והאינטרסים של ישראל הם כמו של מעצמה. מעורבותן של מעצמות-העל מזה ומדינות הפריפריה מזה במרחב בכלל ובסכסוך הישראלי-ערבי בפרט, והאינטרס של ישראל להבטיח את שלומם של היהודים בכל רחבי העולם, מכתיבים למודיעין הישראלי היקפי פעולה חובקי עולם.

ד. האחריות להערכת המודיעין הלאומית מוטלת על כתפי המודיעין הצבאי (אמ"ן), וזאת מטעמים היסטוריים, מסורתיים וענייניים, בעוד שבכל מקום אחר בעולם מצטמצמת אחריותו של המודיעין הצבאי בהערכת הכושר הצבאי והכוונות הצבאיות של האויב.

המודיעין ברמה הטקטית

כשל קריטיות הבעיות ברמה הלאומית אנו נוטים לעתים להמעיט מחשיבותן של שאלות ובעיות כבדות הקשורות לרמה הטקטית בכלל ולפעולת המודיעין ברמה זו בפרט. אחד הנושאים שהטיפול בהם לא זכה בשנים האחרונות לתשומת הלב המלאה הוא מודיעין השדה או המודיעין הקרבי. האתגרים העיקריים בהקשר של מודיעין השדה הם: שיפור האינטגרציה שלו עם החילות הלוחמים, כך שיביא טוב יותר את צודכיהם, ישפיע על תוכני אימוניהם ויטמיע בהם את נושאי המודיעין; ניצול טוב יותר של הפוטנציאל האיסופי הגלום בעוצבות השדה; ופיתוח שיטות תרגול הממחישות את הפרובלמטיקה האופיינית לזמן מלחמה.

השער הראשון

בפתח השער הראשון של הקובץ אנו מתוודעים, בעזרתו של פרופ' מרדכי גיחון לזרשורו של מקצוע המודיעין — פונקציית המטה הראשונה הידועה לנו — ואחר תהליכי פיתוחו ושכלולו מאז העת העתיקה ועד ימינו.

שער זה אינו עוסק בחקר אירועים היסטוריים לשמם, אלא במגמה להפיק מהם לקחים בתחום המודיעין. ניתוח האירועים שקדמו למלחמת העולם הראשונה הוא ששימש בסיס עבור ארנסט מיי למסקנות הבאות המוצאות ביטוי במאמרו: אין לחפש את הפתרון לתחלואי המודיעין בכלל ולקשיי ההערכה בפרט במבנה הארגוני שלו; לא כדאי לסמוך על סוכנויות המודיעין לצורך תחזיות ארוכות טווח; נסיגנות של ממשלה אחת לדאות את הדברים מנקודת הראות של ממשלה אחרת נידונים לכישלון בכל מקרה, ללא יוצא מן הכלל; על המעריך לשאול עצמו ללא הרף מי זה "הם"

ומי "אנחנו"; יש להתבונן היטב בכל ההנחות המקובלות.

ממאמריהם של ד"ר אורי ביאלר על בריטניה לפני מלחמת העולם השנייה ושל פרופ' אמנון סלע על ברית-המועצות ערב מבצע ברברוסה אנו למדים שגם המידע המושלם ביותר אין בו כדי לחפות על חולשת ההערכה, ובעיקר על הקושי להבין את היריב, קל וחומר אם המדובר ביריב שאיננו משחק לפי כללי המשחק המקובלים, או אם הקברניטים אינם מצוידים בכלים המתאימים לניתוח המודיעין העומד לרשותם.

מאמרו של פרופ' בן-עמי שילוני, העוסק במערכת האוקיאנוס השקט בזמן מלחמת העולם השנייה, מציב סימן שאלה על התועלת העומדת מאחורי הנטייה הטבעית של כל מדינה להטיל איפול על כוונותיה, יכולתה ואמצעי הלחימה העומדים לרשותה. הלקח העיקרי מפרשת האוקיאנוס השקט, על-פי שילוני הוא, שתוצאותיה של אי-ודאות כזאת עלולות להיות שליליות אם היריב יפיק מן המידע החלקי, או המוטעה, העומד לרשותו, מסקנות בלתי נכונות.

את הנקודה היהודית-ישראלית בשער זה מספק אסא לָפֶן במאמרו על הש"י, שהוא ראשיתו של מחקר מקיף יותר שהוא עורך בנושא. לפן מתחקה אחר יעדיו, שיטותיו ודפוסי עבודתו של המודיעין העברי בהתהוותו, ומביא תמונה ריאליסטית של תרומת הש"י למודיעין שלאחר קום המדינה, גם אם מודיעין זה לא היה מה שקרוי היום "מודיעין צבאי".

השער השני

השער השני של הקובץ מטפל בסוגיית המודיעין ברמת הביטחון הלאומי. הנושאים המרכזיים הנדונים בו הם: הערכה; התרעה הפתעה והונאה; המודיעין והקברניט; והמודיעין בתפיסת הביטחון ובבניין הכוח.

השער נפתח בסקירתו של אלוף (מיל') מאיר עמית על קהיליית המודיעין בישראל. תרומתם של שירותי מודיעין בכלל, ובישראל בפרט, באה לידי ביטוי, על-פי עמית, בתחומים העיקריים הבאים: אספקת נתונים להחלטה; צינור השפעה קצר ואפקטיבי, תוך עקיפת מערכות ביורוקרטיות ופורמליות; צינור נוח לעסקות פוליטיות ומדיניות "מתחת לשולחן"; תחליף לעומק אסטרטגי בדמותו של מרווח של זמן ומרחב. עמית ממהה את קהיליית המודיעין בישראל, שבה אמ"ן נהנה ממעמד בכיר בהשוואה לשירותים האחרים (מעין משחתת שסביבה חגות כמה סירות קלות) ומציין שתי בעיות מרכזיות בפעילותה: הדומיננטיות של המודיעין הצבאי; והעדר הגדרה ברורה של תחומי אחריות, סמכויות פעולה וכפיפות של שירותי המודיעין, הגורם לכפיוליות ולחוסר תיאום מספיק. עמית קובע כי תנאי להמשך פעילותם התקינה של שירותי המודיעין בישראל הוא

הקמתם והפעלתם של מנגנוני ביקורת, פיקוח ותיאום של השירותים ברבדים השונים של מערכות הממשל — החל בקברניטים, דרך ועדת המשנה בכנסת העוסקת בנושא ועד ועדת ראשי השירותים.

● **הערכה.** הטיפול בנושא ההערכה נפתח בדיון בסוגיית המתודולוגיה של ההערכה. פרופ' יחזקאל דרור מדגיש את הקושי להעריך ולקבל החלטות במצב של אי-ודאות קשה, המאפיינת את המציאות שבה פועלות המדינות, ולפיכך ממליץ להכיר במודיעין ככלי-עזר להימורי מדיניות וקורא לפתח תיאוריה מודיעינית כתנאי לשיפור משמעותי של תרומת המודיעין לקבלת החלטות. אל"מ יצחק מציע ליישם בהערכת המודיעין את המתודה הביקורתית מבית מדרשו של קרל פופר, שבה מעמידים את ההערכה "על ראשה": קודם כול מעלים השערות ורק אחר-כך ניגשים לבדיקת העובדות, שהן כשלעצמן משמשות לא לאימות ההשערות אלא להפרכתן. יצחק אורון מערער על הברכה הטמונה ביישום התיאוריה הפופריאנית והוא מעדיף שנתקדם בחקר האמת שבמציאות כשלושנותנו דמיון יוצר בהעלאת השערות, פתיחות אינטלקטואלית ומשמעת מתודולוגית, המבוססים על בקיאות מעמיקה באובייקטים הנחקרים. דוד נאור מייעץ לעוסקים במודיעין ללמוד מדיסציפלינות מדעיות שונות, ובמיוחד מתחומי ניתוח המערכות, תורת המערכות הכללית, כלכלה, וכמובן — הפילוסופיה של המדע.

בקרב הדנים בנושא ההערכה אין ויכוח לפחות בשאלות הבאות:

א. מידע בלבד אינו עונה על הצרכים; כדי שהמידע יהיה שמיש חיוני להעמידו בתוך הקשר כלשהו, שהוא תמיד פרי של הערכה.

ב. המידע לעולם לא ישלים את התמונה כולה.

ג. אין מנוס מלנסות לאתר את הצפוי בעתיד, וזאת ניתן לעשות רק על-ידי הערכה.

כמו כן יש הסכמה רחבה שההכרה האנושית ותהליך החשיבה האנושי אינם מאפשרים לטפל בבעיות מורכבות, המאפיינות את המציאות, ובחשיבה מופשטת ללא קיומן של קונצפציות לגבי המציאות, אלא שהסכנה היא שקונצפציות יהפכו לדוגמות אטומות בפני מידע סותר.

תא"ל (מיל') יואל בן-פורת מונה את החולשות הבסיסיות הטמונות ביומרות לחזות את העתיד במקום שבו אפשר רק לנחש אותו, יומרות הזוכות בטעות להיקרא הערכות, וההופכות את ההערכות לגורם מכשיל. בין החולשות: נטיות לב, כשלי חשיבה וגילויי יוהרה וכוז כלפי האויב מצד המעריכים; בורות בכל הנוגע לערכים — שפתם, תרבותם, דתם ודבריי-מיהם; טעויות אנוש והשפעות סובייקטיביות ואי-רציונליות; חוסר באנשים בעלי כושר שיפוט, דמיון ואינטואיציה.

לפי בן-פורת, העובדה היא לבנת היסוד של המודיעין והחומר הבראשיתי שלו, בעוד שההערכה היא ביטוי של מצוקה, תחליף סינתטי לעובדות החסרות. לדעתו, חסרה אצלנו שיגרה של טיפול במידע שתאפשר "לסחוט את מרב המיץ העובדתי". הוא מציע לאמץ שיטה המדגישה את ראיית העובדות והסקת המסקנות בדבר היכולות הטכניות של הצבאות הערביים בכל רגע ורגע (מבלי להזניח את הנסיגות לשער את כוונות האויב), כאשר ההחלטה היא על הקברניט הנושא באחריות ואמור להיות בעל הכישורים האינטגרטיביים לגבי מעשי האויב והמתחייב מהם לגבי כוחותינו.

לעומתו תא"ל (מיל') עמוס גלבוש מונה את תפקידיה החשובים של ההערכה (הערכת הידיעות, הערכת נושא או מצב בהתבסס על העובדות כדי להפיק משמעות, הערכת מצב כוללת לגבי איומים על המדינה, הערכת הצפוי בעתיד), שולל את הטלתה על הקברניט העמוס ומסכים שיש להעמיד את הקונצפציות במבחן ביקורת יומיומית של הידיעות במידת הצורך. הוא גורס שאמ"ן ערוך כיום טוב מבעבר להימנע מן המכשלות הטמונות בהערכות: החוקרים בקיאים היום יותר בשפה הערבית ובאיסלאם; המידע הוא העומד במקדק ההתעניינות של המודיעין; ובאמ"ן פועל גוף בקרה המנסה לקזז את אפשרויות הטעות ואת הסכנה שבהשתעבדות לקונצפציות.

סא"ל שמואל עומד במאמרו על תפקידו של גוף בקרה כזה, והוא לבדוק את ההיגיון הפנימי של המוצר, ובשום פנים ואופן לא לצאת נגד רעיונות, עובדות או כותבים. הוא מונה כמה יתרונות של הבקרה: היא יכולה להעתיק מאמץ לנושאים המרכזיים של סדר היום המודיעיני, לבטא דעות מיעוט בתוך קהיליית המודיעין, ולהציג תמונת מודיעין חלופית שתעורר לבדיקה מחדש של ההערכה המקורית.

אלוף (מיל') אביעזר יערי מציג בעיות מספר המאפיינות את מערכת המודיעין בישראל בכלל ואת תחום ההערכה המודיעינית בפרט: הצורך לקיים סיקור והערכת מודיעין רצופים; ההתמקדות בנושאים הדחופים, לעתים על חשבון העיסוק בתהליכים המהותיים והחשובים; הקשת הרחבה של שטחי ההתעניינות שהמודיעין חייב לעסוק בהם כדי להגיע להערכת מודיעין לאומית אמינה. יערי מייחס חשיבות רבה לחקר תהליכי יסוד ורואה בו תנאי לאיתור פוטנציאל ההתפתחות האפשריות בעתיד. לצדו חשוב לאתר תפניות בכיוון הכללי של התהליכים, בדמות אירועים המתפתחים בכיוון שונה מן החזוי והצפוי.

הקושי להיכנס לעורו של היריב הוא סוגיית הערכה המעסיקה תיאורטיקנים רבים בתחום המודיעין. בעניין זה פורש אלוף (מיל') פרופ' יהושפט הרכבי רשימת קשיים המאפיינים את הניסיון ללמוד עמים זרים. בין הקשיים העיקריים:

הקושי לעבור מהצבר מידע להבנת מאפייניו של עם ולאבחנת המייחד אותו מעמים אחרים; הקושי ללמוד עם זר כאשר הלומדים והנלמדים מצויים בקונפליקט זה עם זה, על כל המטענים הרגשיים, הדעות הקדומות והאינטרסים הכרוכים בדבר; הקושי ללמוד עמים מודרניים הפתוחים להשפעות חיצוניות ויחד עם זאת שומרים על מאפיינים שורשיים ואותנטיים; קל וחומר לימוד הערבים שהם גם מדינות וגם עם והמגע עמם הוא עקיף; הקושי ללמוד חברה שהיא מאופק תרבותי שונה; הקושי הנובע משיעבוד הלימוד לשמו לאינטרס מעשי, מניפולטיבי (בולט במיוחד בעבודת המודיעין).

יהושע (ג'וש) פלמון מזהיר מפני חוקרי הערבים והאיסלאם. רובם, אומר פלמון, אינם ערבים ואינם מוסלמים, ואלה מהם שהם ערבים ומוסלמים רכשו את השכלתם ואת טכניקות המחקר שלהם כמוסדות מחקר כמערכ, המאווישים בחוקרים נוצרים. הוא טוען כי כדי להסביר התפתחויות ומאורעות בני זמננו אנו זקוקים למונחים מתחומי החברה והמוסר, ואלה המקובלים היום צמחו על קרקע של מוסכמות המקובלות בארצות לא מוסלמיות ולא ערביות. פלמון מעביר לקורא שיעור קצר בלימוד המחשבה הערבית והמוסלמית, כאשר הוא מגייס לצורך כך את נסיונו הרב במגע אינטנסיבי עם ערבים מאז ילדותו ועד לתקופה שבה מילא תפקידים ממלכתיים בכירים שבמסגרתם קיים קשרים הדוקים עם ערבים, לפני קום המדינה ולאחר מכן. גם תא"ל (מיל') יואל בן-פורת וגם יצחק אורון מצביעים על מגבלותיו של חוקר המודיעין בכל הנוגע להבנה אמפאטית. בן-פורת טוען שחוקר המודיעין חסר את "תחושת האצבע" של הקברניט מזה ואת הירע התיאורטי הרחב של פרופסורים באוניברסיטה מזה, ויצחק אורון ממליץ לחוקר המודיעין לערב את המדינאי-הלקוח בהערכתו ולנצל את יכולתו "להבין דרך מדינאי במדינאות". ולבסוף, נושא חשוב הנידון בשער זה, במסגרת בעיית ההערכה, הוא מקומה של סוגיית השלום בהערכת המודיעין. אלוף הראבן מציג את הנטייה המובנת מאליה של מוסדות מודיעין — ובמיוחד של מודיעין צבאי — להתמקד בדני נפשות, כלומר בחקר האיומים, ולעסוק פחות בסיכויים; וזאת מכמה סיבות, ובעיקר: אחיותם של שירותי המודיעין למנוע פגיעה בחיי אדם; המחיר הגלוי לעין של אימתן התרעה מפני מלחמה לעומת המחיר הלא גלוי לעין של אייתורו של סיכוי לשלום; העומס העצום המוטל על המודיעין המגביל אותו מבחינת קשת תשומת הלב שלו.

המקרה המהדהד בראשם של מי שעוסקים במקומה של סוגיית השלום בהערכת המודיעין הוא זה של שנת 1977 — השנה שבה אמ"ן לא חזה את תהליך השלום עם מצרים; והשאלה

הנשאלת בהקשר זה היא: אילו לקחים ניתן להפיק מאי הצלחה זו של המודיעין, וכיצד ניתן לשלב בעתיד את הערכת מגמות השלום יחד עם הערכת מגמות המלחמה במסגרת של הערכת מודיעין מקפת וכוללת. נראה כי אחת הסיבות לעמימות השוררת לגבי נושא השלום בהערכת המודיעין נובעת מהעדר מנדט ברור מצד הדרג המדיני לדרג המודיעין לעסוק גם בהתרעה "מפני" שלום, לצד העיסוק בהתרעה מפני מלחמה.

•התרעה, הפתעה והונאה. הבעיה השנייה במסגרת הדיון על המודיעין ברמת הביטחון הלאומי קשורה לסוגיות ההתרעה, ההפתעה וההונאה.

אל"מ אפרים מציג גישה פסימית של הסיכוי למנוע מתקפת פתע. הוא רואה בגיבוש הערכה קולעת שמלחמה מתקרבת ובאה את הבעיה הסכוכה ביותר הניצבת בפני החוקר, משום שכרוכים בה קשיים רבים: הצורך למזג שיקולים מדיניים, צבאיים, כלכליים, חברתיים ואידאולוגיים לכדי תחזית של אירוע יחיד במינו; הצורך להעריך את כוונות האויב, את יכולתו ואת נכונותו ליטול סיכונים; הטיית קוגניטיביות ותפיסתיות; השפעה של קבוצה, של מכשולים ארגוניים ושל קברניטים; לחצי זמן והונאה; הצורך להתמודד עם הערכה שהתגבשה במשך שנים; ועוד. לרעת אל"מ אפרים, גם הערכה קולעת איננה מספקת ערובה למניעת מתקפת פתע מאוחר יותר, ואפשר שסדרת הערכות קולעות תסתיים בכשל הערכתי. עם זאת, הוא מביא שורה של אמצעי נגד שניתן לנקוט כדי לצמצם את סכנתה של מתקפת פתע, במיוחד הוא ממליץ על שניים: עידוד הפתיחות, הספקנות והדמיון בקהיליית המודיעין; ונכונות להוריד, בנסיבות מסוימות, את סף ההתרעה, אף במחיר של כמה התרעות שווא.

הסכנה שכושר ההרתעה של המדינה יאבד מהשפעתו ושלא ניתן יהיה להבטיח התרעה במועד — מה שיהפוך את ההפתעה לבלתי נמנעת — היא העומדת בבסיס מאמריהם של ד"ר אריאל לויטה ושל תא"ל אברהם איילון.

לויטה, המתמקד בהתרעה והמנתח את השפעותיה על תגובת הקברניטים, מציע שלוש אסטרטגיות האמורות לפצות על ליקויים הקשורים בהתרעה, וממליץ על בחירת מרכיבים מתוכן בהתאם לנסיבותיה המיוחדות של כל מדינה ומדינה. האסטרטגיות הן: תגובה על בסיס של התרעה חלקית או לא ודאית; תגובה מקדימה או מונעת על בסיס של התרעה קצרת זמן ביותר; ספיגת מחיר התחלתי של מהלך עוין ומפתיע היוזם על-ידי האויב ותגובה מכריעה לאחר מכן. במקביל הוא מציע לנקוט אמצעים בתחום המודיעין לשיפור היכולת להשיג התרעה בעיתוי

מוקדם יותר ובתחום שיפור כושרם של צרכני המודיעין להשתמש בו.

איילון, שמסקנותיו מושפעות במיוחד מלקחי מלחמת יום הכיפורים, מדגיש את הצורך להתמודד עם סכנותיה של מתקפת פתע באמצעות מוכנות לאומית — "חבילה" הכוללת בתוכה שלושה מרכיבים שביניהם קיימת זיקת גומלין: התכוננות — הכנות ארוכות טווח לקראת מבחנים בעתיד בתחומים הצבאי והאזרחי; כוונות — שמירה על רמת כשירות ודריכות לכל צרה שלא תבוא, המוגברת בזמן מתיחות; נכונות — תהליך קבוע של טיפוח רצון לשאת בנטל הכרוך בהתכוננות, ככוונות ובעמידה במצבי מתיחות ומלחמה.

חלק מהותי מעבודת המודיעין צריך להיות מוקדש לנושא ההונאה. כך קובע פרופ' מיכאל הנדל במאמרו על ההונאה, שבה הוא רואה מכפיל כוח זול, שפירותיו רבי-ערך במיוחד לצורכי הפתעה אך גם לצורכי השגת הצלחה צבאית מהירה ומכרעת. הונאה יעילה, לפי הנדל, תגרום לאויב לבזוז את משאביו, לפזר את גישותיו ולדללם, לסלק את כוחותיו או לצמצם את עוצמתם בנקודה המכרעת של ההתקפה, לרחק כוחות ניכרים למקום הלא נכון ובזמן הגרוע ביותר, להסיט את תשומת לבו מנושאים קריטיים, להקהות את עירנותו ולהפחית את כוונותו, וכן להגביר את מוכנותו ואת תחושת אי-הוודאות שלו. הנדל רואה בהונאה אמנות יוצרת ולא מדע מדויק או אומנות — מה שהופך אותה לקשה ללמידה ומחייב חוש טבעי לצורך השימוש בה. כמו כן הוא מזהיר מפני ראייתה כתחליף למרכיבים צבאיים אחרים הדרושים לשם הצלחה במלחמה.

אחרון זאבי מדגים את השימוש בהונאה על-ידי תיאור המקרה של ההונאה המצרית במלחמת יום הכיפורים. זאבי מתחקה אחר תפיסת ההונאה בצבא המצרי, שגובשה בסוף שנות ה-60 והיתה שאובה מן הדוקטרינה הסובייטית. במרכזו של התפיסה עמד רעיון היציאה למלחמה מתוך תרגיל, ורעיון זה אכן יושם ב-1973. המחבר מונה סדרה של אמצעים שנקטו המצרים להסתרת כוונותיהם המלחמתיות ומסכם כי בעזרת ההונאה השיגו המצרים הפתעה אסטרטגית ואופרטיבית, שינו באופן מכריע את מאזן הכוחות בחזית בימים הראשונים של המלחמה, חסכו אבידות כנפש והגדילו באופן יחסי את עוצמתם הקרבית של כוחותיהם התוקפים.

•המודיעין והקברניט. הסוגיה השלישית במסגרת הדיון על המודיעין ברמת הביטחון הלאומי היא סוגיית היחסים שבין המודיעין והקברניט. אלוף (מיל') פרופ' יהושפט הרכבי ואלוף (מיל') שלמה גזית — שניהם ראשי אמ"ן לשעבר — עומדים במאמריהם על הבעיות המאפיינות את המפגש בין המודיעין והקברניט.

גזית מייחס חשיבות רבה לכך שהערכת המודיעינית לא רק תגיע אל הקברניטים, ובמועד, אלא שהיא תוכן עלידם על כל גווניה ומשמעויותיה. לצורך זה, הוא ממליץ על בניית אָמוֹן הדדי בין המודיעיני והקברניטי, המושתת על שגרה של דו-שיח, על הִקְוֵנָה מצד הקברניטי ועל "כימיה", אם כי הוא מודע לסתירה הפנימית שקיימת בין מגע הדוק ובין ההכרח לשמור על הערכת מודיעינית שקולה ואובייקטיבית.

הרכבי מונה סדרה של בעיות המתעוררות במפגש שבין המודיעיני והקברניטי. בין הבעיות: הקושי "לשווק" את המסר המודיעיני; שמירת עצמאותו של המודיעיני; תופעת "מלצר המודיעיני" (העוזר המסמן לאדונו מה שראוי לו לקרוא); הסכנה הכרוכה בצפייה מן המודיעיני לספק חימוכין למדיניות ולהשקפת העולם המדינית והאידיאולוגית של הקברניטים; מגבלות המידע כמספק תשובות על מצוקות הקברניטי; ראש המודיעיני כצוואר בקבוק העלול לגרוע מאיכות המודיעיני, ועוד. במיוחד מדגיש הרכבי כי תרומת המודיעיני לקברניטי אינה מתמצית רק במידע שהוא מספק לו אלא גם בסיוע לפיתוח הרגישות הקוגניטיבית של הקברניטי — לא רק על-ידי תשובות לשאלות הקברניטי אלא גם על-ידי הצגת שאלות או על-ידי גירוי הקברניטי לשים לבו להיבטים שונים מעוררי תמיהה. הרכבי מציג דמות של ראש מודיעיני הִדָן עם הקברניטי בשאלות הגדולות של הנסיבות ההיסטוריות והמגמות העמוקות, המציג את נקודות התורפה של המידע וההערכות והמביא את הקברניטי לתהות על הנחותיהן, כל זאת מבלי להתיימר להיות "מחנכו" של הקברניטי.

משלים את גזית והרכבי תא"ל (מיל') ראובן אייל, המזהיר אותנו מפני ארבע תופעות (פאראדוקסים, לפי הגדרתו) המאפיינות את יחסי קברניטי-מודיעיני. האחת — חוקר המודיעיני הבקיא, המבין, הבטוח בעצמו והמנוסה שהוכיח במשך שנים את נכונות הערכותיו, יהיה האחרון שיסכים לקזז את משקל נסיונו וכישוריו לטובת הנחה פראית שמעולם לא הוכחה לגבי אויבו. השנייה — מפקדים קובעים משימות מודיעיניות אך אינם קובעים את סדרי העדיפויות שלהן, וכך — לנוכח ריבוי המשימות — מחכות משימות רבות לטיפול ממשי בדרגים נמוכים יחסית, בסדר עדיפויות שנקבע על-פי יכולתם, תנאיהם והבנתם של הדרגים הנמוכים. השלישית — ככל שהקברניטי מעוניין ליהנות מעצמאות הערכה, כך הוא מתקרב בעבודת המחקר שלו אל המיקרו, ותלותו גוברת הן בעבודתם והן בטעויותיהם של העוסקים במיקרו. הרביעית — קברניטים נוטים להעדיף חומר מודיעיני נוח ומשכנע (כמו תצלומי אוויר) על-פני חומר מדויק, מעודכן ואמין, אך הטעון הסברים והבהרות (כגון פרשנות קצין המודיעיני לגבי פעילות האויב).

בקרב העוסקים בסוגיית המודיעיני והקברניטי קיים ויכוח בין השוללים הקמת דרגי יועצים או דרגי מודיעיני ליד הדרג המדיני ובין המצדדים בהקמת גופים כאלה, במגמה לשפר את כושרו לפעול מול המידע וההערכות שמספקים שירותי המודיעיני.

רא"ל (מיל') חיים בר-לב חנש שיועצים או מועצות ליד הקברניטי ישמשו ואף אחריותם של ראשי המודיעיני, ובמיוחד של ראש אמ"ן, להערכת המודיעיני הלאומית או את אחריותו של הקברניטי להערכת המצב הלאומית ולמשתמע ממנה. התנגדותו להם נובעת גם מן ההנחה שגופים כאלה יאוישו על-ידי אישים "מטעם", ואלה לעולם לא יהיו יותר מקצועיים מאנשי המודיעיני. כמו כן הוא שולל הקמתו של גוף מודיעיני אינטגרטיבי ליד הדרג המדיני, בטענה שבין תשומות המודיעיני בתחומים השונים שעליהם מופקדים שירותי המודיעיני אין מכה משותף, וראוי כי המפגש האינטגרטיבי יבצע בפורומים ממשלתיים (קבינט, ועדת שרים לביטחון וכדו'). בר-לב תולה את הבעיות בתפקודה של המערכת קברניטי-מודיעיני בכישורים לקריים ובתפיסות לא נכונות של ממלאי תפקידים.

אלוף אהוד ברק מתנגד בתוקף להקמת גוף ליד הדרג המדיני שיהיה אחראי להערכת מודיעיני לאומית, שכן לטענתו תנאי האחריות הוא יכולת לממש (למשל היכולת להתמודד עם כלל החומר המודיעיני במקורו) ובתנאינו אין יכולת לבנות הייררכיה של גופים שכל אחד קורא את החומר במלואו. לדעתו, קיימת במדינת ישראל מעין מקבילה של המועצה לביטחון לאומי בארצות-הברית — פורום שבו שותפים גם הדרג הנבחר וגם צמרת הדרג הביצועי הממונה, והכעיה האמיתית היא הקמת גוף מטה ליד פורום כזה שיכין חומר לצורך החלטותיו.

תא"ל (מיל') חיים יעבץ מצדד בהפרדה בין מודיעיני נתונים (איסוף מידע, עיבודו והפצתו), שעליו יהיה מופקד אמ"ן, ובין מודיעיני ניתוחי, ליד הדרג המדיני, שינתח את הנתונים אודות האויב לצד נתונים על כוחותינו ויציג בפני הדרג המדיני ראייה כוללת של מכלול המגורים של הכיטחון הלאומי, שעל כסיסה ניתן יהיה למנוע הפתעה מצד האויב, לפעול ליצירת עליונות ביחסי היכולת עמו ולקבל החלטות תוך מימוש אחריותו של הדרג המדיני.

אלוף (מיל') מאיר עמית מציע הקמתו של מרכז-על לעיבוד נתונים, שישמש כתובת מרכזית שאליה יופנה כל המודיעיני בזרימתו כלפי מעלה. מרכז זה ירכז את המידע, יעבד אותו ויביא אותו בפני מקבלי החלטות ברמה הלאומית, תוך הצגת האלטרנטיבות השונות לפעולה. יהיו לו שני "ראשים" — חברת-כלכלי ומדיני-בטחוני, והיקפו יהיה מצומצם, שכן כאמור הוא לא יעסוק

באיסוף מידע אלא רק בהערכות על חומר שנאסף על-ידי גורמים אחרים.

המודיעיני בתפיסת הביטחון ובכניין הכוח. סוגיה זו היא הרביעית והאחרונה במסגרת הדיון על המודיעיני ברמת הביטחון הלאומי.

למודיעיני שמור מאז ומתמיד מקום מרכזי בתפיסת הביטחון של ישראל. בו בכלל, ובהתרעה בפרט, תלוי כושר המעבר המהיר מאורח חיים נורמלי להיערכות של זמן חירום — נשמת אפה של יכולת ההתמודדות שלנו עם האיום הערבי מזה ושל כושר קיומנו כמדינה וכחברה מזה.

זוהי הסיבה לכך שאלוף אהוד ברק רואה בהתרעה המודיעינית נקודת משען ארכימדית של תפיסת הביטחון כולה. ברק מבליט אפוא את ההכרח לשמור על מרכזיותה של מערכת המודיעיני ואף לתת לכך ביטוי במשאבים המוקצים לה, כדי לצמצם עד למינימום את הסיכון שבהפתעה, במיוחד בתקופה של קיצוצים תקציביים המחייבים פגיעה במרכיבי כוח בכלל ובמרכיבי כוח הזמנים לפעולה מיידית בפרט.

אל"מ אבי מט"ע מתמקד בחלקו של המודיעיני כחוליה חיונית בתהליך בניין הכוח הצבאי. המודיעיני הוא המספק את הנתונים הבסיסיים אודות עוצמת האויב, שמהם נגזרים האיומים הפוטנציאליים, אשר מולם יש להקצות את המשאבים בעדיפות ובקדימות הדרושים, לבנות את הכוח ולתכנן את התכניות באופן תכליתי. אבי מט"ע מונה את התחומים שבהם משפיע המידע המודיעיני על בניין הכוח: תחום תורת הלחימה, תחום התרגול והאימון בהתאם לתורת הלחימה ועל בסיס הארגון והכלים העומדים לרשות הכוח, התחום הארגוני (סוגי מערכות הנשק וארגון הנכון), והתחום הטכני (התכונות הטכניות של מערכות הנשק).

תא"ל (מיל') חיים יעבץ איננו מקבל כמובנים מאליהם את תפיסת הביטחון ואת מבנה הכוח הקיימים. הוא קורא במאמרו להתאמת תפיסת הביטחון הישראלית לנתוני הזירה שהשתנו, לדבריו, מאז 1967. במיוחד הוא מצביע על הנטייה, המוצאת ביטויה בתורות המלחמה במערב וגם במזרח, לעצור את התנועה והתמרון ולהתמקד ביצירת איום באש — נטייה המביאה, מבחינת ישראל, לאובדן היתרון האיכותי הטמון בתנועה ותמרון מזה, ולהנצחת הנחיתות האיכותית באש מזה. התפיסה האסטרטגית שהוא ממליץ עליה מדגישה את היכולת לפגוע באויב התוקף באש, הרחק מקווינו הקדמיים, ולהגן על העורף. תפיסה זו מטפחת, לדעתו, את כושר העמידה לצד כושר המחץ, עלותה נמוכה יחסית (הן מבחינה כספית והן מבחינת נפגעים), היא מצמצמת את התלות בגיוס מהיר של מילואים ויש תועלת מדינית בצדה. אימוצה מותנה במודיעיני ייעודי ומותאם לתפיסה. יעבץ מפרט במאמרו את מערכי

מודיעין המשרתים תפיסה זו (במיוחד מודיעין הנשק, לחימוש, לאמצעים), המאפשרים למודיעין ליטול חלק פעיל בשדה הקרב.

אתגר בטחוני מרכזי הניצב כיום בפני שירותי המודיעין בעולם הוא הטרור, על גילוייו השונים, שהפך לתופעה של קבע בחברה המודרנית בכלל ובמציאות הישראלית בפרט. אלוף (מיל') אהרון יריב מנתח את תפקידיו המגוונים של המודיעין בהקשר זה, וביניהם: גילוי סכנת הטרור, הגדרת טיבה, הספקת מידע התרעתי למניעת פעולות טרור, סיוע למאבק בפועל נגד הטרור, וסיוע בניהול מלחמה פסיכולוגית והסברתית הנלווית למלחמה בטרור. לצורך מילוי תפקידים אלה בייעולות, ממליץ יריב על היערכות מתאימה בשירותי המודיעין — מבחינה ארגונית ומבחינת כוח אדם — שתאפשר טיפול מיומן בהיבט זה של עבודת המודיעין.

שני המאמרים האחרונים בסוגיה זו ובשער זה, עוסקים בנושאים טכנולוגיים. למודיעין הטכני ישנו מקום חשוב בתהליך בניין הכוח. הכוח נבנה כדי להתמודד עם האיומים שמציג האויב, ואיומים רבים נולדים ברמה הטכנית, אף כי התשובות עליהם ניתנות לא רק ברמה זו אלא גם בתחומים אחרים כגון תורת הלחימה או ארגון הכוח. אל"מ (מיל') דוד בניה רואה שני ייעודים למודיעין הטכני: האחד — להעריך את יכולתו הטכנולוגית של האויב ואת ביטויה בשדה הקרב; השני — לתרום למאמץ המחקר והפיתוח של אמצעי לחימה חדשים. הוא מאפיין את האיום הטכנולוגי-צבאי כחורג מעבר ליכולתם הטכנית של כלי הנשק; איום זה טמון בשיטות ההפעלה של האמצעים בשדה הקרב וביכולת הביטוי המבצעי של היכולת הטכנית. כמו כן מבחין בניה בין איום מיידי ובין איום לטווח ארוך. במאמרו הוא מסביר את חשיבותה של ההפתעה הטכנולוגית, מתאר את תהליך עיבוד הנתונים והערכת המידע ועומד על התכונות הנדרשות מקצין המודיעין הטכני.

אל"מ (מיל') גדעון חושן מציג את המורכבות הרבה המאפיינת את קשרי המודיעין עם הגורמים העוסקים בפיתוח אמצעי לחימה וקורא למיסודם של מפגשים בין גורמי המודיעין, המבצעים והפיתוח, שבהם יוחלפו תחושות לגבי אירועים בנתונים ובהערכות ושבהם ניתן יהיה להגיע להערכה ריאלית של האיום ולבסס עליה תכנון מבצעי או החלטות פיתוח. חושן משווה בין "כשל כוונות" ו"כשל יכולת" ואומר כי בניגוד לנזק הנגרם מ"כשל כוונות", שאותו ניתן במקרים רבים לתקן תוך כדי המלחמה, הרי שהנזק הנגרם בעטיו של "כשל יכולת" הוא גדול יותר, במונחים של הזמן, הכסף וכוח האדם הדרושים כדי להחזיר את המצב לקדמותו. הוא מונה אחד לאחד את הכשלים העיקריים בהערכת היכולת: אפיון הדרישות ממערכת הנשק ללא ביסוסן על תיאור

מודיעיני מוסמך של האיום הצפוי; כתוצאה מכך — הערכת יתר של האיום; ולבסוף — כישלון לזהות תהליכי היווצרותו של איום ולהתריע עליו בעוד מועד. הוא ממליץ לחוקרי המודיעין להשקיע מאמץ בבניית מתודולוגיה של "הערכת יכולת", להיות ערים לשפה שבה הם מציגים את האיום, ולהתריע על תהליכי היווצרות איום גם אם הידיעות אינן חד-משמעיות.

השער השלישי

השער השלישי של קובץ המודיעין עוסק במודיעין להפעלת הכוח, או במודיעין ללחימה. אל"מ אבי מט"ע מאפיין מודיעין זה כ"מוכוון משימה" וקובע כי ככל שמדובר ברמה נמוכה יותר כן המשימה מוגדרת יותר וצורכי המודיעין ממוקדים יותר. אבי מט"ע מצביע על שתי מטלות של המודיעין בזמן לחימה, שניתן לראותן כשני פנים של אותה המציאות: מודיעין של תמונת מצב, או מודיעין לתמרון, שתכליתו לאפשר החלטות נכונות של המפקדים בכל הקשור לתמרון והססת מאמצי האש, זאת על-ידי מתן המידע הרלוונטי בדבר מצב האויב והערכת כוונותיו; ומודיעין של מטרות, או מודיעין לאש, שתכליתו לאפשר פגיעה באויב על-ידי אמצעי האש לסוגיהם השונים, וזאת על-ידי איכון מדויק של הפרטים החשובים כמערך האויב, בזמן ובאופן המתאימים לאמצעי האש. חשיבותן של שתי המטלות משתנה על ציר הזמן ובכל דרג, קובע אבי מט"ע, כאשר חשיבותו של המודיעין למטרות גדולה יותר ברמות הטקטית (כשהמדובר במודיעין כוונות) והאסטרטגית (שבה ההשפעה על המלחמה היא על-ידי הפעלת אמצעי אש), ואילו ברמה האופרטיבית עולה חשיבות המודיעין לתמרון והואיל ושם רב משקלו של התמרון הנכון לצורך השגת המשימה.

אל"מ (מיל') מרדכי כץ מתייחס בהרחבה למודיעין כמערכת עזר התומכת בלחימה, כמובן בשיתוף עם המערכת המבצעית, ומפרט את מטלותיה העיקריות בהקשר זה. הוא מדגיש את תרומתו הקריטית של מודיעין השדה במצבים של שחיקה ולחץ, שבהם — כתוצאה מחוסר מידע או בשל תנאים חיצוניים — גם גורל הכוח או האמצעים הטכנולוגיים המתוחכמים ביותר העומדים לרשותו לא יביאו את הישועה. במצבים כאלה, אומר כץ, רק קומץ מידע זמין ומוחשי, שנאסף תוך כדי מגע והכוונה מדויקת — בתצפית, בסיוור, בהאזנה ובאמצעים פשוטים ואמינים — יכול להועיל להמשך התנופה. ברם, כץ מזכיר לנו כי תפקידו של מודיעין השדה איננו מתמצה רק בלחימה, אלא בא לידי ביטוי גם בתהליך הכנת הכוח למלחמה. תרומתו העיקרית בתחום זה מתבטאת בהצגת מודל של שדה הקרב העתידי, כולל הגדרת מצבים עתידיים של כושר השמדה,

ניידות כוחות, אמצעי-נגד אלקטרוניים, איתור מטרות וכיוצא באלה.

כבר דובר רבות על הפוטנציאל המודיעיני הטמון בדרגים הטקטיים. רס"ן יוסף מזכיר לנו כי בתורת הקרב ישנו פרק שלם המוקדש לסיור (מודיעין) ולאבטחה קרבית — שתי מטלות שעל כל מפקד חובה למלאן. הוא סוקר את המגמה הקיימת בצבאות העולם לשלב בקרב כוחות הדרג המסתער של הגוף העוצבתי המודרני יחידת סיור משוריין — כוח תמרון לוחם משולב, המשמש בעת ובעונה אחת הן כאמצעי העוצבתי האמין ביותר לבדיקה ואישור של הנתונים המסופקים על-ידי קשת הכוחות והאמצעים של המודיעין הקרבי, והן כגוף לוחם ייחודי לגילוי, איכונן ותיאורו של האויב שאותו חשפה יחידת הסיור המשוריין בכוחותיה-היא בעזרת כושרם של אמצעייה ויכולתה הקרבית.

סוגיה חשובה במסגרת הדיון על מודיעין להפעלת הכוח או מודיעין ללחימה היא יחסי המודיעין עם הגורמים המבצעיים, המוצאת ביטוייה ומודגמת ביחסי קמ"ן-מפקד.

תא"ל (מיל') חיים בן-ימיני מבחין בין תפקידי המפקד והקמ"ן. לצורך זה הוא משתמש בארבעה קריטריונים: אחריות וסמכות — בעוד שאצל המפקד ישנה התאמה גבוהה בין אחריות לסמכותו, הרי שאצל הקמ"ן אין התאמה כזאת, שכן הוא אמנם אחראי להערכת היריב, אך היריב איננו נתון לשליטתו. חשיבה יוצרת מול ביצועים — מבחנו העליון של המפקד היא ביצוע המשימה; לעומת זאת תוצאת עבודתו של הקמ"ן מסתכמת ברכי פעולה אפשריות של האויב. מרחב אי-הוודאות — שעה שנטיית המפקד היא לצמצם את מרחב אי-הוודאות שבפניו הוא ניצב, הרי שתפקיד הקמ"ן הוא להצביע על אי-הוודאות. הזכות והחובה לטעות (מרחב הטעות) — למפקד "אסור לטעות", ועליו להקרין החלטיות, עקביות ודבקות במשימה. הקמ"ן, לעומת זאת, חייב להיות רגיש לשינויים בנתונים או בהערכות ולהיות פתוח לטעויות.

בשוני זה בדפוסי התפקוד טמון, לדעת בן-ימיני, סוד השילוב המוצלח בין ההיבט המודיעיני והחלטת המפקד ושיתוף הפעולה בין ממלאי התפקידים הללו.

אלוף משה בר-כוכבא מנתח את היחסים המגוונים ורחבי ההיקף בין המפקד והקמ"ן ברמה המערכתית-אסטרטגית, בתחומי הביטחון השוטף, ההכנה למלחמה, ניהולה וסיימה. הוא מצביע על השפעתו המרכזית של הקמ"ן על שיקולי המפקד, מציע כי הקמ"ן יטול על עצמו גם לספק נתונים על המידע שקיים אצל האויב על הכוחות והמרחב שעליהם מופקד המפקד. הוא קורא לראות בקמ"ן

קצין מטה מתאם ולא קצין מטה מקצועי, וזאת בהתחשב במעמדו הבכיר במטה וזיקתו הישירה אל המפקד.

הגורם האנושי

נוכח משקלו של המודיעין בתפיסת הביטחון ובכניין הכוח, ובשל משקלם של ההיבטים האינטלקטואליים בעבודת המודיעין, שהם לעתים קרובות מכריעים ("נשקו של איש המודיעין הוא מוחו ואישיותו") — חיוני להבטיח שלרשות המודיעין יעמוד סגל מוחות מעולה בעל סגולות מיוחדות.

ברב־שיח ביוזמת מערכות שהוקדש לנושא זה והחותם את הקובץ, וכן בחלקים מתוך מאמרים בנושאים השונים, שבהם מדגישים המחברים את הסגולות הנדרשות מן הקמ"ן — עולה שורה ארוכה של תכונות המצטרפות יחדיו למעין אידיאל־טיפוס של קמ"ן. אין אדם המגלם באישיותו את כולן, אך רשימה זו היא בלי ספק בבחינת "מצפן".

בצד "המוח" מובלטות תכונות כמו כושר ניתוח, כושר לראות תמונה מורכבת, כושר לפעול מול מצבי אי־ודאות, יכולת חשיבה קברניטית, והיכולת לברור את העיקר מן הטפל. בצד האישיות מודגשים שילובים כמו היסוס, הטלת

ספק, חרדה, וענווה מזה לעומת נחרצות וביטחון עצמי מזה, או גיל צעיר מזה וניסיון עשיר ונפש בוגרת מזה. כן מועלות על נס תכונות של שאר־רוח, רגישות והיכולת לנטרל את הנטיות האישיות והאידיאולוגיות.

בהכנת הקובץ נעזרה המערכת רבות בידע ובניסיון של תא"ל (מיל) יואל בן־פורת, אשר עיסוקו בשלוש השנים האחרונות בסוגיות ההערכה וההתרעה סייע בחשיפת הבעיות והעלאתן.

מהיר מהקול

על הספר ייגר, אוטוביוגרפיה של גנרל צ'אק ייגר בהוצאת משרד הביטחון ומטר.

מאיר בראלי

ונבחר למשימה הגדולה, להטיס לראשונה מטוס במהירות גדולה יותר ממהירות הקול. גם אחרי פרשת מהירות הקול עשה האיש מעשים מרשימים ודרכו בחיל האוויר של ארצות־הברית רצופה הישגים והרפתקאות. לא פעם הוא גם חטא לכללים ועלול היה לסיים את דרכו בחיל טרם זמן. כשם שידע להיחלץ מסכנות באוויר ומתגרת אויב, כך נחלץ גם מידה הארוכה של מפקדה שלא תמיד נוטה חסד לאנשים שאינם משתבצים יפה במסגרותיה. יש עניין רב בכל חלקי הספר, ביחסיו עם חבריו, בקשר שלו עם רעייתו החל מראשית חברותם דרך כל חייה לצדו, כשהיא מגדירה עצמה כ"אשת חיל האוויר". ייגר הוא אדם אוהב חיים, על הנאותיהם, ועם זאת הוא עצמו מודה שהוא תחרותי מאוד והשאפה להצטיין היא דחף מכריע באישיותו.

יש בספר פרקים מאלפים על חייהם של טייסים אמריקנים במקומות שונים בעולם, שצ'אק ייגר היה מוצב בהם מטעם חיל האוויר של ארצות־הברית. מבחינה זו הספר הוא גם ספר פוליטי, אולם בראש וראשונה זהו ספר מצוין על אדם בלתי־רגיל, שתרם תרומה נכבדה לקידומו של המין האנושי: טיסה מהירה ממהירות הקול.

האזורים הנידחים (ייגר הוא בן עיירה קטנה בוירג'יניה המערבית). הספר מתחיל בתיאור אי־הרצון של אבי הגיבור ללחוץ את ידו של הנשיא הארי טרומן (בטקס מתן הפרס לייגר הבן), מכיוון שטרומן הוא דמוקרט ואילו ייגר האב הוא רפובליקאי קנאי...

הנאמנות של צ'אק ייגר לארצות־הברית היא מוחלטת. היא ברקע, מובנת מאליה. אין לו שום פקפוקים לגבי אויביה של ארצו; תחילה הגרמנים, בזמן מלחמת העולם ("ראשי כרוב" קוראים הטייסים האמריקנים לאויביהם, הטייסים הגרמנים) ובתקופה מאוחרת יותר — הרוסים. אין הוא רואה צורך להסביר מדוע האמריקנים טובים ואויביהם רעים. הדבר פשוט: אנחנו והם.

אופיו המיוחד של צ'אק ייגר ניכר כבר בתחילת הקריירה שלו כטייס קרב. מטוסו הופל מעל צרפת והוא הצליח להימלט ולחזור לאנגליה, הבטיס שממנו פעלו הטייסים האמריקנים במלחמת העולם השנייה. לפי הכללים היה עליו לשוב לארצות־הברית, מכיוון שמתעמי בטיחות לא הניחו לטייס שהופל ונמלט לשוב ולטוס מעל אירופה הכבושה. ייגר הצליח להשיג לעצמו היתר לשוב לטיסות קרב עם הגרמנים. הוא הגיע לשם כך עד איזוהוא, הרשים את המפקד העליון באירופה, שהשיג למענו היתר להמשיך לטוס. כך יכול היה ייגר להיות ל"אס", כלומר למי שהפיל מספר גדול של מטוסי אויב. לזאת הייתה השפעה מכרעת על המשך דרכו. הוא נעשה טייס ניסוי

צ'אק ייגר הוא הטייס הראשון שטס במהירות גדולה ממהירות הקול. מקובל היה בשעתו לקרוא לזאת "שבר את מחסום הקול". מקורו של הביטוי הוא בכך שהיה חשש מסוים שיקרה משהו לאדם הנע באוויר במהירות על־קולית.

ספר על תולדות חייו של הטייס ייגר, בהוצאה משותפת של "מטר" ומשרד הביטחון — ההוצאה לאור, הופיע עתה בתרגומו העברי של רמי בנימיני. נאמר שזו אוטוביוגרפיה שנכתבה בהשתתפות ליאו ג'אנוס, ובאמת רוב הספר הוא דברי צ'אק ייגר, אלא שמפעם לפעם מובאים "קולות אחרים" — מונוולוגים של אשתו, חבריו, מפקדיו ופקודיו.

מובן מאליו שליאו ג'אנוס הוא זה ששיווה מתכונת של ספר למונוולוגים. עולה מהספר דמות מעניינת ביותר של בחור אמריקני, לא משכיל, שהגיע להישגים כבירים בזכות התמדתו, דבקותו במטרה, תושייתו, כושר הקואורדינציה המצוין שלו והאיזון העדין בין אומץ לב נדיר וזהירות קרבית.

זהו ספר חובה, כמובן, לטייסים, ולא רק להם, אלא לכל מי שיש לו קשר לתעופה — צוות אוויר וצוות קרקע. הספר הוא קודם כל מעניין מאוד. אמנם האיש מדבר בגוף ראשון ולכן הקורא מבין שייגר זה ניצל מכל הסכנות, ובכל זאת אתה עוקב בדריכות איך האיש עובר סכנה אחרי סכנה.

יש בספר עניין רב גם מבחינת ההבנה של "אמריקה האמיתית", זו של העיירה הקטנה, זו של

רח' דוד אלעזר 3
הקריה ת"א

ספריית המטכ"ל ע"ש
רא"ל חיים לסקוב ז"ל

ספרים חדשים בספריית
המטכ"ל

Joes, Anthony James. *From the Barrel of a Gun: Armies and Revolutions*. Washington, Pergamon — Brassey's, 1986. (G10308)

תפקידן ההיסטורי של יחידות סדירות ובלתי סדירות במלחמות אזרחים משמש רקע לניתוח המובא בספר זה לגבי לוחמת גרילה והפיכות משטר במאה ה-20. הניתוח מבוסס על דוגמאות: המהפכה הרוסית, המהפכה בהונגריה, נפילת השאח באיראן, ההפיכות בסין, בקובה ובניקרגואה, באלג'יריה, בברזיל, באינדונזיה ובפורטוגל.

Collins, Joseph J. *The Soviet Invasion of Afghanistan: A Study in the Use of Force in Soviet Foreign Policy*. (G10359)

לפנינו עבודה מחקר העוסקת במכלול הגורמים של פלישת ברה"מ לאפגניסטאן. לאחר סקירה ממצה של היחסים בין ברה"מ לאפגניסטאן, מנתח המחבר את המניעים שגרמו לסובייטים לפלוש לאפגניסטאן, את הפלישה עצמה ואת השימוש בכוח הצבאי.

Clancy, Tom. *Red Storm Rising*. New-York, G.P. Putnam's Sons. 1986. (G10342)

ספרו הראשון של המחבר The Hunt For Red October נכלל ברשימת רבי המכר של 5-1984 כאשר הוא היווה נושא מרכזי לשבחי המבקרים והצטיין לדעתם באותנטיות רבה. גם הפעם כמו בספרו הקודם התפקידים הראשיים בספר ניתנו לברה"מ ולארה"ב, אך הנושא מורכב יותר. מטרת הנובלה היא להדגים את היחסים הבינלאומיים השוררים בין שתי המעצמות כאשר הנפט, המצב במפרץ הפרסי ומעמדה של נאט"ו הם גורמים מכריעים ביחסים אלה.

Cole, Juan R.I. *Shi'ism and Social Protest*. New-Haven, Yale Univ. Press. 1986. (G10364)

השיעים המוסלמים מהווים כ-11% מהאוכלוסיה האיסלמית, אך על אף מספרם הלא גדול הם מהווים גורם פוליטי מכריע בארצות ערב. הספר סוקר את הפעילות הפוליטית של השיעים ומתרכז בתפקודם מאז 9-1978 בהפיכה האיראנית ועד למעורבותם הדראמטית בלבנון. כן נסקרת ההשפעה של מעורבותם הפעילה במלחמת איראן-עיראק, על יחסה של ברה"מ אל אפגניסטאן ואיראן ועל מדיניותה של ארה"ב במזה"ת. לדעת המחבר השיעים מזדהים יותר עם אינטרסים לאומיים מאשר עם סולידריות דתית מוסלמית.

Mcneil, John S. *Military Retirement: Social, Economic And Mental Health Dilemmas.* New-Jersey, Rouman and Allanheld. 1983. (G10370)

בספר נערכת, השוואה בין הפרישה לגימלאות בחיים האזרחיים לבין פרישה כזו מהשירות בצבא. המחבר סוקר את הדילמות החברתיות הכלכליות והבריאותיות שהפורש ניצב מולן ועוסק בהשפעת הפרישה על חיי המשפחה ועל החיים החברתיים. הספר מתמקד בבעיות כפי שנתגלו בחברה האמריקנית ואף מביא הצעות להתמודדות עם בעיות אלה.

Kenez, Peter. *The Birth of Propoganda State: Soviet Methods of Mobilization 1917-1929.* Cambridge, Cambridge Univ. Press 1986. (G10413)

התעמולה תפסה מקום חשוב בניצחון הבולשביקי ב-1917. עם השנים התרחב עוד יותר תפקידה ככרה"מ והחינוך הפוליטי של ההמונים הפך להיות מרכיב חשוב כמדיניות הבולשביקית. בספר שלפנינו מתאר המחבר את הדרכים שנקטו הבולשביקים כדי לרכוש את לב העם הסובייטי ומביא את תהליך השינוי של דרכי התעמולה הסובייטית בין השנים 1917-1920.

Laffin, John. *War Annual 1.* London, Brassey's Defence Publ. 1986. (G42401)

בספר מתוארים 32 משכרים פוליטיים שהתרחשו ב-1985-1986 ולצדם השערות המחבר בדבר ההתפתחויות העתידיות. בין המשכרים המופיעים בספר ניתן למצוא את הפלישה הסובייטית לאפגניסטאן, את מלחמת איראן-עיראק, את מלחמת של"ג, את ההתרחשויות בניקרגואה ובצפון אירלנד, את מלחמת האזרחים באל-סלבדור, אנגולה, גואטמלה ובנגלדש.

Rae, Leslie. *How to Measure Training Effectiveness.* Aldershot, Gower, 1986. (G10416)

זהו מדריך המרכז הצעות בנושא יעילות האימונים, והצורה שבה ניתן למדוד אותה. המחבר מנסה לדון בנושא בהרחבה ולכסות את תהליך האימונים למן בחירת האנשים לאימון דרך המבחנים שהם עוברים ועד לתוצאות הרצויות או הבלתי רצויות לטווח הארוך והקצר כאחד. הספר דן באימון האנשים במוסד, חברה או ארגון מכל סוג שהוא, אך ניתן מתוכו ללמוד דברים הנכונים גם למערכת הצבאית.

מדיניות־חרץ — לא נקיים את ביטחוננו בלי צבא. לשלום כלמלחמה דרושים שני צדדים וכמה שנשאף לשלום ונעשה למען ביטחוננו בדרכי־שלום אין זה מן הנמנע שהצד השני יקדש עלינו מלחמה — ועם פרוץ המלחמה רק הצבא יכריע את הכף. וכל עוד תיתכן מלחמה בעולם לא נוכל להתקיים בלי צבא.

וכאן עלי להזהיר מפני אשליה שנייה: כאילו כבר יש צבא במדינת ישראל. השנה — במשך המלחמה — גייסנו, ציידנו והפעלנו לוחמים כדי שינצחו והם ניצחו. להקמת צבא בישראל טרם הגענו.---

עם קום המדינה לא יכולנו להקים צבא, כי נאלצנו להילחם על קיומנו. ואתם שומעים זאת מפי אדם שזה שלוש שנים לא עשה כמעט שום דבר אחר מלבד דבר ביטחון והצבא. מאז שלושים בנובמבר הוטל עלינו להגן על קיומנו ועם קום המדינה ב־14 במאי הועמדנו לפני מלחמת חיים ומוות והייתה רק דאגה אחת: להילחם ולנצח. הנוער שלנו ידע על מה הוא נלחם. הוא ידע כי יש לנו רק ברירה אחת: ניצחון או כיליון. ולא הכזיב. ואיש אין לו להתבייש לא בכושר הקרבי ולא במסירות וברוח של לוחמינו.

אך לאור הבאות — אין זה מספיק. עלינו להיכון לא מתוך התפארות בעבר אלא מתוך ראיית הנולד, עלינו לראות את הבאות בעינים פקוחות, בלי התרככות, בלי ביטול יכולתנו העתידה של האויב. אנו מצויים על ביקורת עצמית חמורה, נוקבת, אכזרית. עלינו לזכור תמיד: בביטחון כרוכה השאלה העליונה — להיות או לחדול.

לאשרנו מעטים בצבאנו המפקדים המתאמרים שהם כבר יודעים את כל התורה ואין להם עוד מה ללמוד מכיוון שניצחו הפעם. גם הטוראי במלחמה הבאה יצטרך לדעת הרבה יותר משידע

הטוראי במלחמה האחרונה ומפקדינו במלחמה זו יצליחו גם בעתיד, אם הדבר הראשון שיידעו עכשיו יהיה כי הם יודעים מעט מאוד.

אציין לדוגמה דבר שלכאורה אינו צבאי. חיסכון. חיסכון בכוח־אדם, בזמן, באמצעים, בדלק, בכלי־רכב, במזון, בכדורים וכדומה. לא תהיה בזה מן ההגזמה אם אומר שמפקדינו כמעט אינם יודעים מה זה חיסכון ומה ערכו בצבא ובמדינה.

המלחמה הרסנית היא לפי מהותה: הורסת רכוש ונפש — ולא רק של האויב. ומפקד יש שהוא מחויב להתאכזר על עצמו, על חייליו, וודאי אינו יכול תמיד לחוס על רכוש. אולם מטרת מלחמתנו אינה הרס, אלא ניצחון, והניצחון תלוי לא רק בטיב הציוד והכושר הקרבי של הצבא אלא ביכולת המשקית והכספית של העם. וחייל ומפקד המבוזזים רכוש מדינתם בלי הכרח הריהם מסייעים לאויב בלא־יודעים חיסכון הוא אחת המצוות העליונות בארגון הצבא. ולא די לדעת חשיבותו של חיסכון, יש לדעת כיצד לבצעו בכל תא צבאי, בכל מבצע צבאי. ביצועו הוא תורה ארגונית ותכנונית שלמה ומורכבת. וצבאנו טרם למד וטרם ידע להעריך תורה חיונית זו.

אנו מתלבטים עכשיו בחבלי קליטת העלייה. אם לא נצליח בקליטת עלייה יהיו לשווא כל מאמצי ההגנה במשך שבעים השנים האחרונות — מימי פתח־תקוה ו"השומר" עד צבא־הגנה לישראל. — — —

מפקד צעיר יכול רק בקושי רב לתאר לעצמו את האחריות האיומה הרובצת על אלה שעליהם הוטל ביטחון־המדינה. — — —

וכל מפקד חייב לראות עצמו כאיש שעליו יוטל נטל כבד זה. עליו להצטייד בכל התכונות המוסריות והנפשיות ובכל הדעת והכושר הדרושים לביצוע שליחות עליונה זו, שבה תלוי גורל ביטחון־המדינה, גורל חרות האומה וקיומה הפיסי. רק איש־תרומות נעלה יצליח למלאכה זו; אך התכונות והסגולות הדרושות לאיש־תרומות

אינן נופלות מן השמים, אלא נרכשות בעמל ובשקידה ובמסירות וכלימוד בלי הפסק וכלי לאות.

ועל המפקד רובצת אחריות נוספת — אף היא כבדה עד אין־נשוא — האחריות לחייהם, לשלומם, לרווחתם ולכבודם של החיילים הכפופים למרותו ולפקודתו. — — —

גורלו של החייל, כבודו, גאוותו על הגדוד שלו, אמונתו בחבריו, ביטחוננו בעצמו וביחידתו — כל אלה נתונים בידי המפקד. אחריותו כבדה מזו של המורה לתלמידיו או של האם לילדיה. כי החיילים עומדים — או עלולים לעמוד — במערכה לחיים ולמות. והמפקד הממונה על מלאכה נוראת־הוד זו רובצת עליו אחריות שאין דומה לה בשום ענף־פעולה אחר. משום כך חייב המפקד להיות מזוין גם בדיעה רבה, טכסית ואסטרטגית, בכושר־פעולה, ביכולת ארגונית וגם בסגולות נפשיות ומוסריות הנוטעות בלב חייליו אמן והוקרה לגביו. עליו לאהוב את החיילים שברשותו, לחרוד לשלומם ולרווחתם, לכבודם ולהצלחתם. ועליו להיות דוגמה חיה של גבורה, עצה ותושייה במלחמה. הוא חייב לנטוע בחייל לא רק משמעת אלא גם אהבה למפקדו. וחייל יאהב את מפקדו, אם המפקד יאהב את חייליו ויהיה נאמן ומסור לשלומם כמו שאם מסורה לתינוקה.

אחריות גדולה וקשה זו אולי תפחיד מפקדים רבים — ועל כך נאמר: "כל הירא ורך־הלבב ילך וישוב לביתו". רק הטובים והמעולים והנועזים יקחו על עצמם שליחות כבדה זו. ביטחון־המדינה קורא לטובים ולנאמנים ולמוכשרים ביותר מבחינה אינטלקטואלית ומוסרית כאחת. כל מפקד חייב לחתור אל השיא — המוסרי והאינטלקטואלי. והוא אינו בשמים — אם כי כל מה שמתקרכים אליו הוא נראה מתרחק והולך. אבל בעצם החתירה לקראת השיא יש ערובה לכושר־השליחות.

דוד בן־גוריון

ספרים חדשים מבית "מערכות"

סדרת מלחמת העולם השנייה

לוא גריג
1943
הוצאת שניאור זק

סדרת מלחמת העולם השנייה

קונסטנץ פיאבינו
20 ביולי
הקשר נגד היטלר

סדרת מלחמת העולם השנייה

ג.ה. צילד הארט
הצד השני של הגבעה
שיחות עם גנרלים גרמנים

סדרת מלחמת העולם השנייה

לוא דיטאו
חלחלת בקה
העניית היטלר נגד נפילת דנציג

כרים בקרדוני
השלום האבוד
נשיאותו של אליאס סארכיס (1976-1982)

